

~~КСД/6~~

П 84301/3

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО
МИСТЕЦЬКИЙ
ТА
ГРОМАДСЬКО
ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

БЕРЕЗЕНЬ
№3

1 9 2 7

ЦКЛКСМУ ≡ ХАРКІВ

15/III

Ціна 50 коп.

8

Журнал продається в усіх книгарнях
видавництва та кіосках Контрагентства
:: :: :: Друку на Україні :: ::

V.N. Karazin Kharkiv National University

00534045

7

Комсомольські та літературні організації, літературні та мистецькі студії, культосвітні установи, клуби, ВУЗи, шко-
ВСІ повинні передплачувати щомісячний
 ли, читальні, ілюстрований, літературно-мистець-
 : кий та громадсько-політичний журнал-місячник :

МОЛОДНЯК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ

За редакцією: Данилова Б., Масенка Т., Трублявич П.,
 Хвилі Андр., Усенка Пав. (відп. редактор)

ОСНОВНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ.

1. Літературно-художній — (оповідання, розділи з романів, повісті, п'єси, нариси, етюди, переклади з кращих відомих новин чужомовної літератури, вірші, поеми).
2. Літературно-критичний — (статті, розвідки, літературні портрети і т. ін.).
3. Розділ літнавчання.
4. Суспільно-політичний — (статті, нариси).
5. Сатири й гумору — (фейлетони на літературні теми, пародії, шаржі, літусмішки).
6. Побутовий — (статті, нариси, листи з периферії).
7. Хроніка — літературно-мистецька (закордонна, столична, провінційна).
8. Бібліографія — (широко поставлений розділ) та низка інших розділів.

До найближчої участі в журналі запрошено:

Білокриницький С., Брянів-Ровинський, Божко С., Височиненко С., Влизько О.
 Вухналь Ю., Гончаренко Ів.—(Лубні), Голода Петро, Голубничий П., Горді-
 енко Дм., Громов Ол., Гримайло Я., Гумань, Даниман Б., Десняк В., Дієв
 Марко (Запоріжжя), Донченко Олександр, Дубков Ю., Дубовик М., Дукин М.,
 Епік Гр., Заліський П., Затонський В., Капрон, Квітоград, Ключня Ан., Кова-
 ленко Б., (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів., Кожушний Марко, Кон-
 торний О., Коряк В., Крашавиця А., (Дніпропетровське), Кузьмич В., Кундзіч
 Олександр, Кириленко Ів., Лакіза П., Лимар В., Ліберман Д., Масенко Те-
 рень, Момот Ів., Мисик Вас. (Павлоград), Новіков Г. (Кривий Ріг), Новиць-
 кий М., Овчаров Г., Палівець Ів. (Кремінчук), Первомайський Леонід,
 Радченко П., Сидоров А., Скрипник М., Смілянський Л., Таран Ф., Тол-
 качев П. (Азейбердман), Трублявич П., Усенко Вас. (Київ), Усенко Пав.,
 Фурер В., Чубар В., Шевченко Ів. (Севастополь), Шеремет М., Шульга-
 Шульженко М., Хвиля Андр., Худяк В. (Донбас), Фоменко Євген, Юринцев В.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік	4 карб.
На 6 міс.	2 " 10 коп.
На 3 "	1 " 40 "
На 1 "	— " 40 "
Ціна окремого № (в роздр. продаж.)—	50 коп.

„МОЛОДНЯК“—виходить на початку місяця (1—5 числа)
 на 7—9 друкованих аркушів (112—148 стр.)

Журнал продається у всіх залізнич. кіосках Контрагентства Друку на Україні.

Передплату надсилати на адресу: м. Харків, Пушкінська вул. № 24,
 (Поштова скринька 300), Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“,
 журнал „МОЛОДНЯК“.

12 6576

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Б. ДАНІМАНА, Т. МАСЕНКА, П. ТРУБЛАЄВИЧА,
Анд. ХВИЛІ, Пав. УСЕНКА

№ 3

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДУ.
Ім. №

БЕРЕЗЕНЬ 1927

ХАРКІВ

59

68

84261

Укрголовліт № 69067/кв.
Друкарня ВУЦВК'у
«Червоний Друк».
Зам. № 2156—2100

ВІД ЛІТЕРАТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ „МОЛОДНЯК“

Могутнім темпом зростає і шириться культура Радянської України. Жовтнева революція дала можливість широким масам трудящих уперше в історії людства виявити свої творчі здібності в галузі мистецтва, яке раніш було монополією привілейованих і боронило їхні класові інтереси.

Кожний рік приносить у літературу все нові ймена пролетарських письменників, розгортає нові творчі перспективи й можливості. Пролетарська молодь, що брала активну участь у громадянській війні й невтомно працює зараз на полі радянського будівництва, не може не взяти участі й у величньому процесі створення культури визволеної класи, не може не відбити її думок і поривань у зразках пролетарської художності.

Бадьорий і життєрадісний, з вірою у власні сили виступає літературний комсомол, щоб виявити у своїх творах обличчя мільйонів пролетарської молоді, також відобразити і вселюдське життя через призму своєрідного юнацького світогляду.

Організувати емоцію пролетарського юнацтва, запалити його патосом класової боротьби й будівництва, таке завдання поклала на нас сучасність і ми його виконаємо.

Ми хочемо об'єднати всі письменницькі сили пролетарської і революційно-селянської молоді, незалежно від мови, творчості, наш бо молодняк не обмежується вузько-національними рямцями, а кладе в основу своєї роботи інтернаціональну ідеологію пролетаріату.

Через те в імени організованої комсомольської літератури України ми проголошуємо братерське єднання з комсомольським літературним молодняком і радянськими культурами народів СРСР, встановлюємо з ними ідейний і творчий контакт, не зрікаючись рівночасно засвоєння культури європейської, беручи з неї придатні для організації пролетарської літератури елементи.

Ми молоді не лише віком, ми тільки починаємо працювати як письменники, довгі роки літературної учоби, засвоєння здобутків літературних попередників лежить перед нами, але ми не боїмося труднощів на цьому шляху.

Підвищення літературної кваліфікації не обмежує наші завдання: що далі—дужче розгортається в літературі ідеологічна боротьба з культурним нападництвом, що організує сили буржуазно-куркулячих прошарувань радянського суспільства й бере під свій вплив навіть частину революційних письменників.

Літературний молодняк не є ізольований сектор, а один із бойових загонів єдиного фронту пролетарської літератури.

Ми оголошуємо рішучу боротьбу буржуазно-націоналістичним течіям української літератури й будемо цю боротьбу проводити в тісному союзі з всеукраїнською спільною пролетарських письменників, як з авангардом пролетарського літературного руху на Україні.

Вчитись і боротись, будувати своє й руйнувати чуже, ідеологічно вороже,—з таким гаслом вступаємо ми в літературу, з таким гаслом ми переможемо.

В мистецтві, як і в житті, майбутнє належить нам, літературному комсомолу.

Харківська група:

Дм. Гордієнко, Пав. Усенко, Ів. Ковтун,
Л. Первомайський, Ол. Донченко, Т. Масенко, Ів. Момот, Я. Гримайло, П. Голота,
Вол. Кузміч, Ол. Кундзіч, М. Кожушний.

Київ—„Молодняк“:

М. Шермет, Б. Коваленко, О. Влизько,
О. Корнійчук, Л. Смілянський, А. Клоччя,
П. Радченко, Ів. Шевченко.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ РОЗДІЛ

Евген Фомін

ТРИПІЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ

Чл. ЛКСМ т. Концевому.

Пролог

Гай зелений, пахкий на світанні
Говорив щось весні.
І лились, лились фонтаном
Мої комсомольські пісні.

Вітер з співучим свистом
Довго чогось ходив,
Пісня моя тривожна змістом
Про те, що я пізно родивсь.

Що не мав я ні сили, ні змоги
Бути з ними,
Тримати багнет,
Що не чув умираючих стогін,
А тепер я — поет.

І що-ранку у мене заняття
Під березовий шум...
Про загибель комси,
Їх завзяття
Поему пишу.

Пишу: про червонії зорі,
Про чорнії пельки дул,
І для цього з листами історії
Розмову веду.

Я гадаю: щасливий Сосюра,
Був, членом незломних зграй.
І тепер його щира бандура
Так вільно й чудово гра.

А мені лише з м'яких туманів,
Що їх ніч колише,
Все ввижається:
Скаче Русланом
Ратманський Миша.

Ніби днів річки перебрوده,
Що їх кров помутила,
Та ідея його: свобода,
А не Людмила.

Ось тепер у гаю свято,
Гарну одіж одягає гілля,
А в моїх думках прокляте
Криваве Трипілля.

Кожен любить сміятись весною
Мрію, щастя голубить —
Я не можу,
Бо он у бої
Вмирає Люба.

І що-ранку у мене заняття
Під бурхливий дніпровий шум...
Про загибель комси,
Їх завзяття
Поему пишу.

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Звисали зірки яскраві,
Заревіла в похід труба,
Виїжджала у світ боротьба,
А за нею і смерть кривава.

Був світанок, таким молодим,
Як Левин вояка жвавий,
Та висів у нього так величаво
На грудях біля серця „KIM“.

Вибивали в такт їхні ноги
Об гранітний брук,
І лягав цей дужий стук
На піщані дороги.

Сірих рушниць лісок
На дужих плечах висів.
Шість крокувало жінок
В лавах міцних комси.

З ними йшли ще салдати,
Пітьми вікової сини,
І потрібним ставав агітатор
Прояснити уми...

Вітер траву колише,
Колише цвіти.
Усі повернулись до Миші
Й одрізали: — Ти!

А Миша завжди готовий.
З розмовою час іде...
Правдивим і огненим словом
Одбив він од зброду людей.

Але ще залишились гади:
Ім що до палючих слів?
І в грудях таємну зраду
Комуні несли.

II

День сонячний сів сміх
На жовті далекі могили.
Прибігли на конях в милі
Вісім верхових.

Обличчя палають злістю,
Червоним вогнем горять: —
Бандитів —
200,
Наших
150.

— Б'ються ще й досі? — питають —
— О, ні, не те...
200 живі гуляють,
Півтора ж смертей!

І кожному стало ясно,
Вулканом спалахував гнів,
І кожний в бою завчасно
Ворога вбив.

Цього так хотілося юним,
Вільним, могутнім орлам,
А сонце ясне все хтось сунув
У пельку невиданих ям.

В серцях цокотіло тривожно
150 на 200.
І ось крізь п'тьми рогожу
Вогні показалися міста.

Вогні ті були не сд вікон
З пожежі ще жеврів жар.
І так прийняли непривітно
Руїни сумних комунарів.

Зайшли вони в місто колонами,
Дощик маленький плакав,
На вулицях тихих і сонних
Не стріла й собака.

Не бачили навіть птиці,
Сумом — одчаєм укріті
Стояли єврейські крамниці,
А вікна і двері: знайди ти?

Мешканці всі по підвалах
Сиділи в триміні жажливому.
Дошк перестав, місяць чалив
Жовтою сливою.

Згодом з'являлися люди
В сивій нічній кирі,
І навіть старі євреї
Виходили з будок.

Світилися у кожного радо
Обличчя посмучені, хорі...
На ранок гучна канонада
Луною полинула в гори.

— Зараз узнати в чім справа! —
Чітко лунала команда.
Донесли: —
Наші два пароплави
Обстрілюють банду. —

III

Дальній хриплій дзвони,
Рвучи тишу, ревуть.
Стройні червоні колони
Рушили в путь.

— Ховайтесь куркульській пики! —
Дружно з грудей зірвалось.
Піймали дорогою шпиків,
В момент розстріляли.

Сонце висіло сите,
Гралось промінням з травною,
А там тинялись бандити,
Чекаючи бою.

IV

На грудях червоної стрічки,
У грудях вогонь горить палко.
В цей час бойові сутички
Серйозні й малі перепалки.

Ішли комунари з піснями.
День був до болю милий.
І так наближалось Трипілля
Червоною плямою.

Вступити було не можливо:
Стріляли із кожної хати.
Скажено літав полохливий
Над ними вогонь патлатий.

На довго це так не лишилось:
Банди пустились на втечу,
І згодом в селі простелалась
Суха порожнеча,

Бо вийшли не тільки вояки,
А навіть і мешканці вільні,
Тиша оселилась могильна,
Лиш гавкали зрідка собаки.

V

Тепер мое діло піти
Дать читачеві картину:
Трипілля лежить у долині,
Горами кругом оповите.

А трохи за гори, далі,
Усюди наліво й направо
Такі величезні канави,
Такі незмірющі провалля.

Йти ними — безліч клопоту.
Гнівню ревуть водоспади.
Послали туди у засаду
Першу радянську роту.

VI

Обоз із харчами сунув,
Бандити його перестріли.
Салдати голодні сиділи,
А потім пішли на грабунок.

Поки тут рвали забори,
Поки тут їсти варили,
Там недалеко, в горах,
Грізно й запекло бились.

Червоні не знають дороги,
Не знають куди відступати,
А ворог несе перемогу
І пале з рушниць завзято.

Решта скажених бандитів
Прохогом влетіла в Трипілля,
Земля від стогнання хрипіла,
Багато лежало побитих.

І ніч цю чорним тулупом
Напнула, як матінка доню,
Лежали сковеркані трупи,
Багато сиділо в полоні.

VII

І таке ви геройство чули?
Чи хто б ще цьому повірив?
120 убить бузувирів
Й собі ще залишити кулю,

Якого історика почерк
Запише в тривожну сторінку
Безумну хоробрість жіночу,
Вмирання з рушницею жінки?

VIII

Звертання до тих милосердне,
Хто втік із куркульських загонів,
Какали, що знову погони
Дадуть, як до банди повернуть...

На чорній руйнечі базару
Знайшли якусь цілу халупу
Й зігнали усіх комунарів
До одної купи.

Набили кімнату так туго,
Що навіть не можна стояти
В бреду хтось товариша-друга
Почав викликати.

У раних кров капотіла
На сміття брудну підлогу,
І хриплий у деяких стогін
Казав про могилу.

Чудової, літньої ночі
В хатині брудній і безсонній
Проспівано гімн робочих:
„Повстаньте гнані і голодні“...

IX

Голос 1—А прапор, де прапор діли?
Що скажуть за це дома?

Голос 2—Ну, цить, не хвилюйся мила,
Виданий він воєнкомом
В гидкі, бандитські лабети...

Голос 1—Значить його в нас немає?..

Голос 2—Слухай, як грають кларнети
Хвилі Дніпрівії грають...

Голос 1—Чую, я чую, з цих гранів
Смерти, як будім виходять...

Голос 2—Ну, заспокойся, кохана,
Годі про це, годі.

X

Чутно, як хтось ніби рипнув.
Стало ще трохи тісніше.
Пискнули двері як скрипки,
І знову зробилася тиша.

По хвилях мутних, дніпрових
Вітер топтався босий,
З дерев розвітлясте, шовкове
Тріпалось волосся.

Скиглив десь сич далеко
І цвірінькав десь коник,
Спав на трубі лелека,
Мріяли синії гони.

Варта круг хати ходила
Чути, дзінчить кресало,
Місяць од чогось білий
Небом спокійно чалив.

Мертві веселії зорі,
Мов би їх хто порізав,
Клацали часто затвори
Бандитських одрізів.

XI

- Голос 1—Прийдеш ти, скоро ранок?
Я вже така безсила.—
- Голос 2—Хутко, вже, хутко, кохана,
Літній, незмірно милий.
- Голос 3—Пити, я пити хочу.
Так мені тоскно, Яша...
(Небо п'є воду ночі
З місяця — пляшки)
- Голос 4—Що мені смерть — вірада
За волю німої країни
Духом, кохані, не падать
Зійшовши на міст гільйотини.
Очі повинні палати
Квітнути сміхом лиця,
З тіл чоловічих та криці
Можна свободу скувати.
- Голос 5—Так...
Для життя ідея
І для ідеї життя.
Хай помремо ми за неї,
Інші ж ще жити хотять.

XII

- Схлипував хтось нетерпляче
Там у цвілому кутку...
Млин недалеко скурглячив,
Ніби кряхтів куркуль...
- Мліли усі від духоти
Глухнув придушений крик.
Ночі ж шовковії полотна
Не пропускали зорі.
Кожен себе обмацав
Наче недавно з води.
- Голос — Тихше,
12
Пробило годин.
- Голос 7—Горе. О, горе! Так мало!
Хто ці часи спиня?
В радості б так промчались,
Так пронеслися — здоганяй!
- Голос 8—Що ж тут такого сталося?
Люба, скажи.
Всього дві години зосталось
Нам лише жить.
- Голос 7—Ці дві години — два роки
Повні пекучих страждань,
Змиють останні соки
Хвиля нудних чекань.

XIII

Летіли в розмовах хвилини,
Тривожно річ лилась
І крізь ночі полотна сині,
Прорізалось
— Р-раз...

Чекання серця їм крає,
Стихли чогось слова...
Скоро вже в болі й одчаї
Вдаре криваве
— Два...

ЧАСТИНА ДРУГА

Небо зробилося сизим
Дощик маленький крапав.
Раптом зірвалось грізно:
— Жиди, комуністи, кацапи!
Шикуйтесь в ряди по ранжиру!

Крик цей у далях десь грузнув
— А ну, ти, анґфемська віра
Скажи: кукурудза!—
Вуста всіх лишались зімкнуті,
Лише хтось його вжав „негодяєм“,
І на спині сухій і зігнутій
Залишилась риса нагаю.

Але й від такого удару
Спокійно стояла істота..
А згодом скидали з мажари
Котушки колючого дроту.

Десь там на веселих зборах,
Де був головою Зелений.
Стояло на повістці денній:
Про кручу, канати та порох.

Отаман сказав: — розстріляю!
А потім на кручу змінили.
Для чогось на групи розбили
Й загнали в окремі сараї.

В одному з них трапилось чудо:
Уже комсомольці тікали,
Але це побачили „люди“
І згодом їх знову пригнали.

I

А млин той і досі скурляче,
Вино випиває спокою...
Піду я красу ту побачить,
Де смерть розмахнеться косою.

Шумують веселії води,
Нема їм ніякого діла,

Що жах он сполоханий ходить,
Що місяць збентежився білий.

Збентеживсь, залинув за хмари,
Чогось неспокійна осика,
А круча, де збудеться кара
Зігнувшись стоїть без'язика.

II

Два...
Мов од смерти тіні
Впали — мені здалося.
Чутно, як хтось вже голосить:
— Не вбивайте хоч сина!..

Голос — Сестро, нащо бламати?
Хіба вони люди?

Дивлюсь:
Лежить мертва мати,
А поруч одрізані груди.
Ах, скільки творилося муки,
Муки страшної:
Вели їх униз по двоє
Зв'язавши за руки.

І кожного з кручі штурхнувши
З рушниць на льоту поціляли.
Ричання убивців зачувши,
Гадаєш, що виють шакали.

А тут не блідніючи й трохи
Мовчки черги чекають...
Крики:
— Хай ірод здохне!
Всип йому ще нагаю!

Голос — Милі, я тут не при чому!.. —
(В глумі хтось радо регоче)
Лютий бандит за комір
Діда старого волочить.

Голос — Довго ще з ним тут базікать?
Справити „нюхати чепчик“;
Це ж той Іван Музика
Самий запеклий комбедчик...

Той ухопивши за коси
Тягне у сіни „суку“,
Третій чудний та безносий
В'яже Фастівському руки.

Лежать під ворітьми колоди,
Нічого не бачуть, — не чують.
Хвилі скажено лютують,
Вітер над ними ходить.

III

Стало на небі ясніше,
Трохи розсунулись хмари.
Йшла ця остання пара...
Чути:

— В селі спокійніше!

Той, хто їх вів — неможник,
В банду силом узятий.
Льова почав щось прохати,
Він боязливо: — можна! —

Чорт божевільних розбуркав:
Всюди закрюкали жаби...
Льова ще щось йому буркнув,
Дріт став висіти слабо.

IV

Трупи гойдалися білі
Ніби глушена риба.
— Що буде, то буде,
Стрибнем! —

Й стрілою униз полетіли.
Тут піднялась стрілянина...
Місяця виліз окраєць.
Ранений кулею в спину
Бідний тонує Деміряєць.

Той все пирав під воду
В беріг далекий пливучи...
Так він зоставсь на свободі,
Так він утік із кручі.

V

Згряя знялася гусей.
Слухає крики гора.
Це ще, пождіть, не все,
Це лише перший сарай.

VI

З іншими справа звичайна:
Всіх повкидали в колодязь.
Плями крові по дорозі...
Били одчайвно.
Не хтів лиш один — упивався,
Повний відваги й сили.
Пальці йому одлетіли,
Сам він потроху зсувався...

VII

Років багато пролине,
Пройдуть за ними століття,
Схоже ж на це лихоліття
Мабуть ніхто не зустрине.

Я б переніс вас до кручі,
Вам це й так відомо.
Ось ще цікаво: в цім домі
Дівчинку мучать.
Мало на світі покриток?..
Що ж ти звірям заподиєш?
З бідних селянських повіток
Жалістю віє...

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

I

Низько літають рибалки,
Тиша блука серед верб.
Кінчилась вже перепалка,
Льова здалека пливе.

Вплив такий безсилий,
Спину суху зігнув.
Все зустрічало весну
Птахи в повітрі носились.

Сон якимось зовсім не брав,
Дихали сирістю води,
Вітру легесенький подих
Дуже щипав.

Серце було в забутті,
Мозок горів.
Все учувалося: — Стій!..
(Рана ятрилась зорі).

Жах у грудях захолов
Рій думок у голові.
Ліс його стежкою ввів
У саме село.

З краю хатина стоїть,
Видно живе в ній батрак.
Вийшла бабуня стара
Каже: — Зайдіть...

— Чула про вас я, синок...
Все це проклята війна.—
Вийняла з печи горщик
Зразу ж пішла до вікна.

— Іжте скоріше, та йдіть,
Поруч живуть куркулі.
Чути в рідючий млі
Читке вдарання копит.

II

Вийшов і двинувся в путь,
Знов пригорнув його ліс.
Білії гуси знялись,
Одуд кричав: — оду—дут...

Одіж пристала — щемить.
Вдарив до утрєні дзвін.
Іхав бандитський загін —
Всі вороними кіньми.

Зелень густа, кущава
Льові наділа хитон;
Звисла йому голова
Вії стягав йому сон.
Безліч траплялось пригод
Кожна наводила жак.
Іде ось вісім підвод,
Знявся курявою шлях.

Що ж нікуди не втечеш
Зовсім рідкий молодняк,
Видно куркуль погана,
Звисив батіг на плече.

Куркуль — Звідки ти йдеш, неборако?
Ну, лиш сідай, підвезем,
На ось прикрійся плащем,
Видно, що змерз як собака.

III

Іде й не знає куди,
Потім насміливсь спитати.
Другий озвався молодий
Грубим, затасканим матом:
Ідьмо, голубчик, назад.
Що ж ти поблід? Не хочеш?
Й визвіривсь, гнівно сказав.
Льова зіскочив.

Ззаду доносився крик:
— Стій, жидюго, не втечеш —
Й грубий, незнаний, чужий
Льову схопив за плече.

IV

Стежкою вниз повели,
Тут вже гадалось: капут...
Ні. Ще мутні вали
Тіло живеє несуть.

V

Зграя злетілася гав,
Думає мертвий, криче.
В гору ішов пароплав
Льова його побачив.
Став і махає й кричить
Вже пароплав підходить...
Так він страждав за свободу
Так він залишився жить.

VI

Бачили це комиші —
Вічна сторожа води.
Так,
Звідтіля лише шість
Іх повернулось сюди.

Марко Дієв

Оповідання

I

Я знав Надю. Високе струнке дівча, з очима сірими, швидкими. Вся палахкотіла життям, відвагою, красою. Чорна косинка, смоляне блискуче волосся, вперте високе чоло.

Тоді була революція. Тоді сум і тривога не покидали край, а загоням шлях показували бліді, широкі заграви пожеж. Тоді нас зморених привели до Катеринівки. Ніч. Парубота зустріла. Стугонів мороз, у глибокій синій височині здавалось мерзлі зорі й тримтіли, боячись упасти.

— Гайда по хатах!

Розводили, сміялись. А за кряжем торопко, ритмічно вистукував кулемет, то затихаючи, то знов захльобуючись до монотонного скучного клекоту...

Було й зимою жарко.

II

Тоді ми ще не знали Надю, а в її хату, як звичайно, зайшли випадково. Коло церкви низенької, похилої, що навколо густо-дрібно засіяно хрестами білими, чорними гробками. Кімнатка мала, приплюснута зверху. Пахло димом, цвіллю і ще якоюсь стравою. Тут вона й мати. Висока, згорблена, болісна. Голота одним словом. Нас двоє. Було холодно й у вікна дихала морозяна лютнева ніч. Зрозуміла. Висока, гнбка постать натягла чумарчину, вибігла, а хвилині десять потому біля печі купа хрестів великих і маленьких.

— Що ви, товаришко, ми принаймні не чекали цього. Пара сірих заклопотаних очей, бігаючи по хаті, зупинилася на нас з усмішкою:

— Нічого... Мертвякові й так добра слава... Будемо топити...

А тоді, як мати лягла:

— Тяжко було... Тепер розвернемось... Вільніше стало... Ой, як багато роботи...

Це так серйозно, чуло, впевнено... Прийшлося погодитись, що вона дійсно працюватиме.

Три дні були ми на постой. Три дні розмов про колишнє, про теперішнє. — „Жаль, казала, що я не мужчина“.

Вирушили ми на четвертий. Обнадіяли, побажали всього, всього.

III

Залізними важкими кроками рухали дні. Дні боротьби. Рік я бачив її, тую боротьбу, сильну, напружену, тривожну, а як скінчилось, поверталися додому. На гнізда далекі, зруйновані. Нічого. Така думка „підправимось“. Аби воля та спокій.

Нема Врангеля, у море пішов барон. А добре й нас трипонули.

Була весна, чи літо. Забув. А ми на північ із Криму. На зустріч спочатку татари, тоді хутірки, села, степ широкий, неосяжний мережа-

ний латками й чорних і зелених нив із буйним одвертим привітом вола. Десь хвилювалось на обрії синім, прозорим туманом ніжне пахуче повітря, радість.

Ранком потяг зупинився на дві години. Значить по шамовку до дядьків! З вагону по чотири чоловіка: гайда! Застигле, мовчало перед трудовим днем село, тільки з димарів синіми, чорними смугами вився дим, кволо підіймаючись мов не хотів, вагався пливти кудись до хмар. Ішли вулицею довгою, покрученою... Раптом майдан, церква низенька, хила й навколо посіяно густо-дрібно чорними й білими хрестами гробки. Хатка під соломою. Я зупинився. Довго напливали думки; тоді: купа хрестів коло печі рік тому, ніч, розмови, дівча років сімнадцяти, що їй так „незручно, важко було працювати“, але ж воно не губило своїх надій. Почув глибоку, нестриману радість, а тоді ніяковість. Зайти? А як нема, або щось інше. Все може бути. Ні, піду. Сказав хлопцям, щоб почекали біля церкви.

Сінці низенькі, порожні. В кутку тільки соломи купа. Постукав у двері з тривогою, з жахом. Хвилинку чекав, тоді відхилились потихеньку, зляканими слабими очима глянула на мене жінка—мати. Впізнав. Із прожогоу й боячись:

— Дома Надя?

Подивилась ще зляканіш на рушницю, на шаблю, тоді одійшла й показала до кімнати. Одлягло трохи. Дома значить.

— Он туди,—несподівано проговорила вона ще у здивуванні й показала на дверчатку з боку, яких я не помітив раніш. Сама одвернула до печі. Я підійшов, одхилив двері й зазирнув спочатку обережно, як у щілину.

IV

Кімната маленька-маленька. Запахло васьільками, чепчиком, п'яним диханням нічної фіялки. Ленин на стіні, в кутку ліжко дощане, рядно... Під ним чиєсь жовте блискуче лице, висмаглєне, поморщене, старече. Вип'ялись гострі закруглені щелепи, клубок збитого волосся, сплющені, з широкими обводами кругом, як у залежалоого мерця, очі, задертий, високий ніс, здавалось кимсь невдало виліплений, чорнів і виблискував плямою. Низько, торопко підіймалось рядно на грудях.

Увійшов тихо, не розуміючи нічого. Притулив до стіни рушницю, зняв кашкета. Коло столу з книжками, зшитками табуретка, я підсунув його до ліжка й сів. Почав дивитись. Кожну рису, кожен рух. Вона... Та, що витопила нам хрестами, розповіла про свою боротьбу. Ми обнадіяли її. Але що тепер?

Зненацька лице затримтіло нервово швидко, тоді повернулось до стіни. Я почув неприємність і подумав, чи не краще вийти зі спокоем сторонньої людини. Я навіть зробив невеличкий рух, щоб устати, й застиг у напружено-гострому чеканні. Труп заворушився, розплющив очі, так довго без виразу тривав їх на полушений стелі, тоді повагом повернув до мене голову. Знову довгий погляд сірих, каламутних очей, блиск жовтого кістяного лица, безсилий, німий рух усього тіла. Я зробив, яку тільки можна було найніжнішу посмішку й нахилився до неї:

— Що? Не до пам'яті? Тоді, як давно, ми заїхали до вас... І ви протопили нам хрестами. Мертвякам—сказали—й так добра слава.

На чолі зморщеному, плямистому зненацька високо піднялись риси тонких чорних щє брів. Вони моргнули здивовано, рухом якоїсь несподіваної радості, бадьорості, так як „тоді“.

— А-а-а...—протягла вона сухо, хрипуче, тоном образливості, скарги. Рядно заворушилось і з під нього довгий кістяк руки, обернутий жовтим цвітом зморщеної шкіри, простягся до мене. Я вхопив його і стиснув обережно, почувши всі, до дрібних, кісточки на її долоні. Тоді поклав на місце, прикривши кінцем дерги. Вона не залишала усміхатись, безсило повертаючи головою, мов хто давив їй шию. Тепер зникла ніяковість, я ближче підсунувся до її ліжка.

— Надю... що ж це? Хіба вже надто тяжкою була твоя боротьба? Вона напів-одкрила рот, щоб усміхнутись широко, самовдоволено, але натомість лице зробилось таким безнадійно жалісним, скривленим, ніби хто мав у неї зараз стріляти й від цього стало неприємо.

Я підійшов, одхилив двері...

— Ні-ні-ні... — як і тоді, протягла вона монотонно проспівуючи кожне слово. — Легка... задьориста боротьба була... а тільки бач... кажуть зірці й до місяця недалеко... а нам... до шкоди.

Я прослухав це байдужо, бо не знав причини. Тоді стримано-жартовливим тоном:

— Ну ви... власне чи хворі, чи підстрелив хто?

Лице на мить застигло, може вагаючись, сплющились безсило вії, потім вона знов одкрила їх і на кінцях чорних засмажених губ, виринули гнівні, неглибокі рівчачки.

— Ну-да... Оце ж вам... моя і боротьба... видно?

Вона з задумливою журною посмішкою звела під лоба очі, тоді похалпиво знов кинула їх на мене:

— Ой, діла були... діла... розкажу зараз,—вона повагом аж всім своїм тілом повернулась до мене так, що я чув її хрипке, холодне дихання. У нас клуб... гарний був,—почала, як тоді, з довгим, журавлиним приспівом, пам'ятаю вдень ще збиралися до... чогось... а ввечорі збори... молодь була. Все як слід. Скінчили пізно. Я прибрати zostалась як вийшли всі. Тоді... загасила лямпу, пішла і я...

Несподівано вона зупинилась, підняла голову й вибухнув кашель. Тугий, хрипучий здавалось він шматував, різав їй груди. Потім затих. З'явилися кругом очей червоні обводи, очі сльозились. Вона провела по них пальцями.

— Вийшла я... Тільки за ворота, аж за плече хтось... Обернулась... У нас тут парубок один. Стоїть, дивиться... тоді за руку мене... Люблю, каже, тебе. Сил ждати не маю. Йй-богу правда. Будь зі мною. Романтично, як, правда?.. Стоїть, жде мене. Рука залізом гарячим у плече вп'ялася... Ні,—кажу, Андрію... Хоч ти мене любиш, так я тебе ні. Просто... пусти кажу... Йти додому пора... Пустив... Я засміялась, тільки одійшла... Блиснуло в очі, запекло, зарізало в грудях... Вистрелив він...

Труп випростався, зайорзав руками, очі каламутні, безживні тепер нерухомо, холодно зупинились на дверчатах. Зненацька, як дві тоненьких гілочки, піднялись руки, вхопились за комірці і розтягли сорочку. Жмуток марлі сірої, вище лівої груди червона пляма невеличка.

— А тепер лежу,—знов, тільки голосніше почала вона.—Лежу ось два місяці колодою. Сумно, боляче... Так хочеться світу, весни, роботи... Чи здужаю? Плакати соромно... та й що з того? Прийдуть товариші: „Жива ще?“. „Жива“, кажу... Посумують, побалакають, підуть... Ім же ночі не сидіти наді мною... Іноді, як легше, я книжку читаю...

Я подивився на стіл, тоді на гостре, мов сточене підборіддя, де колись грала така глибока, задирикувата ямка. Руки горопко, нервово застібали комірці.

— А правда, бувають дивні випадки? — зненацька проказала вона й глянула пильно, уважно у вічі мені.

Я зніяковів:

— Власне... Звичайно, що іноді бувають...

— Нуда-а-а. Я знала. А не питала ні в кого... Було—раз у клубі. Давно... Теж сама zostалась. Бомбу вкинули. Знала, що робить, за голову та назад її... Деся там у бур'яні тарахнула... А ще... Хлопці бити хотіли. На вулицю не ходжу. Стей, кажу, маю чудо... Зараз покорче, як зачепите... „Наганок“, у руці... Посунули в боки... У нас, вибачте, ще такі дурні хлопці... А нахваляло тих. У вікна дрюччям. Та дарма. В тім перемогла. А от романтика... не стримала. Сказано, любов...

Я засміявся, вона теж, але тонко, придушено, мов хто силював її це зробити. Це чи й не стривожило її. Наскільки можна, випросталась вона й з обривним, неглибоким диханням упала горілиць. Кашель, що почався тонким, де далі став ревти. Вона певне стримувала його, робилась то біла, то червона, хапалась за шию, а він сухий, рвучкий тягся невинно довго, важко, що аж підкидав її всю на ліжкові. Я схопився. Крізь пальці, що вона затулила ними рот, зненацька показалася кров. Кашель зник, але ж вона, здавалось, не дихала, згорбившись. А кров бігла, стікала простинею, густими чорними плямами стікала на долівку. Я кинувся до кишені за хусткою, вхопив її руку, одкинув на бік, а голову взяв обережно і схилив над підлогою.

Довгі тягучі капалі одна за одною ляскали на долівці, робили калюжу. Потому перестали через хвилину. Я притулив їй хустку до чорних, замазаних кров'ю губів, обережно на подушку поклав голову. Вона відкрила очі, що мигнули якимсь чи покірливим, чи віддячним блиском, напухлі, червоні, слізні. Кінці губів її зворушились, вона певно хотіла щось сказати, я глянув на неї суворо:

— Вам не треба багато розмовляти... От бачте, що з цього...

Лице застигло в нерухомо-покірному виразі, тільки щоки ще ледве помітно ворушились, та навколо турботно бігали очі. Так хвилино дві. Я згадав, що мені треба йти, що я забіг сюди на хвилину, доки потяг стоїть. Одсунув стільця й устав. Вона повернула голову й подивилась широко, запитуючи:

— Йдете вже?

Стало соромно, що я мав хутко кинути її.

— Я піду, Надю... Ми на хвилинку зі станції додому... Зараз потяг рушить...

Враз майнула думка:

— А лікар приїздить?

Кивнула головою, змовчала трохи.

— Бував... Нічого не каже. І не страшить. Легені запалилися... Куля зверху зачепила... Ну, прощайте... бач, який з вас будьоновець. Од мене тікає, а тоді он скрізь удвох ходили... Знаєте?.. Вона зупинилась на мені винувано-соромливим поглядом, чулось нестримане, гаряче почуття, жага життя цієї хворої напівмертвої істоти. Мене мов прикувало до підлоги й безмірним жалем і страхом, і чимсь тупим, прикрим, що я не міг розуміти його, і коли знов трісочка-рука простяглася до мене, я торопко вхопив її і не випускав довго. Тоді почув спокій. Хоча хвилиний, випадковий, що за ним ховалися і сум і острах, любов і безнадійність...

— Дивіться ж видужуйте... Ще молоді й це переборете...

Труп заворушився неспокійно, запливний, каламутний блиск очей враз посвітлішав, засяяв радісно, тільки голос, що йшов із прострелених, недужих грудей хрипів тривожно, тихо.

— Думаю, думаю... Ось мене в місто—повезуть. Замовкла й дивилась ніжно, ласкаво на рушницю, тоді повагом сплющила очі, мов довгий важкий сон затулив їх.

Без почуття голоду, з одним якимсь турботним, пекучим напруженням у грудях я вийшов із хати й рушив, де чекали товариші коло церкви з „шамовкою“.

А на дворі палахкотіло гаряче сонце, високо безжурно заливались жайворонки, свіжий ранок переходив у теплий, сонячний день.

с. Мар'ївка.

Олексій Кундзіч

Новела

I

„Mój panie!

Còs tworzne jest w tej krymskiej nocy!.. Còs tworzne...

(Врешті лист подаємо в перекладі).

...Щось тривожне сталося з вашою Стасею, коли вона пише при місяці, на веранді татарської халупки. Море зараз роїться фосфоричними блисками, в тиші міцній і прозорій, як спирт, відчувається чиесь напружене шукання, чиесь щастя в піснях, а в бухті заходиться сміхом моторка. В такі ночі не пишуть інформаційних звітів про свої авантури. Додайся ж, що мій лист не є чергова інформація.

Мені двадцять літ... Я знаю, що тобі це відомо, але слухай далі: на tabul'i ras'i моєї душі ви, — наша організація, — написали тільки перший рядок і послали на „роботу“. Ви б повинні були знати, що двадцятилітню красиву дівчину (в листі — рікне раннянкі) небезпечно? кидати на такі справи. І вже хтось інший дописував свій „коран“ і вчора ввечері зробив останній розчерк.

Бути чи не бути? — Гамлетове питання стало передо мною... Зараз іти за законами мого нового корану — це ризикувати всім... Але ж я завжди ризикую? Наркома найшла — та я не розіграю перед ним екзотичної дівчатки... Стася піймалася там, де й не думала пійматися.

Бути чи не бути... Мої почуття, як море. Море гойдає... Воно може викинути вашу баржу на каміння... Я можу не послати тобі цього листа і... А чи можу? Е-ех!.. Діє в мені авантюриця. Бути! Бути! Не переборюю сумнівів, обминаю їх. Думати не хочу, не буду, бо відчуваю (щось велике, непереможне)... Мені здається — піду й засміюся до них... Запитають прізвище, запишуть, а я засміюся. Піду! Ранком піду!..

*

На палубі маленького пароплавіка „Дзержинський“ було так тісно, що статний юзак у вогнисто-рижій короні хвилястого волосся не мав куди збити попелу з цигарки. Він просував руку між плечима двох громадян і вибачався, якось просто, але не манірно, забалакував вільно, але стримано. Говорив по-російському й м'ягкі риси слов'янського обличчя, трощечки понятого загаром, ще рожевого, ще такого, наче на нім проектувалось під маслянистим блиском у пігментах ласто-

виння; голубі, кристально-чисті, прозорі очі; округлі лінії попід щоки й виріз ніздрів—видавали в ньому мешканця півночі.

Мені було чути його гітарний баритон:

— Я співчуваю всім їм, бо й сам уперше бачу море й не можу сидіти внизу. Більшість москвичів?... Тим більш... Я буду обережним.

Він підняв голову і зробив жест рукою, закидаючи волосся назад. Зробив це він не швидко, просто і в цій рухові важко було помітити збентеженість. Але вона була. Власне, не збентеженість, а якесь красиве, юнацьке стеження за собою... Високі кільця волосся задористо висмикнулися із-під руки, пружинисто стрипнулися і зіп'ялись над чолом. Свіжо підстрижені коло вух краї волосся пучками мідяних дротиків лисіли на сонці.

Я за ним стежила ще з Севастополя. Чому? Тому, що впізнала в ньому видатного комсомольського робітника... І може ще чомусь? Може бути... Мені навіть не хотілося бути скромною з ним,—я дивилась на нього уважно й одверто. Він поправляв відкладений комір сорочки мандаринового кольору круг рожевої шії, потім кинув очима в мій бік і наші погляди зустрілись. Момент—наче здивування, так мабуть дивляться, коли знаходять гроші й потім непримусово піднімають і кладуть до кишені,—момент здивування, потім придивився, не стільки довго, щоб здатися нахабою, не стільки мало, щоб бути боягузом. Я не зводила очей. Він глянув знову і вже вперто,—мав право. Мене кольнув його вираз просто в серце (коли жіноче серце є—гоно́р): правий куточок його рота смикнувся чуточку, непомітно і блик на узгір'ї щоки пересунувся вище: не то сонце мигнуло крізь щілини брезенту над палубою, не то він усміхнувся. Я закліпала віями з досади й демонстративно, одвернулася до моря. Але це в той момент, як одвернувся він і це ще більш було досадно.

На палубі було так тісно, що попід із цигарки не було куди збити, а ось за метр кипіла така чудова цигарниця, така вічно чиста й розкішна!

Юнак із вогнистим волоссям, знаючи, що я дивлюсь на нього, скривився—наче промовив: Фу, чорт!... І почав пробиратись до борта. Став позад мене. Скоро поруч звільнилося місце, і я ще трохи відсунулася, запрошуючи цим стати коло поручнів. Він скористався зі своїх можливостей і задивився в море. А перед тим подякував мені, наче підкреслив: „Ви сприяли тому, щоб я тут міг стати“—й мені знову стало досадно.

*

Море розстиалося ясне й сонячне. Вбирало очі, бризкало ультра-марином, ізумрудом і блакиттю. Нагадувався Айвазовський. І здалося, що вигравує настрій у пам'яті картини п'яного душного моря, вигравує й залишить навіки. Настрій, коли не можна відірвати очей від білого шумовиння за бортом, коли не можна перервати думок і вони біжать хвилями, хвилями, без краю, однакові й мінливі... Настрій, коли в кінофільмах на тлі каскадів і водограїв демонструються мрії героя.

Я була настроєна чутливо й нервово. Чомусь пригадався Ясьо, що потиснув мені руку тільки через місяць знайомства, ще через місяць занадто одверто подивився в очі, а я сказала тоді: „ви—Дон-Жуан“. І ще через місяць—цілував, як поїхали за Віслу.

На півночі сиві тумани й весна настає довго, скрадливо. Спочатку вимріє свій розквіт, потім усміхнеться бубляхами й аж потім розцвіте білим цвітом яблунь і м'якими інтимними тонами бузку. А тут віє густий, жагучий норд-ост, розкошує одверте, голе море, в садах крик-ливі рожі й пісні заливчасті повноголосі.

Почувала його лікоть, коло своєї руки... Тягнуло поїхати удвох на човні, щось говорити без кінця, мовчати, коли хочеться, тільки слухати хисткий юнацький баритон, тільки б гойдало, тільки б синіло кришталеве небо!

Враз, чорні гострі спини в буйному стремлінні. Так недалеко від пароплава.

— Дельфіні! Дивіться, — дельфіні! — скрикнула я захоплено до незнайомого. Тільки тоді глянула на нього й згадала. Він подивився на мене наче здивовано, але, перевівши очі, сказав:

— І он-де! Он!.. Я вперше бачу дельфінів, — мотивував своє захоплення.

— Ви те ж ще не бачили моря? І я...

— Оце вперше. Власне бачив, Балтійське й то зимою. Моторошно — глухе й пусте...

— Ви давно були коло моря? Де саме?.. Чого ви так часто палите?

— Я при вас палю першу цигарку?! — здивувався.

— Викликаєте на одвертість? Добре: я за вами стежила — ви багато палите. Ви з півночі й захоплюєтесь Кримом. Правда ж? Ви з Москви. Ви на комсомольській роботі і вчилися в другому університеті. Що? Чорна магія? Ні... Ну, ясно не вірите! Я просто стояла в черзі позад вас у Севастополі за квитком і спостерігала зміст вашого портфелю, коли ви діставали „Наші разногласія“ і вишневу палітуру з матеріалами... Чого ви?!.. Я не читала й мене можна не боятись. Як то, яким чином? — Я ж жінщина. Дайте й я запалю. Екзотичний настрій тут, — хочеться.

Що мене заставляло так ризиковано, одверто говорити? Я не знаю. Чомусь хотілось саме ризикувати, хотілось надіятись на вроду й... хотілось мати шанси на те, щоб він сам розрубав гузд, що я не могла його розірвати давно, ще там, у Москві на стадіонах, в університеті, на гойдалках після зібрань фабричного осередку...

У хлопця була струнка якогось аристократизму, коли простота не переходить у плиткість, коли — іноді грубість, але не вульгарність, коли — одвертість, але не розхлябаність затримуючих центрів. У мене ж це єсть від бувалості, від того, що знаю життя і в основі моєї розбитої натури. Тому нам було легко обом, почувалося неапружено, наче ми давні знайомі.

Після хвилини мовчання, він обернувся до мене й побачив на блузі (знаєш ота „спеціально комсомольська“ сіренька, сарпінкова), побачив КІМ. Тоді обіпершись на поручні й дивлячись у воду, сказав холодним і пустим тоном:

— Я думав, що ти не комсомолка.

Мене це вразило. Здивувалась саме я. Сказала наче сама до себе:

— Не дарма в тебе на обличчі жіноча м'якість! Ти спостережливий. Я чомусь нервувала, почувала себе не твердо й починала грати в небезпеку.

Він не знав — кепкую я, чи він угадав чуттям, що я не комсомолка. А мені було дивно: хіба моя поведінка проста й красиво-природня, хіба оця чоловіча блузка з розстібнутим коміром і закачані рукава не говорить ні про що?

Мені було боляче з того, що є щось у мене не комсомольське! Істино боляче!.. Чуєш?

Але він швидко забув своє перше вражіння, коли я затараторила, сиплячи цитатами Леніна й Маркса, нащось цитуючи Устрялова

і граючи трошки опозиціонерку,—мовляв я й не думаю комсомолитись перед тобою! І він слухав усміхаючись, а потім враз сказав:

— А знаєш чому в мене було вражіння, що ти не комсомолка?— Я тепер догадався: ти красива, як чорт...

Я засміялась на момент і зараз же образилась:

— Хіба комсомолка не може бути красивою? Це перше, а потім,— хіба в мені єсть щось таке красиве?

Він дивився холодно, наче міркуючи, на мене.

— Бачиш... комсомолки красиві є, це взагалі... але така от... якась краса... наче панська... Я не кажу, але щось таке в міміці... А що в тебе красиве?— хіба цей рівний точений носик із підсмикнутою губкою... І очі...— Він вдивлявся—оці тіні від вій під очима... Які в тебе вій! Бісового батька!.. Та взагалі... Коли ти обрізала коси?

В мені тьохнуло. Я обрізала так недавно. Взагалі я подумала, що він навіть бачив, як я на пристані виймала з редикюля КІМ і чипляла до сорочки...

— Або що?

— Пишні мабуть були густі, хвилясті.

Він говорив все це не захоплюючись, а міркуючи. Зараз мені стає ясно. Ми не звикли до такого простого відношення і в нашій уяві така поведінка неодмінно в'яжеться з еротикою. І ми вимагаємо почуття й патосу в таких випадках. І ще дивна асоціація. Мені чогось пригадалась тоді якась забута композиція Грига, де під тонами легкої мови, під змістом цілющих слів герой ховає свою тугу, щоб не стривожити спокій друга...

Але я знала, він не ховає нічого. Він увесь у цих словах, у цих рухах, у цім уважнім погляді в море. Мені до пам'яті:—його треба взяти в руки, але я почувала, що він мене прибирає до рук... Було приємно! Ти розумієш?

Задивилась в море. Задумалась. І враз здригнула вся. Він взяв мою руку, що лежала на бильці і... переложив вгору долонею.

Подивився і сказав:

— Ти давно з виробництва?

— Не дуже. Я робила в майстерні „Червона Нитка“.

— Ми скоро будемо в Алушці? Мені вставати там...

— Мені теж.

— Хіба?! Ох, хороше! Чудесно! Ми значить разом. Маю товариша! Ти звешся Стася, Зося чи Броня?

Я витрищила очі.

— Я Катя...

— Хіба ти не полька? Ну Катю, добре. Слухай, Катю, ти як задивилась на хвилю, то почала мугикати Вертінського „Ваших слов лєтєричєских“... Ти це знаєш і далі?

Я засміялась і, вдарила його по плечу,—не грала, таки справді—я вже така!

— От чорт, який спостережливий?!—Ні це я чула в Бахчисарай, знайома співала. Тепер слухай, хто я. Я ж собі тебе відрекомендувала, чому ж і себе тобі не розкрити.

Сама я білоруска, вчуса в сільсько-господарській академії в Мінську. Іду до дядька в Мірхоз.—Дуже ясно й коротко.

Робилися весело. Звикали одно до одного, зближувались...

— А де ми переспимо, Катю?—запитав наче сестру, чи жінку. І рיסочка не ворухнулась... Так це звичайно! Не кусай губ, любий мій!

— Переспимо десь!—сказала я і здивувалась, де в мене взявся такий вираз. І з цього виразу мені стало радісно. І стало боляче до глибини душі: ти розумієш?—Я позаздрила цій простоті відношень. Я позаздрила тій, що стояла на моїм місці, я позаздрила моему амплуа. Мені стали противні наші манірні kawalerowie, що намагаються в кутку десь увірвати ласий дарунок...

Йому треба було їхати в Алупку візником і я знала, що він не поїде... Мені ж було все одно—де він, там і я. Завдання.

Він жартував, сміявся, смішив мене, захоплено чекав і просив Нептуна, щоб погойдало.

Я теж хотіла, щоб погойдало; Справа ось у чому: мені треба було захворіти на морську хворобу й викликати його на flirtowanie. Чи за „директивами“ організації, як тут кажуть? Не знаю. Здається за директивами серця... Але й організації.

Разів кілька погойдуло раніш.

Вечоріло. Віяв теплий південний вітер. До Алупки було ще далеко. „Держинський“ починав зариватися в хвилі, виринаючи стрибками. Хвилі билися в бік і від цього гоїдало ще дужче.

Симулюючи морську хворобу, я відчула враз, що в мене блідне обличчя—таке почуття, наче його хтось торкається пучками крижаних пальців,—і починають блищати очі.

Чомусь хотілось важко зідхати.

А море шуміло, хвилі накривали одна одну, розбивалися, закосичувалися, тріпалися. Іноді солоні бризки падали на обличчя, від цього було приємно, освіжувало.

Потирав лоба, часто повертався до мене.

В мене мабуть був болісний вигляд, це відбивалось на обличчі у Васі—так звати мого товариша.

Ми хватились руками за борта й за руки одне одного. Вася взяв мене за руку, умовляв дивитися на беріг, заговорював, щоб забула про море й сам забував і задивлявся в очі. Тоді я усміхалась якось чудно, як усміхається хвора комусь близькому, рідному.

Щось стихійно пливло в грудях, піднімалось по жилах до скронь, билось в серці неприборкано й непереможнo. Тиснув руку й—усмішка ота характерна на висіченім вирізі губ. Тоді щось падало в грудях і підіймалось раптово, несподівано. Шуміло море. Море натягнуло струни. Море згустило час і насолоду юністю і так вона повно відчувалася, як ніколи не відчувається за Віслою. Так повно забило серце і хтось, користуючись із шуму хвиль, захоплено, але тихо заспівав „Санта Лючія“.

Згадувався ти—підозрілий, похмурий—дивисься. Згадувалось останнє зібрання в рапі Мальської і стояв він поруч, ясний і рожевий увесь, син упертого, міцного покоління...

У вашої Стасі романтичний настрій, але це так відчувалось.

І здавались ви такими вбогими, нікчемними.

Не гнівайся, мій любий, коли вирішу послати тобі цього листа, тоді закреслю образливий рядок, але зараз пишу так, як мені хочеться, бо мені хочеться занотувати мої думки. Я хочу розібратися і мені хочеться відтворювати пережите.

Мені ще згадується, як Янек порізав на моїй тарілочці налисника, і, взявши на виделко, підніс мені до рота. Може ти помітив,—я тоді встала й відійшла до вікна. Мені зробилося до болю огидно. Я здалась собі такою маленькою, маленькою, дегенеративною істотою... І я не знаю, чому вже тоді зраділа, що поїду в Росію.

А Васько стояв поруч з Янеком, такий уважний, але товариш, що поважає мою самостійність. І враз мені не захотілось симулювати морську хворобу. Мені захотілося стиснути руку йому і сказати: Не турбуйся, друже милий, Стася не боїться, бо в Стасі міцна голова спортсменки, Стася може бути такою, як ваші дівчата, ті що на стадіонах.

Але щось стихійно гойдало, щось несло в невідому, ясну безвість, зривало вгору, гойдало! І ще отой співак!—заливався соковитим тенором, густим і стримким, як цівка водограю... Просквозило вітром і піснею душу, і стільки сили спалахнуло у грудях, і така безвладність моя відчулася перед цим морем, юнаком і Росією. Так, і перед Росією.

Слухай. Ваша Стася не симулюючи захворіла на прекрасну морську хворобу. Стася ніколи не боялася стихії хвиль, але єсть більш небезпечні стихії.

Та...

Я завжди була вдумлива й обережна й тепер враз думки пішли рикашетом у голову і стали скрюченими питальниками.

Я була стійкий член організації. І ще—не так просто ламати себе. Мені треба було подумати.

— Вася,—сказала я,—я піду до другої класи й знім п'ять цитрин! Хочеш—прийди, дам тобі—і я усміхнулася: ти ж теж боїшся морської хвороби.

Він зрозумів.

— Я не боюся, все одно відпочинок.

Пішла до себе. Чекала його, але він не приходив.

Коли складала свої речі, почувся гудок масивний і хрипкий, наче заревла корова. Я кинулась, щоб не загубити Васю і через півгодини ми їхали в моторці на беріг прекрасної, назавжди дорогої мені Алупки.

*

Я пишу в кімнаті. За дверима прокинулась татарка й засвітила. Вона, здається, зашиває парасолу на „лінейку“ (мій господар візник), а може шляпу коняці, тут взагалі коні надівають шапки, трохи схожі до тих, що в нас носять *rappienkie*.

Що ж—тобі розказати, як ми провели ніч? Чи зрадила Стася, чи не зрадила?

Нам із моря велетенськими кущами темніла зелень на прибережних узгір'ях, що пів дня манила нас крізь шкельця біноклю.

Моторка м'ягко, польотно підстрибувала.

А вже ніч упала раптово, без вечірніх півтонів,—не так, як у нас у Польщі: довго Вісла димить білим, потім туман голубіє і довго блідне небо над лісками, як зачарована усмішка, а вітрець ліньки перегортає листя з теплими відблисками вечірньої зорі.

Впала ніч... Ходити по узвишшях вередливих і несподіваних, потім розкинутись на площі під плющем і кипарисом, розкинутись і заснути щасливим і гарячим! Тепла ніч, в теплих розкошах зелені!

Васько торкав мене за руку:

— Підемо? Зараз підемо? Ех, хороше!..

— Слухай!

Такий Крим, де відпочивають люди! Тягнуло в парк, у гушавину, на гори, а тут:

— Слухай, слухай!!

„О-о-ой, коли б той ве-е-е...і-ір...“

— чайкою поплів над морем тенор...

І схопився, спалахнув хор, швидко, торопом поспішаючи:

Та й! по! ве! чо! рі-і-ло!
Моооже б моє серце
Тай по-веселі-і-і-ло-о-о-о!..

Хвильчасто, хвильчасто, і тенор
грався виривався з гурту, біг спереду...

— Ну, нація!—любовно з захватом сказав Васько,—і на станціях не давали спокою, а приїхав у Крим—і тут... ні, але ж слухай, Катю, слухай!

Лашився альт: „Вии-йди, ви-йди, се-е-ерце“,
а тенор вискочив із бентежною жагою і

не лашився,—вимагав, звав:

„се-е-ерце...
До моєї ха-ат-и“

—співчував хор...

Тягнуло в парк, а тут у темне море дощатий поміст од пристани, що на березі й гурт екскурсантів,—позвішували ноги над воду—хлопці й дівчата. Побачили нашу моторку, почали вітатись усі разом, бучно:
— Ге-е-й, ге-е-й!..

замахали руками...

А ми хотіли йти в парк! От смішно! От Крим! От вони, оці українці, оці москалі, оці комсомольці!

Як вибігали по трапові на поміст, держалися за руки, як діти і я згадала, що я шпiонка й це навіть не вразило. Просто: бліде, пусте—тільки усміхнулась.

Пішли ми не до пристани, а туди в глибину моря на край помосту; а ті, екскурсанти вуз'овці й молоді вчителі, учительки з Київщини все співали, пересипаючи пісню гумором і сміхом. І, не знаючи слів, підхопив ще на ходу теплим баритоном Васько: рванув, затагнувшись і в павзі засміявся до мене:

— Гарно?

Комсомолка вчителька—потім познайомились—Миленко Катерина, не перестаючи співати, глянула на нас і кинула;

— Сідайте!—показавши коло себе місце.

Васько сів на крайній платві й теж ноги над воду, а я руками йому на плече... І захотілось співати самій і я заспівала й почувала як зі своїм голосом вливаюся у спільну міцну пісню.

В пісні знайомилися по слову, по одному:

— Москва?

„Ой, там уд-іво-о-онька...“

— Москва й Мінськ.

„Та пшени-и-че-е-е-ньку сіє...“

— Інтернаціонал, виходить?

„Я в неділю п'ю, п'ю!“

Миленко схватилась, блиснула очима, по помостові вдарила:

— Ех! Ех!—і імітуючи українських молодичь, запишалась, підточку зібрала заду в руку, троянця пішла, вихиляючись... Тоді через голову перекотився з ряду, що сиділи на платві, студент у сірій блузі й пішов, вильопуючи сандалями.

З пісні перейшли на танці, а як хапались за плечі одно одному метелицею, вхопився й Васько й потягнув мене. І я танцювала не так, як в наших залах,—танцювала, як колись, за дитинства з подругами. Тільки тут не треба було виносити стільців і столу, бо тісно не було...

Закрутились, схопились із Катериною, — а в Катерини очі сміються, голову вона браво нагинає, питає в гучному галасі, в повний голос, нахилившись до вуха:

— Твоя Беларусь так танцює?.. Каалі ласка... — це одно, що вона знає по-білоруському. А я тільки сміюся, сміюся. Дивлюсь на цю милу товаришку й думаю:

„Шпіонка! шпіонка! шпіонка!“ — і ще дуже сміюся... А твоє обличчя стоїть перед очима похмуре, злостиве... Так смішно злостиве! І я тупаю туфлями, тупаю міцніше, щоб викинути з голови бузу... Ха, ха, ха! — Бузу! Ти знаєш, що це таке буза? — Буза — це ви! Буза! Ха, ха, ха! Буза!

*

Поїхали наші. Привіт передавали Москві й Білорусі, а ми, постоявши пішли на беріг.

Ходили по темній алеї і захоплено розмовляли. Васько оповідав мені про Москву, про союз, про настрої іноді з турботою, але все аналізує. Як вони розбираються у своїх справах! Я вторила йому загальними фразами й не боялась, коли він іноді здивовано поправляв мене. Я вчуся. Чуєш! Вчуся, а не шпигую!

Пішли пити чай. Готові були потім знову ходити й проходити до ранку, бо на пристані грали на гітарі й знову хтось співав „Чорные розы — эмблемы печали“... а потім приспівував „обидно и досадно до слез, до мученья“... І в темноті було так гарно ходити й слухати, і дивитись, як хтось десь далеко за обрієм сидить над плиткою тарілкою моря, і, граючись хлюпає долонею в наш беріг — тільки маленькі хвилики доходять і все — бриз, бриз, — сріблом. А там чорне оксамитове вдалені...

Нам казали, що дорога в Мирхоз і туди, де васьків санаторій, дуже страшна й небезпечна. Може лякали для того, щоб ми взяли квартиру на ніч. Але Васько сказав авторитетним баском:

— Підем на море й як не поїдемо, прийдемо до вас пізніше. Хочеться побродити.

Ми ходили берегом. Коло стіни кам'яного будинку спали якісь жінки й дівчата. Вони прокинулись і запитали з тривогою:

— Хто це?

Тоді ми, заспокоївши їх, пішли до якоїсь стіни, що сторч спускається в море й вилізли на гору, туди де руїни білого палацу.

*

Над нами нахилилися платани, обіч струнко стояв кипарис, як міцний вартовий і ввесь м'який, як шерсть ведмідя. Коло нього ми постелили на сухій траві васькового плаща й посідали боком одно до одного. Внизу між стовбурами блискало море, десь гудів пароплав і на пристані зморено гаморіло.

Було затишно, тепло, люблю. Сміючись вечеряли й я тоді запитала:

— Чи можна комсомольцям пити мадеру, коли вони мають у перспективі ніч коло розваленого палацу в саду над свіжим морем і коли вони потомилися?

Він відповів:

— Коли вони мають мадеру, то вони можуть пити.

— Вони мають лівпляшки. Але чим вони її відкриють?

Я дістала з саквояжа питво й дала Васі. Він скрутив червону бляшку на шийці й олівцем упхнув корка. Тоді ми сміючись випили по черзі просто з пляшки, сміючись укрили ноги моїм пальтом, і сміючись полягали.

З сонця, з моря, з подорожі й може з кохання в нього були гарячі крізь блузу груди. Але, що робилося зі мною? Що робилося зі Стасею,

що вміла мучити, не підпускаючи на крок до себе, що вміла обеззброювати, держати коло себе й потім раптово зникати.

Гонор жінки залишається завжди при ній і я цілувала Ваську лише тоді, коли він сказав словами поета Маяковського.

— Я, Катя, „прекрасно болен, у меня пожар сердца“. Разве это от мадеры?

Тоді я цілувала його міцно, міцно. Тоді я шепотіла йому на вухо божевільно й дико:

— Не зви мене Катею, я Стася, я шпигунка, я приїхала й ти мені потрібен. Я візьму твою вишневу політуру й ти мене ніколи не побачиш більше. Ніколи. Я так само захоплено роблю в своїй організації, як і ти в своїй; я так само молода... Васько, мій коханий!..

Він підвівся на лікоть. Подивився вперто мені в очі—в темноті було видно тільки очі,—подивився і став цілувати.

— Романтична дівчина!.. Ухил, товаришко! Але це від крові, від здоров'я! Стася... Стася!..

— Стася, Стася,—шепотіла я,—полька. Покину тебе й піду й не побачу... а може... коли почую, що ти єсть у нашій полоні... у в'язниці, прийду до тебе, поцілую і скажу: той самий, вартий страти.

А він сміявся дивним сміхом:

— Кіно-героїня! Катя—Стася, кіно-героїня... А коли зустрінемося при нашій Д. П. У., то що тоді? Розкажи, цікаво...

— Я не вловима. Я жінка, я еластична... А коли доведеться зустрітись, то усміхнусь до тебе. Це можливо, це зовсім можливо. Але, Вася, повір мені, я не дарма слідувала за тобою.

Він був стомлений. Його втомило сонце, Крим і я.

— Ну, говори, говори довго... говори...

І так в'яло, солодко, наче крізь сон і під музику:

— Ну, говори. Чому ж... ти... слідувала?.. Любиш, так?

— Слідувала, бо мене послали слідувати... І люблю. Милий, але подумай, я мушу робити мою роботу, як мусив би ти. Ти розумієш? Ти спати меш? Так? Мовчиш? А я піду?.. Ну, спи... спи... спи...

Відчувала руки за його шиєю, було приємно й стомно від кохання.

— Ну, спи, спи, спи...

Цілувала, цілувала, цілувала...

.....
Настроїла себе романтично. І тому, що море, і Крим, і двадцять літ,—хотілося гострого, прекрасного й гострого! Це ж життя. Не хотілося встати рано й ніяково дивитися в очі і все ж одно роз'їжджатися.

Може цим я лише виправдувала себе, може просто не могла порвати з вами, може просто не хватало сили проламати шкаралупу, що обтягає мене...

Встала. Легенько зняла з ніг пальто. Оділася. Взяла портфель. Вийняла папку й мавзер і хотіла йти. Подивилась—розкинувся, спить так солодко й червоний шовк потемнів на чолі, позакосичувався.

Вирвала листочок із блокноту й написала:

„Васько!

Милий, вибач—я тебе навіть не поцілувала в останнє,—боялась, а так хотілось! Прощай! Це не підло. Це боротьба. Казала тобі правду—ти не вірив.—Ти захворів на морську хворобу.

Стася“.

Пішла через руїну, через камінчасту вуличку, парком. Умивалася над гірським ручаєм холодною водою, освіжилася. Вдалені шумів теплий прибой.

*

Пишу після купання.

Сходило сонце. пляж був пустий, тільки самотній ялик гойдався при березі на хвилях і в ньому спав, розкинувшись, бронзовий матрос.

Я купалася довго, з насолодою. Тепер пашиє лице, почуваю себе чудово й на свіжий розум міркую про можливе нове життя.

Васько стоїть в пам'яті тільки між іншим, тільки чимсь моїм особистим.

Коли того вечора сп'яніла в тоскнім пориванні, я мала його за синтезу моїх нових ідеалів, то зараз він стоїть окремо від моєї мети. Я почуваю, що він буде лише моїм товаришем, що покаже мені нову дорогу.

Васька я мушу бачити! Цікаво, що тоді пересичена любов'ю і втомою я так легко кинула його. Тепер не піти не можу. Це ясно й про це не треба думати.

Звичайно я поборолала б у собі це бажання, але коли не бачитиму його, тоді мушу викинути з голови оце нове життя, повнокровної дівчини комсомолки... Боже мій! Навіки порвати з ними! Піти до моїх убогих колег! Піти... й потім знову щипати Радянський Союз, красти вишневі палітурки! Яка нікчемність! Їхня сила, в їхніх думках у серцях. В тих іноді наївних осередках, на отих задьористих зібраннях, на сміхотливих вечорах, на стадіонах.

А я краду вишневі палітурки.

Хіба я можу украсти їхній сміх, той сміх, що почуваю на собі. Мені соромно. Почуваю—ми з одного коріння. Ми рідні. І я мушу бути з ними.

В санаторії залізничників я чула, як хлопці кажуть „шляпа ти“; мені дуже сподобався цей вираз. І мені дуже хочеться сказати вам, колеги мої.

— Які ж ви шляпи! Не могли додуматися, що дівчину, яка виросла і вчилася за копійки, що заробляла разом із матір'ю шиттям і дійшла до гімназії,—що таку дівчину не можна посилати вивчати комсомольське й партійне життя, не можна розкривати самого духу комсомольської молоді!.. і ще одно: не можна посилати на еротичні авантюри.

Бути чи не бути—я вирішаю: бути. Може й не рішила б у цей спосіб, але він допоміг мені. Він—комуніст. Я йому розкажу все й я вірю, що він не видасть мене. Він поведе мене по тих стежках, що їх я ще не добре знаю.

Прощайте.

Хочу жити й робити.

Стася.

II

На гірських дорогах вітер залицявся до дівчини. Обгортав її коміра бузкового кольору, метаяв спідничкою, похабно підкидав і заглядав на блискучі загорілі ноги.

Вона йшла й то усміхалась і поспішала, то зупинялась і задумувалась. Тоді тїнь од віів падала ажурними фіялковими півкругами під очима й соковиті губи стискалися міцніше. Вона була зовсім юна з лиця, зовсім ще дівча! І так наївно з під хустинки у неї завивалися на щоці пасма волосся.

Потім та ж дівчина в одному великому санаторії питала за нового товариша, називаючи його прізвище. Відповіли, що він лише поставив речі і вже другий день відсутній по якійсь негайній справі.

Попросила передати записку. Написала:

„Вибач. Була в тебе, приносила твої речі, але не могла залишити. Де буду далі—в твоїй волі. Ось моя адреса . . .

Стася“

*

Доріжкою від моря через садок поміж кипариси та персикові дерева сумна підходила до своєї квартири. Увійшла в хазяйчин передпокій і спинилася: з її кімнати було чути—розмовляють господиня і ще хтось. Рванулася. Відчинила двері.

... перед очима червона корона хвилястого волосся і коса яхидна усмішка.

— Вась..!—

...двое у формі рвучко підвелися з ліжка... „Д. П. У.“—подумала. Збентежено усміхнулась до Васька:

— Катя, Стася—кіно-героїня!..

... в той час, як він вітався:

— А-а-а... Як ся маєте, панно Стасьо!? Я це прийшов порадити Вам писати прощальні записки на чистім папері, а не так, дивіться! Підійшов і показав записку.

„Васько!

Милий, вибач! Я тебе...“ й т. ін.

А з другого боку сивим олівцем написано коштрубато й нерівно, слово на слові,—писала мабуть на ходу, чи в темряві:

„Нарком N республіки—Z... кажуть культурний і красивий, але тип chlора. Може простацька натура й не відчужє сили моїх очей... При курорті М...є татарське сільце. Це зручно... Наївність та податливість...“

— Це непростою з мого боку... Я писала в темноті й не помітила, що там були нотатки... Мое прізвище? Лінч Станіслава. Так.

І до Васька:—ти з товаришами давно тут?

Він із призиством змірив її поглядом:

— Що це за тон? Вам тут немає товаришів, панно Стасьо!

Засміялася.

Загорілий товариш у формі стояв обіч із наганом в опущеній руці й задивляючись на Стасю, намагався вдати з себе суворого.

Подивилась на нього, на Васю й запитала:

— Можна дістати документа?.. я зараз...

Одчинила шкатулку, вийняла зі зшитка листа, що писала до колег, подала Васькові й почала зав'язувати хустинку перед люстрою.

— Ну, підемо: я готова, товариші!

Харків. II—27.

ДИТИНІ

Любий хлопчику в кучерях ясних,
Той, що кращий од всіх дітей,—
Кинь обручиком, лишень, гратися,
Підійди до мене!

І не бійся, чого соромишся?
Трохи з дядею тут посидь...
Щось далеке таке, знайоме,
Зустрів...

Пригадав... Пізнаю... Сірі очі
І обличчя, як єсть, її,
Під очима, як в неї, у хлопчика
Тині од вій.

Не вагаюсь, не маю сумніву,
То вона (уже скільки літ!)
А скажи, хто твій тато, умнику,
Він де служить, чи ні?

Так і знав. Віддалась багатому,
І живе у його добрі,
А була ж комсомолка завзята,
Що куди тобі!

Спільна праця, село й відчит,
Потім вибрали нас в Райком...
І жаріло у неї личико,
Голос—дзвінок.

Закопався я десь інструктором,
Вона ж баба, втомилась враз...
Любий хлопчику, мама в хутора
Одяглась?

А скажи, ти не бачив матери
У задумі бува колись?
Не питав:

— Чого, мамо, плачете,
— Що болить?

Не питай. Все одно не скаже.
Слухай, золотко дороге,—
Свій мамі ти вдома розкажеш
Про мене.

Скажи: дядю зустрів сьогодні,
І про тебе, скажи, питав,
Або краще... Нічого, котику,
Не розповідай!..

Любий хлопчику в кучерях ясних!
Он обручик побіг, лови!
Доганяй, доганяй, не дай впасти,
Зловив?!..

Олекса Влизько

САРКАЗМ

I

Маленьке віконце і шкельця на бік.—
Кімнатка.—А стіни—плівки...
Гюго, Маяковський, під столиком Спик.—
— „Мандрівки“.

Шматочок паперу та піволівця...
З портрету всміхається критик...—
Вимучую риму: — До сонця—серця!—
— Піїтик!

II

Ми оспівуєм трохи не все,
А найперш обминаємо будні!—
Ну, й яким же то духом мужицьким несе
І які вони вірте, облудні!
Чом би, ей, не співати одвічну красу,
Не ліпити іділії з глини?
Хто це, грішний,—із вас не відчує той сум,
Як в імлі забренить віоліна!?

III

Укладу довжелезну поему.—
Випру десь, поміж літер:—ти!
Ну, і що ж!—Це звичайна тема,—
Хоч цілісенький вік крути!
Ну, люблю!—І кому ж цікаво!?!—
Як і рані, земля пливе!..
Тільки серце... немов би під лаву...
Закотилося
Неживе!...

СЕНТИМЕНТАЛІСТАМ

Не треба сліз і покаяння,
Коли буяння на кону.
Дивіться тихо з-під паркання
На наше сонце, нашу путь.
Все 'дно не вийдете на сонце,—
Як хто не тягне,—самохить!
Затисніть серце у долонці
І в глечик—урну покладіть...
А ми давно одперли брами
До серця—сонячних доріг,
Жбурнувши чорними руками
Веселі гасла до зорі.

Київ.
1927 року.

Ю. Зоря

ПІСНЯ ПРО ЛОПАТУ

Чи сяє сонце гострооке,
Чи пада сніг лапатий:
За працею тяжкою руки—
В руках лопата.
Чи ніч німа і темна,
Чи день у блідих шатах:
У ніч вугілля без утоми
Кида лопата.
Після доби—тяжкої праці—
Дві спать, відпочивати...
І знов, і знов на паротязі—
В руках лопата.

Федір Малицький

ЗЕЛЕНИЙ БУКОВИНІ

т. Морфієвичу.

Немов би друг мій з льоху, в синій блазі
Пожовклий жовтень, жовцю золотить,
І тане воском теплим літо в лузі,
І впале листя журно шарудить.

Ланів острижена отара в тузі
Шовковим вруном більше не шумить,
Скорбить земля в червінцях, вся в недузі
І журавлиний крик на плесах спить.

І ти, мій друже, теж чолом поник
Немов навіки хтось коханий зник.
Чом стигне склом в очах твоїх тривога?
Невже не віриш у травневі дні,
Коли зав'ється хмелем даль розлога
Чи мо' зачув зітхання крижани?

О, друже чулий, не стуманюй зору
І ти, природо хвора, не скорби:
Поглянь крізь ґрати віт у синь прозору
І далину побачиш без журби.

Ген-ген над містом квітнуть зорі,
Серця плакатами в руках юрби.
І плине спів, як кришталевий дзвін води
І вторять вітрогон—стрункий дозорець.

А в лоно спрагле степ прийняв зерно,
Щетиниться червоне семено.
Заквітне пролісками знову радість,
Коли метелиця—зима мине—
Лиш смерть таїть в собі нового парость,
Прекрасно жить лише новітнім днем!

НІЧ

Юнаком простріленим у груди,
Впав навзнак, кудись за місто—день.
Небо хтось на темно-синє лудить,
Вечір ніч завулками веде.

Ще й таку, що зорі—гра перлинів,
Ще й таку..., що просто—ех, і ніч!..
А за рогом, як виття ериній,
Автобусів невгомонна річ.

Шляхом крок і шум, як на гармані.
Мотоцикл бензином передув..
В ніч таку, як в золотім тумані,
Повен ввесь тривожних дум.

Вона кличе, в невідоме манить,
Кида в вічі синьо-шовкий пух..
Так із поля, крізь свої тумани
Мені слая в місто путь.

Я пішов... Та в місті серед шуму,
Де старці, поети й лихтарі,
Не загублю золоту задуму
Стиглих зір і синіх вечорів.

І до циклю—з „пелюстків печалі“
Не напишу—„на сірени я,
Пах вечірній рожевих конвалій
І гаї шумливі проміння“...

Ні! У сині мармурові ночі
Мої думи зовсім не про те;
Мої думи справжнім быть робочим
Йти вперед—іти життю у темп.

Мури строго і понуро стали
Розпластали тіні по землі..
Тут ми думи молоді посталим,
Пустим в степ, як в море кораблі.

І буйніше заколосять ниви
Всю печаль „поетів“ розіп'ють
Мене стріне... стріне чорнобрива..
Та не знаю, в місті, чи в гаю...

Подихає прапор над ВУЦВІК'ом,
Скільки з нього перспектив, надій!..
Вгрузло місто величаво й тихо,
Місто в ніч,—як в голубій воді.

Ів. Бойко

* * *

Прослались гони в даль далеку
На північ, південь—гей, отак...
І цвітом дні, мов цвітне мак,
Біжать по полю хвилі спеки.
Я сню і мрію про лани житняні
Зелені, жовті гони і ліси;
О, думко, з силою неси
Мою любов до днів весняних!
Де плинуть буруни піщані, каламутні,
Де шум і рев... І крик душі.
Палку любов плескайте і крешіть!
Весняним дням рожевим, незабутнім.
Бо пройде час, весняних днів радіння
І юні вир повисне в туманах;
Складемо на товстих стовпах,
Весняні скарби, молоді горіння.
Але на обріях вбачаю я заграви.
І подум'ясті ранки весн моїх,
То може мій великий гріх,
Що дужче я кохаю травень золотавий.
Де зграйно плавко гіми весни, веснянок
І гомін, радість скрізь в очах.
Невілля скрізь конає на мечах,
Відчай душі панів, панянок!
Але нехай... мої думки чекання,
Що молоді літа, шумує юна кров.
Туди до весн запалюють любов,
Любов із квітами, із веснами єднання!

О. Конторин

* * *

За вікном мерехтіли зірки,
Тихо вітер гойдав осоку,
Що схилилась мечем золотим
На плече молоде юнаку.
Він дивився, як хвиля буя,
Прислухався вечірніх пісень...
А на серці, на КІМ'ові грає
Молоде молоко КаєСеМ.
І заснув Васильок біля ставу
Під своїм золотим курінем;
Тихо ліра казковая грає
Про майбутнє червоне, ясне.

Спить і сниться йому ніби ставом
Суне ворог на чорному човні,
Із рушниць прицілився п'яний
В піонера, юнца молодого.
Далі раптом... Де хвилі шовкові
Виростають червоні полки
І один молодий і здоровий
Василя на плече підхопив.
І промовив—„живи для Комуни!
Ми для неї життям своїм дбали...
Потім все розбрелось, потонуло
Й Василька стара мати гукала.

І прокинувся юнак та, у хату.
—Моя мамо, сестра моя Дуню!
—Бачив в сні я коханого брата...
Він помер, я живу для Комуни.

Повість

I

Неосяжна снігова даль. Голубий ранковий туман наліг на пухке лоно землі, залляв своєю мутною голубинню широкі простори степів, придорожні могили, яруги й далекі оази сел.

Перерізує поле довга вузенька смуга, нерівна й покручена, наче батіг із прядива, що його підпасич забув на шляху.

Порожньо, мертво. Тільки з глибини туману випливають фантастичні обриси церковних бань, велетенські кам'яні масиви міста, та понад самим шляхом, наче коштрубаті, незграбні, запорошені снігом вартіві, стоять самотні дуби колись розкішного гаю.

Під ненаїздженими полозками потужньо рипить сніг, од цвёхкання батога здіймаються у повітря галки й з миршавої конячини парує.

— Поганяйте-бо швидше!—раптом говорить кудлата шапка до пого-
нича, нетерпляче досмоктуючи цигарку.

— Ого, та ми в три шоти будемо на місці. Ще й як!

— Но-о! Моя, знаєте, булана старістю хіба ж так ходить.

Цвёхнув батіг. Кобильчина ображено майнула хвостом і підтюпцем потрусила далі.

— А чого спішити, Семеновичу?—дядькові Микиті хотілося побала-
кати.—Наука не вовк, у ліс не втече. Та й яка там наука, коли тільки
Хрангеля одбили.

Кудлатий рішуче повернувся, труснув головою, від чого шапка зсу-
нулась на потилицю, і вдаривши долонею по коліні аж скрикнув:

— Буде наука!

Тепер можна було розглянути його краще. Звичайне, одверте лице
молодого селянського парубка років двадцяти, з носом кирпатеньким
і м'ясистим, із наївною усмішкою у куточках губ. Тільки погляд гострий
і впертий та лоб з енергійним переніссям свідчили про те, що наївність
на цьому обличчі може де кого підвести.

— Буде, ось тоді побачите,—спокійніше кинув парубок.

Доїздажали до байраку, що густо поріс чагарником та дубовим молод-
няком.

Снігові замети аж до гілля засипали дерева.

Дядько Микита стримав на віжках кобильчину й сани почали спу-
скатися у яр.

— Витягни лишень ліворвера, Павле,—обернувся і тихо промовив
дядько.

— З якої речі?

— От-такої, хіба не знаєш, у цьому байраді Кубанець розгулює.

— Поганяй на горі хутір—там гніздо, а в байрак на роботу виходить.

— Поганяйте, знаю!

Але дядько Микита не вгамовувався.

— Чув, що й на місто він іноді наскакує? Невже там сили немає, чи що?

— Нічого, приборкаєм!

— Та ну?

— Як дважди два!

— Глядіть же, а то зовсім од нього життя немає.

Дядько Микита замовк і настирливо цвяховав кобилчину, яка з великою потугою вивозила сани з яру. Він уже не так боявся бандитів, бо поруч себе бачив спокійне, наче висічене з каменю обличчя свого племянника, а місто, яке до того ледве визирало з туману, — тепер здавалось зовсім близьким.

— Верстов зо три лишилось. Но, старенька, — лагідно і спокійно протяг дядько Микита й витягаючи кисета з батьківською ніжністю, скосив очі на Павла.

Той сидів нерухомо, ламав у руках соломинку й радісно-питливими очима дивився на великі мури касарень, що ними починалось місто.

* * *

Вранці вулиці повітового міста порожні й тихі. Сьогодні вони аж надто припишкли і здавалось Павлові, наче він опинився тут випадково, зовсім чужий і небажаний, між цими сірочервоними галереями вулиць.

Він бачив повивірчувані стовпи колишніх парканів, обдерті стіни будинків, а замість воріт майже всюди стояло лише два стовпи, що в передранковім тумані нагадували шибениці.

— Клятий туман, думав Павло звертаючи на головну вулицю, — жодної людини не вглядиш. Немов після погрому.

Тоді з-за міського цвинтарю, наче око велетенського автомобілю, виглянуло сонце й оранжевими стрілами почало розгонити туман.

Повітпарком розташувався у центрі міста, в будинку колишнього земельного зубра, що втік ще за перших більшовиків. Будинок, густо оточений деревами, стояв осторонь і своїм високим шпилем та баштами нагадував середньовічну цитаделю. За деревами його зовсім не було видно, і тільки червоний прапор на шпилі кидав виклик усьому місту.

Павло відчинив двері, але вартовий, якийсь молодий хлопець у кепці і шкірянці, в непомірно великих чоботях, з посинілим від морозу носом, рішуче загородив вхід рушницею.

— Стій! Куди?

— До Марка.

— Хто такий? Документи?

Мабуть вартовий був комсомолец із ЧОН'у, бо коли Павло витяг партквитка й показав йому, той радісно посміхнувся:

Заходь!

Павло швидко піднімався по сходах і йому почулось, як десь у другому кінці будинку, там де була зала, хтось одним пальцем вистукував „суботу“ та стиха шуміли, наче у вулицю, голоси.

— Мабуть комсомольці вовтузяться, — подумав і рішуче постукав у двері Маркового кабінету.

Байдужий голос відповів: „заходь, хто там?“

Павло відчинив двері й мовчки простяг руку:

— Здоров!

— А, Сірченко. Ну, як? — заговорив Марко, підводячись із-за столу і тиснувши руку Павлові. — А все ж таки ти, порядна тварина. Це ж хамство з твого боку, — напівжартівливо, напівстрого говорив Марко, поглядаючи на гостя. — Послано його на тиждень, усі ми чекаємо хліба, надіємось, Борщак ходить як прибитий, у нього у продкомі ні зернини, а тебе там наче прив'язав хто, або в лапи Кубанця потрапив.

— Зате сто відсотків погрузив на Варварівці, — спокійно відказав Павло, беручи зі столу Марка цигарку й запалюючи її. — Сьогодні прибуде сюди.

— Та ну?—наче хто бомбу підкалав під Марка, так підскачив він. — Молодець! Похвально, та тобі орден Червоного Прапора треба. А мовчить...

— Нічого, аби живі та здорові, як каже мій дядько Микита,—весело промовив Павло, байдуже розглядаючи картини, що прикрашували кабінет секретаря Повітпаркому Марка Колісника.

Павло оглянувся, але побачив, що Марко вже сидить, монументальний, наче висічений із бронзи, тяжко наліг широкими грудьми на стіл, низько схилив кудлату голову, так низько, що аж волосся торкалося зеленого сукна, і стиснувши брови щось швидко занотовував собі у книжку. І здавалось, що хай до нього зайде сотня офіцерів і направить смертельні дула рушниць, він не поворухнеться, доки не скінчить записувати.

Павло вглядів у кутку канапу й роздивляючись картини, боком наблизився до неї.

— Посидю, доки він охолостається,—подумав Павло, важко падаючи на канапу. Але почув під собою щось живе, яке заворушилось і забу-боніло швидко сонним, наче повстаним язиком:

— Хто це? А чорт, зтарабанився просто на живіт!

Павло відскачив од канапи. А звідти спочатку підвелась розкуйовджена голова, далі вузькі плечі, одягнені в жовтий козушок і нарешті, ноги в салдатських обмотках.

— Мусю, ти?!

— Та я, тільки відмідь ти, а не... Гепнув своїми телесами просто на мій порожній шлунок.

— А чого ж заховався у темряву і спиш, наче щур у горах,—реготався Павло.—А ще „вождь“ комсомолу називається.—Ех, ти, шляпа...

Муся сонно блимнув великими чорними очима, підправив пояска, що на ньому теліпалась кобура „нагана“ і мляво промовив:

— Благополучно?

— Добре.

— Як саме?

— Сто відсотків.

— Красота!

— А в тебе як?—сідаючи на канапу звернувся Павло.—Та чого ти знов очі заплісуюєш?—додав він, вглядавши, що Муся, наче мішок, зсунувся на канапу, і голова його з копою чорного волосся безсило схилилась на вузькі сухотні груди.

Муся на хвилинку розкрив очі, просто й одверто глянув на Павла і роблено-ніжно промовив:

— Знаєш що, Поль, я цілу ніч простояв у заставі й хочу годину заснути, а ти, мій любий продовольственник іди під три чорти. Згода?

— А як та справа, що прохав?—настоював Павло.

— Ти про командировку?

— Еге ж!

— Так знаєш що, голубе: ти б ще з місяць їздив, та тоді вже й приходив би. Звичайно, немає.

— Невже не міг придержати для мене? Скоти-ина!—ображено протяг Павло, заходячись димом.

— Та чого ти присікався: придержати, придержати. Та в мене ділов чортова куча без твоєї командировки. Що-дня з десяток хлопців приїждить із сел, криком кричать—давай будь-яку школу, вчитись хочемо! А йому до Харкова раптом забажалось!

— І поїду!

— Будь-ласка, хоч і поза Уманню. Тільки, по-перше, відійди від мене і якомога швидче, бо зараз спатиму, а по-друге, поговори з ним,—

хитнув головою в бік Марка,—може що вийде. Бажаю успіху. Ну гайда!— І знову сонна голова важким кавуном упала на канапу.

— Дійсно безнадійна справа до чогось із тобою договоритись,—підвівся Павло й попростував до Марка. Той тільки кінчив писати й складав розкидані на столі папери.

— Чого ви там вовтузилися?—обернувся він до Павла.

— Та трохи комсомольського секретаря не придавив,—сміючись відповів Павло, підходячи до столу.—Але справа, звичайно, не в тім.

— А в чім?

— А в тім, що я тобі вже колись говорив. Хочу вчитись по-справжньому. Розумієш, як слід! Чого ти посміхаєшся? Стара пісня, мов? Нічого, ти слухай. От ти робітник, Марку, був на заводах, багато читав, чув, тобі легко, а що я? Три роки в армії, це ти знаєш, тепер нема війни, в нас розруха, а...

— Що ти, знов агітувати збираєшся,—перебив його Марко—можна без вступів?

— Ну, добре. Слухай. Я селянин, незаможник, у партію вступив по класовому інстинкту, як ти сам кажеш. Енергії маю досить, а знаннів чорт-ма. Партійних знаннів, розумієш? Пошли мене в Харків у партшколу. Ну даєш командировку, кажи?

Павло аж захвилювався під кінець своїх слів і благаючи і гостро дививсь на Марка:—кажи!

А той випростався у кріслі, від чого щось хруснуло, невідомо що: чи спинка крісла, чи кості секретаря повітпаркому, простяг по під стіл ноги й застиг у мовчанні, дивлячись кудись у бік. Павло терпляче очікував, не зводячи очей з перенісся Маркового. Врешті той підвівся й знов наліг грудьми на стіл. Тепер обличчя йому було наче кремінь: тверде, гостре, рішуче.

— Ти, Сірченко, знаєш, що наше місто тероризує Кубанець, що під самим носом у нас аж кишать петлюрівські та чорносотенні організації, що-хвилі можна чекати повстань, нападів, боїв, що кожний партієць-бойовик нам цінний, що ми починаєм тільки вводити життя у береги, що такі, як ти, особливо потрібні...

— І все ж?—перебив Павло.

— І все ж таки я з тобою згоден: учитись треба, хоча командировок, здається, вже немає.

— А ти запитай в оргінстра, може є. Ти ж знаєш, як я...

— Годі,—рішуче припинив Павла Марко і взяв телефонну трубку.

На дворі вже зовсім розвіявся туман. Передбачався чудовий зимній сонячний день, і на заморозжених шибках Маркового кабінету, наче дорожочинні каміння, вилискували іскорки промінів, під якими повільно танув лід на шклі і янтарно-чисті крапельки сльозами спадали на підлокотник. Згори ясніше долітав гуркіт дверей, окремі голоси, колективний тупіт ніг, а на сходах якісь задирикувати і юні голоси потрясали тишу:

Нумо, хлопці, до зброї,

На герць погуляти

Банду звоювати...

— Семен? Здоров! Марко, Марко, кажу! У тебе не лишилось командировки в харківську партшколу? В партшколу, еге?

Павло, весьє напружене чекання, сидів, як на голках.

— Немає, кажеш?—Шкода. Кому?—Павлові Сірченкові. Що, педкурси?

— Ні, а в тім я не перече. А учні є? А педагоги? Розпорядження з центру? —Знаю.—Безумовно. Поговорю. Помешкання? Ну ясно, дістанем. Ну, всього.

Павло, почувши, що командировок немає, похнюпивсь і далі не слухав. Коли клацнула трубка об рогачики телефону, він підвів голову:

— Значить ні чорта не вийшло?

— Так. З командировками, звичайно. Але от що: треба нам у себе середню школу відкривати, педагогічну, центр вимагає. На мою думку ти також там зможеш і собі де що взяти, а до речі й нас не покинеш.

— А що це за школа?

— Бувша, брат, учительська семінарія.

— А вчителі є?

— Немає, але їх можна зібрати, по норах сидять.

— Вилами це все по воді писано, — безнадійно вставив Павло. Драгувало те, що план його не вдавсь.

Марко зробив рукою енергійний рух.

— Помиляєшся, браток, не вилами. До нас таких, як ти, багато ходить. Вимагають освіти, питаєш Мусія. А особливо незаможницькі хлопці з села, комсомольці. Це, браток, сила. Не вилами писано, — ні! і більш ти мені цього не говори. А що вчителі петлюрівці та чорносотенці, що серед учнів половина може обивательських синків знайдеться, то дурниці, перекруtimo. На якого ж кляпа й тебе туди посилаємо? — вдарив долонею по папері Марко так сильно, що чорнилниця на вершок підскочила й знов упала на стіл. А в тім, ти дисциплінований член партії, я це знаю, — додав він уже спокійніше, — ти, я гадаю, розумієш, на що я натякаю, правдаж?

— Ще б не розуміти! Ясно, що коли нічого справді з Харковом не можна вдіяти, то погоджуюсь, але на той рік я перший кандидат. Згода?

— Невідомо, що буде через годину, не те що через рік. Але у принципі я — за. Є таке діло!

— Є! — вже жваво відповів Павло, підводячись із-за столу. До речі, я і загальну освіту тут підгону.

— Так. Лінію vedi твердо. Тебе цього не вчити. В роботі тримай звязок зі мною та Мусієм, підтримка буде. В наростіву я подзвоню зараз же, і сьогодні ж починай збирати хлопців. Офіційно ти тільки учень, але треба справу організувати як слід. Крім того, знай, що це не на війні, і будь тактовним із педагогами.

Він взяв трубку і притулив до вуха. Павло ходив по кабінеті й похнюпившись щось обмірковував так уважно, що аж губи самі по собі ворухились.

Раптом у дзвінкому повітрі під самими вікнами пролунало три гулякх постріли. Павло вхопився за наган.

— Тривога, — жбурнув трубку Марко й кулею вилетів із-за столу.

До кабінету влетів хлопець, що стояв вартовим.

— На Причепилівці банда!

— Кубанець? — гостро запитав Марко.

— Так!

Було чути, як із гори натовпом збігали комсомольці й поривчасто, тривожно клацали замки рушниць. У дворі хтось голосно лаявся:

— Та швидше давай „макса“. Зпрягай коні. От, ростелепа!

— Стано-о-вись! — пролунало по двору.

Муся вже схопився, протер очі і похапцем чепляв кабур до пояса. В дворі повітпаркому вже лаштувався ЧОН. Кулеметчики перевіряли кулемети, а молодий військом на коні, з червоними від безсонних ночей очима, роздавав накази:

— Тачанку під кулемет!

— Перша чота швидше лаштуйсь!

— Струн-ко!

Марко, Павло і Мусій підбігли до нього.

— Скільки їх?

— Чоловік п'ятьдесят, кіннота.

— Рознести у прах!—наче сам собі промовив Марко, але військом
відповів.

— Будь певний! Сіренко,—звернувся він до Павла,—бери першу
чоту, веди Шевченківською вулицею, будь командиром. Сашка поранено
вночі.

— Есть!

— Хутко! Чого там, рушай!

Марко й Мусій сіли в тачанку до кудеметчиків і вихором вилетіли з двору, нашвидку ладнаючи кудемет. Павло вже вивів із двору піхоту і вздовж вулиці бігом подався з нею на Шевченківську. Двір повітпаркому спорожнів.

Зате на вулицях чинилась паніка. Переполюхані обивателі ховалися за ворота, нашвидку затуляли віконниці, де які, похапливо озирваючись на церкву, християни, а чоновці, хто запізнався, по-одному, по-два мчали на Причепиївку. Звідти чути було постріли, наче там хтось ламав сухе гілля. Раптом монотонно й чітко зататакув кулемет, ніби хтось палицями вбивав по залізному дахові. Над Причепиївкою стала густа пара від людей і від коней, пара змішувалась із димом, лайками, стогіним і сивою хмарою підіймалась догори. А на цвинтарі біля часовні, наче в себе в кабінеті або вдома, спокійний Марко немов граючись, випускав ленту за лентою з „макса“, а Муся одною рукою тримаючи коней, а другою підсував набой Маркові.

— Дивись!—показав він уліво Маркові.—Молодець Павло, глянь, як він їх нажав із провулку. Як вівці тікають. А ну, шкварни по гадах!

Күлемет знову жартівливо зататакав під спокійну усмішку Марка.

Банда на цей раз багато втерлася людьми, зброяю і кінними і втекла у снігові степи на своїх баских і швидких, наче вітер, конях. За нею погнався військом із кіннотою, а піші поверталися до міста, на ходу перев'язуючи рани, обсмикуючись і одсапууючись од бойової втоми.

А вранці другого дня Павло був у завіршася студента Строни й мав з ним довгу розмову. Потім обидва довго й голосно телефонили в жвавіддіа. Звідти довго не погоджувалися дати помешкання для педкурсів, а врешті відвели колишній гарнізонний лазарет, великий двохповерховий будинок, що містився недалеко від центру, але перебував у напівзруйнованому стані, без шибок, із розчиненими навістіж дверима. Там шугали горобці, розважалися хлопчакі, а вечорами сусіди „господарювали“, одгвинчували ручки від дверей, витягали рямці і з заздрістю поглядали вже на двері. Павло лаявся:

— Та це ж напівруїна якась, а не будинок!

— Так, помешкання дійсно наче буде трохи прохладне.

— Дякую тобі красенько—трохи! Та ти глузуєш чи що? Тро-охи! Та там же вітер гуляє, наче у степу.

Підіймаючись по східцях, Павло аж пристояв трохи, щоб почути завивання вітру в порожніх кімнатах.

— Але ти, Сірченко, не журись,—заспокоював його Строна.

— То що? Може танцювати з радості?!

— Танцювати—не танцювати, а й журитись справді немає підстав.

Завнарос був великим оптимістом, він поправив пенсне і продовжував:

— Ти ж тільки подумай: ще вчора билися з Кубанцем і хіба думали про якісь курси. А сьогодні — дайoš! Беремось організовувати освіту.

А головне—самі ж для себе, для десятків, сотень отих ентузіастів, наймитів, незаможників, що йдуть до нас, із вогнем в очах вимагають освіти. Це ж велика епоха, незабутні часи й т. д.

Завнарос любив філософувати, говорив завжди з патосом, особливо коли справа торкалась освіти, культури й т. інше. Про нього говорили, що він навіть нишком вірші пише, але з цього ніхто не дивувався.

— Все це я добре розумію, та це ж не значить, що від твого високого штилю у будинку потеплішає. Тут слів не досить, треба багато впертої і жорстокої праці.

— Але ж у тебе для цього енергії вистачить?—перебив його завнарос.

— Спробую.

Строна глянув на годинника.

— Вибач, у мене засідання з учителями, трохи спізнився. Прощай. Завнарос швидко почав збігати по східцях до виходу. Павло ледве встиг крикнути йому навздогін:

— А як же з педагогами?

— Поговорю сьогодні.

— Тільки ж не забудь, глядя!

Та мабуть Строна не почув слів Павла, бо його маленька фігура вже зникла за рогом.

Павло довго розглядав кімнати. В голові снували плани, один другого кращі. Він так замірявся, що йому вже вчувалися голоси й радісний сміх товаришів, що колись задивлятимуть ці порожні холодні кімнати.

Тут ще й для інтернату місця вистачить. Аби хлопці дружні підібрались,—майнуло в Павловій голові.

Далі знайшов фанерну дошку, шматочок вугілля, щось написав на ній і прибив гвіздком до вхідних дверей.

— Треба зайти до Муся,—рішив він, прикриваючи двері.

А ввечорі, коли стемніло і скупе світло електричних лихтарів залило вулиці, підійшов „сусіда“ до будинку і вгледівши якийсь напис на дошці запалив сірник і по складах прочитав: „Строго забороняється входити в будинок, а також щось чіпати. Кого спіймаємо, хай потім не гнівається“. Сусіда був собі тихенький міщанин і до того ще наляканий революцією. Зняти двері, чи ні?—вагався він хвилинку. Потім рішуче повернувся. Ні, хай йому біс! Ще, чого доброго... І боязко озирнувшись, поплентався геть.

У наросі Строна хвилюючись бігав по кабінеті, артистично жестикулював, на хвилинку спинався, потім знов доводив, умовляв, прохав:

— Ви розумієте, шкіл немає, дівчорі треба вчити, а ви за пайки торочите. Сором, ви ж культурні люди, будемо багаті—все влаштуєм!

Щось біля десятка вчителів похмуро сиділи навкруги столу й під стіною, аж у кутках, і мовчки, байдуже стежили за Строною. Задавалось, що було це не засідання, а якийсь запальний гурток, а молодий Строна в ньому керівником.

— Ви повинні, ви мусите йти працювати! Особливо на педкурси треба, Марко категорично наказав,—запально настоював Строна.

— Я краще штани останні носитиму на села за хліб міняти,—почулося із кутка.

— А чи питав ваш товариш Марко, що їдять учителі?—озвався хтось із-за столу.

— Товариші, тихше! хвилинку!—благав Строна, стоячи посеред кімнати й безнадійно розводячи руками. Та його не слухали.

— Чому мануфактури не дали?

— В мене дружина на селі поденно робить, я сам з дітьми!

Наче буряний потік, полились скарги з усіх кінців на схвильованого Строну, що розгублено дивився навкруги. Здавалось, що от-от хвиля скарг затопить цього юного комісара освіти.

— У мене вісім душ в одній кімнаті.

— Дочка з голоду помирає, яка там наука! А пайок—півхунта. Це ж глюм!

— Ми ж люди, жити хочемо, їсти!

В кабінеті ставало шумно, наче у класі перваків. Хтось із грохотом пересовував стільці, хтось жестикулюючи перекинув на столі атрамент, а деякі тісним колом оточили завнароса.

— Я в останнє запитую!—підвів руку догори Строна,—будете прац...

— Прошу слово,—почувся з другого кутка чийсь твердий, рішучий голос.

— Товариш Савченко? Прошу,—зрадів Строна, що нарешті хоч трохи може стихне гамір.

З кутка підвелась постать середнього росту з великою сідою шевелюрою, з очима повними вогню і захвату, як у юнака. Гостра мефістофельська борідка надавала якоїсь упертої рішучості всьому обличчю.

— Колеги!—почав Савченко голосно.

В момент стало тихо.

— Колеги,—вже тихіше продовжував він,—я живу, мабуть, найгірше всіх. Це всім відомо. Але хіба тільки вчителям погано?

По кабінету пройшов шум: т-с-с... Савченко поволі розпалювався:

— Так-от, тряся його матері, мене дивують ваші слова. Всі ми колись були студентами, демократами, пригадайте юність, боролися, у тюрми сідали за народ, а тепер, коли народ став біля влади, ми киснемо! Ганьба! Ви мене знаєте, я старий уже, але завжди був вірний собі. Не знаю, як ви, а з сьогодні я оддаю себе всього для праці. Коли справді підіймаються маси й голосно вимагають освіти, ми не можемо стояти осторонь,—схвильовано, з піднесенням закінчив Савченко.

У кабінеті всі наче вимерли. Ні згуку, ні шороху. Савченко підійшов до Строни і вже спокійно, але голосно й упевнено промовив:

— Ви, товаришу, пропонували взяти завідування педкурсами.

— Ви згодні?—попереджаючи зрадів той.

— Так, згодний.

Тоді знову в кабінеті зчинився галас, шум, але вже трохи стриманіший, з діловитими нотками:

— А як із помешканням?

— Чи будуть нові підручники?

— Даремна справа, з цього нічого не вийде!

— Вийде, аби дров, для шкіл, щоб тепло було.

— Не у дровах справа...

А я хіба відмовляюсь, чи що? Я так тільки...

— Звичайно, до роботи братись треба.

Строна вичікував, доки всі наговоряться і раптом, спокійно піднявши руку догори, владно промовив:

— Товариші, до порядку!

Засідання продовжувалось далі, але про пайки та про мануфактуру вже майже ніхто не згадував. Строна сів на своє місце за стіл, блиснув скельцями окулярів і, одрубуючи кожне слово, чітко промовив:

— Ну, хто ж піде викладати на педкурси? Зголошуйтесь, справа не чекає.

А справа дійсно не чекала. Коли вчителі викладали своє горе перед завнаросом, у комсомольському клубі Муся втихомирював хлопців:

— Чого ви галасуете? День-два, і курси відчинимо.

— Вже тиждень тут окалачуємось!

— Насточортіло!

— А й справді, оголошення було, осередки командували, а тут діла чорт ма.

— Ти кажи прямо: буде що, чи ні?

— Чого тумана наводите?!

— Та не беріть ви мене на бога,—огризався Мусій,—кажу ж вам, що буде.

— А справді товариші,—обізувалась якась дівчина з гурту,—підождемо ще днів зо два, але з умовою...

— Які там умови!—почулись голоси.

— Ти, Варю, угодовством займаєшся,—обізувався якийсь товстий бас.

— Не угодовством, товаришу Хведоре, а тільки спокійно підходжу до справи. А ти гарячишся. Даремно. Можеш свої тонкі нерви попусувати.

В клубі скинувся регіт. Справді, які можуть бути нерви у неповоротливого, наче відмідь, Хведора? А Варя, струнка дівчина в сірій хлоп'ячій шапці, з під якої дивились великі розумні очі, які іноді лише потьмарювались тінню від темних, як воронове крило, брів—сіртала Хведора за рукав і цим викликала ще більший регіт у присутніх. Хлопці, що раптом покинули Мусія й оточили Варю, не хотіли їй прощати угодовства.

— Чого єдиний фронт порушуєш?

— На уступки пішла. Ех, ти...

— Нехорошо-о-о.

— Хорошо-о-о,—жартівливо перекривила Варя. А ви теж гарні—ніби цигани на ярмарку підняли галас. Горобці!

— Ха-ха-ха!—голосний регіт розкотився по клубі.

Саме тоді увійшов Павло і, не розуміючи, чого регочеться натовп підійшов до Мусія.

— Що це за хлопці?—запитав він його.

— Та це ж на курси приїхали. Освіти хочуть.

— Он воно що... Тоді дозволь їм оповістити де що.

— Кажи.

Павло підійшов до гурту.

— Товариші. Вчитись приїхали?

— А то ж,—хтось із гурту відповів,—а тобі що?

— Та нічого, я також приїхав учитись і маю де що вам сказати.

— А який осередок тебе надіслав?

— Та...—Павло махнув рукою. Це не має значіння!

— Що ж нового? Давно тут?—підійшов до нього Хведір.

Та Павла вже оточили тісним колом і чекали: кажи!

— От що, хлопці,—почав Павло. Помешкання для педкурсів є.

— Та ну?—радісно здивувались хлопці.

— А вчителі?

— Будуть.

— А де ж це помешкання?

— На Успенській. Бувша жіноча гімназія. А потім там лазарет був.

— Красо-та!—скрикнув Хведір. Лазарет знаю—колись сам лежав там.

— Та це ж по сусідству з бупр'ом,—кинув хтось із натовпу.

— От хороше сусідство!

— Отже, товариші,—знов почав Павло, коли трохи стихло, хто вступає на курси, завтра вранці збираймося у новому помешканні.

— Нарешті! Давно вже час...

— А скільки заяв подано?

— Казали, що вісімдесят п'ять.

— Ого! Звідки їх стільки?

— Багато є міських. А в тім і з села є заяв з двадцять.

— До-о-бре,—протяг Хведір.

— Добре там, чи не добре,—обізвалася Варя,—а ото завтра збори треба зробити. Нічого далі чекати.

Павло обернувся. Обличчя дівчини йому було знайоме.

— Де я її бачив? А в тім, потім пригадаю.

Далі повернувся і попростував до столу, за яким Мусій розкладав якісь книжки та газети.

В клубі раптом здійнялась буря веселощів. Хтось сів за рояль і таки по-справжньому утнув „яблучка“.

— Годі, годі,—почулось звідусіль, коли музика, аж надто захопився.

— Продовжуй!

— Годі, геть!

Музика раптом припинив гру, хвилинку почекав, а потім з силою вдарив по клавишах:

Сміло, товариші, в ногу.

Дух наш зміцнів в боротьбі.

Заля здригнулась од переможних згуків, і з двадцяти юнацьких грудей вихором вирвалось:

В царство свободи дорогу

Грудью проб'ємо собі!

Пізно ввечері зморений Строна дзвонив Маркові:

— За курси не турбуйся. Савченко згодився.

* * *

Тому що на місто налетіла банда, дядько Микита заночував у знайомого шевця, а вранці не кваплячись підгодував булану й рушив додому. Коли він дійшов до чагарнику і спустився у яр, що недалеко від хутора, йому загородив шлях якийсь молодий хлопчина, зодягнений як панок із міста, в сірій шинелі, з гудзиками й петлицями.

— Випрягай, старий, коня, та швидше!

— Та що ви, помилуйте... Останнє добро... Тоді ж хоч лягай та вмирай!

— Я не жартую, мать-перемать!—скипів хлопчак, і в руці в нього блиснула ворона криця нагана.

— Нема на тебе, сукиного сина, Павла, той би з тобою пожартував,—думав дядько Микита, випрягаючи булану. Кобильчина розумно дивилася на свого господаря й тривожно пряла вухами.

Хлопчак швидко кудись поспішав, бо весь час оглядався, потім швидко підскачів на булану, люто вдарив її між вуха ручкою нагана й помчав на кряж, де заметений снігом маячив хутір. Дядько Микита стояв, схилившись на полудрабок, і похмуро—люто дивився, як його булана, здригаючись під ударами бандита, здіймаючи снігові бризки, мчала на кряж. Потім плюнув, вилаявся і впрягшись в оглоблі, потяг сани додому. Він тільки тепер помітив, що в нього котились слюзи і замерзали на вусах од лютого морозу.

На землю спадав вечір.

II

Холодна заля розхристаного будинку ледве вмістила в себе буйний молодий натовп.

Більшість присутніх, переважно міські панночки та „кавалери“, колишні гімназисти й гімназисти, діти службовців, „бувших“ і навіть перекупок із базару—швидко впізнавали одне одного і, збираючись у гурти, весело гомонили й сміялись. Найбільше всіх веселилась чомусь дівчина у плісовому пальті, в шапочці-матросці, вертлява, наче в'юн і балакуча без краю. Вона перебігала від одного гуртка до дру гого і всюди викликала радісні усмішки.

— Соня! Сонечка, здоров!

— Іди сюди, будь ласка!

— Ти також вступаєш?—чулося з усіх кутків холодної залі.

Хлопці з села й комсомольці з депа згуртувалися окремо під стіною утворивши свою фракцію. Павло щось уперто доводив Варі, вона мабуть не погоджувалась, бо категорично кожне своє слово аргументувала заперечливим жестом руки.

Нарешті прийшов Савченко і, потираючи руки від холоду, посміхаючись у борідку, наблизився до Павлового гурту.

— Добрий день!

— Драстуйте... Несміло відповіло кілька голосів.

— А дозвольте, хто тут із вас Павло Сірченко?

— Це я буду. А що?—виступив наперед Павло.

Савченко взяв його за рукав і, одводячи його бік, лагідно-питливим поглядом подивився йому в очі й запитав:

— Що ж, працюватимемо, товаришу?

— А будемо! А ви ж хто?

— Мені, бачте, про вас говорив Строна. Мене завідувачем призначили.

— Дуже приємно—зрадів Павло. Он воно що! Це добре,—потиснув руку вчителю. Тоді може збори зараз почнемо? Вже майже всі зібрались.

— Тільки знаєте, товаришу,—знов лагідно всміхнувся Савченко,—я людина непартійна і взагалі старий уже, так щоб підтримочка була, щоб дружно...

Довго обирали голову, сперечалися, кого: Павла чи Гриненка. За Павла—комсомольці з депа й селянські хлопці, за Гриненка—міські панночки й кавалери. Врешті перевагу взяла група Сірченка. Павло розпочав збори.

Коли говорив Савченко про потребу освіти, про необхідність одкрити педкурси, про тяжкі умови праці, про дружню роботу—він увесь час звертався у той бік, де розташувались комсомольці, наче питав їхньої згоди. Під грім оплесків Савченко закінчив і промовив:

— Слово має товариш Сірченко.

Стало тихо. А Павло просто, але переконано й уперто почав викладати план найближчої роботи. А план простий: завтра вранці всі тутешні мешканці мусять з'явитись сюди для уборки помешкання...

— Що це значить? Ш-ш-ш—пройшов шум по залі.

— Так от, товариші, голосніше продовжував Павло,—дехто хай приносе ганчірку, дехто білу глину, дехто відро. У кожного дома щось знайдеться.

— Хі-хі-хі!—почулось із кутка.

— Кому там весело?—строго вирвалася Варя.

— Отже завтра всі, хто хоче вчитись, мусять прийти убирати. Все!— закінчив Павло.

Савченко, що сидів поруч, радо всміхався і за кожною думкою Павловою кивав головою, мовляв: так, так.

— Далі вибори студкому,—оголосив натхненно Савченко. Він почав входити в ролі і поволі сам захоплювався, наче сімнадцятилітній юнак.—Виставляйте кандидатури.

— Гриненко!..

— Сірченко!..

— Соно Кравцову!..

— Хведора!..

— Костенка!

Виголошені прізвища ще довго в безладді плавали в холодному повітрі, аж доки Павло звів догори руки й галас трохи вгамувався. Тоді до столу швидко підійшла Варя.

— Товариші! Від групи присутніх пропоную таких товаришів. Всі затихли й найжачились у чеканні. Пропонується обрати п'ять чоловіка. Заперечень немає?

— Немає—докотилося з незаможницького боку.

— Товариші: Сірченко, Гниря, Костенко, Сич і Гриненко,—зачитала Варя.

— В цілому будем голосувати, чи персонально?—підвівся за столом Савченко.

— В цілому, в цілому!..—почулись голоси.

— Ні! Персонально!—летіло з другого кутка. В цілому не треба, персонально!

— Тільки в цілому!

— Що це—наси́льство?!—заверещала Соня.

— Голосую.

Стало надзвичайно тихо.

— Хто проти запропонованого списку?—Цілком байдуже, ніби його абсолютно це не обходить, запитав Савченко.

— От стара каналія,—зрадів Павло,—уміє ставити питання, як слід! Молодець!

Звичайно, ніхто не наважився підняти руку проти, тільки Соня щось хотіла сказати й навіть рота розкрила, але вгляdivши два десятки глибоких різких очей і напружених облич комсомольсько-незаможницької частини, знітилась.

— Збори зачинені. Пропоную заспівати Інтернаціонал,—закінчив Савченко.

— Та він зовсім наш,—подумав Павло й почав:

Повстаньте гнані і голодні...

Варя й інші прилучились і холодне повітря класи задрижало від могутніх згуків пісні.

— Ще хвилинку уваги, звернувся Павло до аудиторії, коли скінчивши спів деякі почали розходитись.—По-перше, дехто не співав Інтернаціоналу. Цього щоб більш не було, зрозуміли! По-друге, хто завтра не прийде на уборку помешкання, вважатиметься механічно вибувшим. Це до віdomу.

— Гу-у-у! А-а-а!—Піднявся гамір. Всі заговорили, заторохтіли лавами. Хтось гукав Соно. З якоюсь панночкою зробилось негарно і її повели на повітря.

Комсомольці тісним колом оточили Савченка та Павла. До гурту підійшов молодий вродливий юнак в гімназійному кашкеті й форменній шинелі з обмотаними сукном гудзиками.

- Я Гриненко,—звернувся він до Павла.
- Добре. Засідання студкому зробимо, мабуть, завтра. Згода?
- Гаразд,—відповів той ніяково й хутко пішов доганяти своїх.
- Ну, добре. Перша перемога за нами,—радісно промовив Павло, коли в класі лишилися самі комсомольці.
- Я також задоволений, бо тих гімназистиків я не перший рік знаю. З ними все рівно нічого не можна було б організувати.
- Побачимо, як завтра працюватимуть,—усміхнувся Хведір. Інтелігентні ж усі, ніжні.
- Всі всміхнулись.
- Коли виходили з будинку, Варя підійшла до Павла.
- Слухай, звідки ти?
- А тобі на що?
- От такої, як на що, ще й запитую! Звичайно, не для того, щоб писати тобі листи, коли ти будеш дома. А втім, справа твоя: не кажеш—не треба!
- Та чого ти заносишся?—запитав її Павло.
- Ну ні, вибач, прошу тебе. Я надто спокійно говорю з тобою.
- Врешті, в чім же справа?
- Ну, тоді слухай,—рішуче промовила Варя. Я тебе бачила вчора на цвинтарі, бачила як ти управлявся з бандитами.
- Ага-а! Он де я її зустрів,—пригадав Павло вчорашній комсомольський клуб і хутко обернувся до Варі. І тобі подобалось—запитав її.
- Ні, я б не сказала, бо так, як ти, багато билось. Так що ти не подумай задаватись.
- Та ти язиката,—жартівливо промовив Павло.
- Нічого, так собі,—байдуже кинула Варя вбік. Але я чула, як ти говорив сьогодні і врешті прийшла до висновку—не комплімент—що ти хороший хлопець.
- Он як,—здивовано посміхаючись поглянув на неї Павло.
- Не дуже смійся, браток. Не солодко тобі доведеться налагоджувати справу з курсами.
- Я це сам чудово розумію.
- Так ото ж я й хочу, щоб ти мав мене на увазі. Різні там завдання, нагрузки, доручення і таке інше. Та ти сам знаєш. Оце і все. А ти, мабуть, уже й вуха розпустив! Ех, ти ж... Посміхнулась вона, блиснула очима й побігла доганяти гурт хлопців, що здіймаючи галас на вулиці, простували до клубу. Павло подивився їй услід, радісно зідхнув, потім збив на потилицю кудлату шапку:
- Хороше пройшли збори!
- Далі про себе подумав:
- А Варя, видно, також товаришка „на ять“...
- * * *

Другого дня, йдучи на курси, Павло забіг до повіткому порадитись із Мусієм у справі інтернату. Мусія у паркомі він не застав.

— Приходили хлопці з депа, потягли з собою на ячійку, там у них класовізм і масовізм і досі розжовують,—сказав йому Микола, „комендант“ комсомолу, прозваний так за те, що днював і ночував в паркомі й завжди ходив похмурий і заспаний.

У кімнату ввійшла якась дівчина й підійшла до хлопців. Павло обернувся.

— Оленка?

Дівчина широко всміхалася, виставляючи на показ ряд блискучих зубів, од неї пашило морозом і юністю. Одягнена у стареньку кохту,

закушкана великим одіялом замість платка і в одерев'янілих од морозу чоботях, вона стояла, як символ далекого, завіяного снігами села. Павло зрадів:

- Якими вітрами, Олю?
- Довго розказувати.
- А все ж таки, в якій справі?
- Вгадай!
- Ой, не вгадаю.

— Ну, тоді добре,—раптом серйозно звернулася до нього Оленка. Слухай... Вона кинула погляд у бік Миколи, той невдало повернувся, потягся і, одійшовши в куток, почав у сотий раз перераховувати рушниці, що стояли під стінкою. Я приїхала вчитись,—тихо промовила Оленка.

— Молодець!—нестримано перебив її Павло.

— Як ти гадаєш: мотиму я влаштуватись?

— Ну ясно ж, ясно ж,—радів Павло. Ти, здається, скінчила початкову?

— Скінчила, але знаєш—моторошно якось... Учитись тут у місті...

Павло всміхнувся і злегка долонею Оленку по плечі...

— Ех, Олю, дурниці! То спочатку так, а потім ой-ой-ой, як справа піде. Кому ж тепер учитись, як не нам!

— Так ото ж, дома злидні, батько й досі лає мене за комсомол. Я думала, думала й рішила: дай поїду до міста буду вчитися, працювати десь, а з Мусієм раніш умовилась—він не заперечував. А то, знаєш, аж чудно: сидю оце, було в осередку, а хлопці прийдуть розпитувати почнуть: „Товариш секретар, а як оце звється, Оленко, а що робиться в Австрії і таке інше“, а я й не можу відповісти. Соромно, червонію було.

— Та чого там, дивись,—заспокоював Павло, все будеш знати.

— А ти ж це чого тут? Чула—до Харкова збирався.

— Ех, Олюсю, наш брат, як кажуть, думає одно, а повітком друге.

— Не пустили?—широ здивувалась Оленка.

— Ні.

— Жалко. А де ж тепер будеш?

— А тепер нам разом доведеться. Лишаюсь тут, підкурси організуємо.

— Он як... І сам учитимешся?

— По змозі.

Оленка замовкла. Обличчя її, наче закам'яніло, над вигнутими дугою бровами лягло три зморшки. Павло зачарувався нею:

— Чого задумалась?

Почервоніла, дивиться у бік.

— Розумієш, я думала... Чи не можна б було мені на оті курси?

— А чому ж? Звичайно, тяжкувато буде, але держай: не святі ж горшки ліплять,—бадьоро скрикнув Павло. А в тім, не турбуйся про це. Ось підемо, сама побачиш, що нічого вже такого страшного, як тобі здається, немає. Там багато наших комсомольців із села.

— Та я не боюсь, а так... Незручно якось...

— От краще розкажи, що нового у вас на селі. Я знаєш, як поїхав од вас, довго ще згадував. Бойові хлопці у вашій ячейці, і прод-податок мені допомогли зібрати. Як там вони?

— Бач,—перебила його Оленка,—забула сказати. Ониська знав—політосвіта?

— Знав. А що?

— Забили куркулі за селом на леваді й у копанку вкинули.

Павлові наче хтось серце стис долонями.

— Хто ж саме, не знаєш?

— Догадуюсь.

— Коли це було?

— Позавчора. А сьогодні вранці я вже була в ЧК, заявила.

— Так, забито... — протяг Павло. — Ну ховали, звичайно, як слід по-новому?

— А як же. Зійшлося багато людей, труну червоними стрічками уквітчали, дівчата свої віддали. А коли несли до ями, Грицько на гармонії грав жалібного марша. Воно якось не той... чудно якось: труна і гармонія... Але хлопці домагалися, щоб з музикою. А батько та мати плачуть: сумно.

Непомітно для себе Павло й Оленка прийшли на курси. Там стояв гамір і метушня. По великому коридору ходив Савченко і задоволено посміхався у борідку. В кутку Хведір до когось прикипався:

— Не хочете, га? Не хочете?

— Я не не хочу, я не м-о-о-жу, — в тон йому відповідав чийсь верескливий голос.

Павло й Оленка підійшли до гурту.

— В чім тут справа? — звернувся Павло до Хведора.

— Та ось Кравцова підлоги не хоче мити, — ніяково жалівся Хведір.

Павло глянув убік і побачив Соню, яка з викликом дивилася на Хведора.

— Даремно турбуєшся, Хведоре, — спокійно промовив Павло. — Справа ж, здається, ясна: не хоче — не треба. Хай просто йде додому й більше не приходить, — і повернувся до Оленки.

— Чого це вона викаблучується? — запитала та.

— Працювати не хоче. Інтелігентка мовляв, — зтиха незадоволено кинув Павло. — А втім, здається, справа йде гаразд, — додав він — глянь!

Справді, в класах з розчиненими настеж дверима йшла гарячкова робота. В одному з них підтикана Варя з іншими дівчатами мила віконниці, у друдому Хведір з хлопцями вже симетрично розташовував лави. У кутку стояв Гриненко, в незмінній гімназійній шинелі і скося поглядаючи в бік Павла та Оленки, зтиха про щось розповідав групі хлопців, переважно міських.

Ще вітер по-старому розгулював по класах, ще мерзли пальці й носи, але життя вже клекотало в цих стінах. Хлопці-селоюки, неповоротливі й сильні, пересовували дівчатам стільці, носили воду, розташовували лави й з усіх кінців весело лунав юний сміх і дотепи. Хлопці глузували з панночок, коли якась із них обережно, щоб не забруднитись, двома пальцями брала ганчірку або мажучи білою вапняною стіни з жахом помічала, що вона забризкала собі черевики та одяг. Варя метушилася з кутка в кутки і всюди піднімала настрій.

— Галю, ти отут підмаж трохи, а то чорніє. Та хай стіл хлопці пересунуть. Хведоре, вайло, де ти? Иди, поможи стола переставити, — гукала вона на ввесь будинок.

— Зараз прийду, не галасуй!

Молода енергія знайшла собі вихід і буяла в кожному кутку, в кожній дрібниці. Тяжко було встояти проти такого загального піднесення і творчої радості. Павло глянув у клас. Там Соня, постоявши ще з хвилину самотно в кутку — раптом рішуче підійшла до Варі:

— Дай мені ганчірку, я витру оте вікно.

— Бери.

— Так би й давно,—подумав Павло й підійшов з Оленкою до Савченка.

— Ви знаєте, я такий радий, такий радий,—зустрів його той.—Бачите, як кипить робота. Просто чудово! Та ми в палац обернемо цю руїну!—з захватом заговорив він.

— А як же, обов'язково, товаришу Савченко.—Потім трохи замлявся.—Вибачте, вас можна так називати?

— Прошу, прошу, чому ж! Я просто захоплений, знаєте...—продовжував Савченко.

— А вчителі як?—перебив його Павло.

— Тугенько, але дехто обіцяв зайти, умовитись.

— Оце діло!—зрадів Павло

— Де ж Оля?—глянув круг себе. Біля нього її не було. Вона побачила, як невдало одна панночка мазала стіни й не втрималась: маже що й пальці знать. Ось я вам покажу, як треба робити. А то цяпаються!.. І швидко підтикавшись, засукавши рукава, підійшла до панянки, одібрала в неї віхоть і широко мазнула по стіні: отак краще буде!

— Приїхала землячка одна моя, початкову скінчила, а вчитись дуже хоче. Комсомолка. Як гадаєте, товаришу Савченко, можна її прийняти на курси?—знов звернувся Павло до завідуючого.

— А чому ж ні? Та ми, трясця його мамі, підгонимо її окремо. Нам що!

— От добре,—зрадів Павло,—піду її порадує.

— А вже ж.

— Може б зараз засідання студкому зробити? Ви зможете, є час?

— Безумовно, я тепер увесь у вашому розпорядженні.

Павло пішов до Оленки й коли проходив мимо гуртка, де був Гриненко, помітив, що там усі раптом замовкли й ніяково зіпділоба поглядали на Павла.

— Диви, визвірились,—подумав той.

Гриненко стояв до нього спиною і вдавав, що не помічає.

— Здоров, Гриненко,—гукнув йому Павло.

— А-а, здрастуй,—швидко обернувся той

— Засідання студкому зараз буде у крайньому класі, приходь.

— Добре.

— Що воно за „тип“? Якийсь чудний, в очі не дивиться, наче вкрав щось,—думав Павло, простуючи до Оленки.

* *

Павло, як голова студкому, вже три дні метушиться по установах. Він всюди вимагає, настоює, прохає, лається, загрожує, доводить. Коли нічого не допомагає і на свої вимоги він чує одну стереотипну відповідь—„з охотою, але немає у нас“, або—„є, але ж ми не маємо права“,—Павло біжить або дзвонить до Марка, той натискує і справа посувається швидче.

Фанери для вікон із великими труднощами довелося дістати по ордері комгоспу на броварні, велику чугунну пічку-буржуйку Павло вгледів якось на повітпаркомівському подвір'ї, коли приходив до Марка в якійсь справі. Пічка заїржавіла, до половини вросла в землю, але ввечері Павло та Хведір з іншими хлопцями на чотирьох перекладних дрюках триумфально принесли її до свого нового помешкання. Їх зустрінуто довгими урочистими оплесками, вигуками „слава!“ та різними колективними гаслами. Потім героїню дня любовно поставлено було в найбільшому класі. Хведір, як ретельний завгосп, вже заздалегідь облазив усі закутки помешкання і на велику радість всієї братії знайшов

у склепі довгу водозбіжну трубу. Її швидко приладнали, Варя звідкись принесла жмут паперу й у розчиненій пащі старої їржавої бабусі-буржуйки весело загоготів вогонь.

Правда, трохи димило з пофарбованої труби, роз'їдало до сліз очі, але все ж таки одночасно по класі йшло приємне тепло.

Біля пічки, наче біля новорожденної, тісним колом стояли хлопці й дівчата, жартували, сміялися, і кожний намагався якомога ближче присунутися до неї щоб нагріти задубілі пальці.

— Оце добре, бий його нечиста сила!—тут же радів Савченко.

За три роки руїни він мабуть вперше відчував радість праці.

— Добре-то добре, та з пайками щось не клеїться,—кинув до нього Павло.

— Як саме? Не дають?

— Дають, та мало. Двадцять всього, а нам потрібно вісімдесят.

— А на їжі святого Антонія, ясно, ніяка наука в голову не полізе,—похмуро кудись у бік промовив Савченко.

— Та падати духом нема чого,—заспокоїв його Павло,—Хведоре, а ходім-лишень ще раз до Борщака у продком, може щось вибалакаєм.

Продком містився у розкішному трьохповерховому будинкові, в самому центрі міста, на головній вулиці. Коли повновладним господарем міста став пайок, то продком був палацем цього господаря. Міський обиватель мав за велике щастя влаштуватись хоч за полыхача, аби тільки служити там, де пишуться ордера на склад за пайками. Панночки були на сьомому небі, коли до них залицялись опродкомовці в галіфе. Отже не дивно, що коли Борщак, молодий партієць, став на чолі продкому, штати самі собою набиралися. Перший тиждень по ліквідації Врангеля він тільки те й робив, що зараховував на посади та відмовляв. Врешті це йому насточортіло, і він переклав усю цю роботу на свого секретаря, спритного Ямпольського, колишнього студента комерційного інституту. З того часу застукотіли в напівпорожніх кімнатах „Ундервуди“ й „Ремінгтони“, гулко загреміли високі підбори друкарщиків і стопудовими молотами загупали дерев'яні черевки кур'єрів.

Життя закипіло. Писались ордера, спритний Ямпольський давав їх молодому комісарові на підпис, і машинка крутилась.

Але на засіданнях бюро пвітпаркому товариші чогось скося почали поглядати на Борщака, а він, молодий і наївний, не розумів, чого їм од нього треба. Марко також уже не жартував із ним, як раніш, а обмежувався лише гострими запитаннями та офіційними директивами.

Місто ж гуло різними чутками про Борщака, що він ніби вкрав собі попівну, живе з нею у розкішній квартирі колишнього справника, вечорами катається з нею на продкомівських рисаках, що його „права рука“ Ямпольський виписує своїй родині по два „відповідальних“ пайки на душу, і ще, і ще. Хтось навіть пустив поголоску, що Борщака бачили, коли він увечері йшов із попівною до тестя, що жив у провулку проти собору. Та як би там не було, якось Марко подзвонив до продкому:

— Хто? Борщак? Зайди на хвилинку.

— Буду.

Марко, робітник з депа, засмаглий і монументальний, ходив по кабінеті, тримаючи руки в кишенях галіфе. Проти нього на канані сидів молодий, з наївним розовим обличчям продком, колишній вчитель з семінаристів. Дитяча усмішка, що світилася у його очах, зразу виявляла селянка з безмежних наддніпрянських степів.

Він, злегка нервуючись, каже Маркові:

— Чого ти, Марку, від мене хочеш? Я, розумієш, додержуюсь теорії Бем-Баверка. Знаєш, „предельная полезность“. От і попівна. За мною

пішла сама, красти її не збирався, до попа також не ходив. Все це самі звичайні обивательські плятки. Ямпольський, здається, тварь, але справу веде добре, а втім я перевірю склад робітників. А тебе знову прошу: підшукай на моє місце кого небудь, бо не можу я сам за всім додивлятися, а навкруги самі шкурники та спекулянти.

— Про заміну й мови не може бути. У нас нікого немає, хіба може з центру надішають. А ти мусиш взяти в руки апарат. Отже, чекаю наслідків і раджу тобі, як товаришу: к чорту „предельную полезность“, к чорту і негайно попівну! Я знаю, що багато надуманого говорили мені про тебе, але ти сам знаєш, як за нами стежать вороги.

— Добре, подумаю,—почервонів Борщак і тихо вийшов від Марка. З того часу він уже з місяць думає, а хвиля брудного шопоту та базарних вигадок про „придкома“ по-старому заливала місто.

Павло з Хведором пройшли до Борщака і застали у нього Ямпольського, який, улесливо заглядаючи у вічі комісарові, щось доводив, підсовуючи якісь папери.

— Годі,—припинив його Борщак, коли ввійшов Павло.—Здоров, Сірченко, сидай. Кажі, в чім справа.

— Дозвольте хвилиночку, тут ордерок звольте підписати,—знову зігнувшись вісімкою віріс перед комісаром Ямпольський.

— Під три чорти з твоїми ордерочками!—люто крикнув Борщак. Сказано вам, годі! Насточортило!—і з силою вдарив по столу кулаком, аж одляски пішли по кімнаті, а олівець підскочив зі столу і впав на долівку. Обличчя йому почервоніло з люті, а дитяча наївність ростала, як дим.

— Підлиза,—ніби виправдуючись з усмішкою кинув він Павлові, коли Ямпольський кулею вилетів з кабінету.

— Та сидай, товаришу, чого стоїш,—звернувся він до Хведора, що мовчки стояв біля дверей.

Хведір усміхнувся.

— Дивись, як ви його... той... добре... по-моєму!

Борщак одними губами ледве помітно всміхнувся, сів за широкий дубовий стіл із червоним заллятим атраментом сукном і кинув Павлові:

— Я тебе слухаю. Чого там ще тобі не вистає?

Довго Борщак не погоджувався давати більше двадцяти пайків. І тільки коли Павло гаряче почав доводити, що на курсах одних комсомольців 23 чоловіка, що крім них є незаможницьких хлопців чоловік сімдесят, що він, Павло, здається не мало допоміг продкомові, працюючи на податковій роботі і т. д. і т. д., Борщак вдарив рукою по ручці крісла:

— Ну добре. Даю шістьдесят і більше жадного!

Павло ще намагався сперечатись, але комісар устав і твердо промовив:

— Годі, Сірченко, і так одержуєш більше, ніж слід. Не вдавай з себе казанську сироту.

— Ну, справа, здається, іде на лад,—промовив Хведір, коли виходили з помешкання продкому.—От коли б ще одну пічку десь дістати, можна було б хоч для невеликої групи взяти кімнату під житло.

— Правду кажеш, пічку слід дістати, але не можна спинятись на одній кімнаті. У нас чоловік п'ятьдесят не мають де жити.

— Так що ж ти пропонуєш?

— Утворити справжній інтернат для комсомольців та незаможницької братії, з колективною столовою, з самообслуговуванням і т. д., в роді комуни, он що.

— Ой, Павле! Дай бог, як кажуть, нашому теляткові вовка з'їсти.

— А я тобі кажу, що ми свого доб'ємось,—твердо з притиском одрізав Павло.—Не треба тільки носа вішати. А то ж ясно, що тоді ні чорта не вийде. Треба все брати з бою!

— Про мене не турбуйсь. Та інші хлопці радо зустрінуть цю ідею, бо майже всі ж ночують, де прийдеться—по клубах, по родичах, знайомих, а частина, між іншим, примостилася вже в класі біля буржуйки.

— Да-а,—задумливо протяг Павло,—не дуже гостинно зустріло нас місто.

— А наука теж в руки не дається, тікає від нас, наче в спільці з Махном. Вчителів, наприклад, і досі немає. Що вони, змовились, чи що?

— Нічого, Савченко їх переконає, з'являться!—заспокоїв Павло.

Хлопці проходили мимо повіткому комсомола і шум голосів та музика, що лунали там, перебила їхню розмову. Яскравий світ електрики золотими пасмами падав на брук і освітлював напівтемну вулицю.

В клубі хтось шалено гуляв пальцями по клавішах, буйнорозгонисті згуки роспирали стіни, проривались на вулицю крізь щілини вікон, та напіврозчинені двері й затоплювали собою тихе надвечір'я.

На фоні освітлених вікон, наче якісь фантастичні ляльки, в усіх напрямках поривчасто рухались тіні в шкіряних кашкетах, з великими чубами. Раптом на роялі хтось почав, приспівуючи.

„Гей по горі, по горі...“

Та чабан вісці ганяє...

Клавіші аж загарчали од напруження. Потім сотня молодих голосів вихором підхопила згуки, і в мить силою своєю заглушила рояль. Павло глянув у вікно.

— Ячейка депа в повному складі. От, братва бойова. На ділі молодці і погуляти вміють як слід!

— Так-то так,—згодився Хведір,—але то ж у них, здається, цілий місяць класовости та масовости довелося розтлумачувати.

— То нічого, вони хоч і помиляються, та роблять це природно без задньої думки. Що ж, до класовізму і масовізму, то в них просто говорить революційний інстинкт самоохорони. Для нас усіх це природне. Гидко ж, коли цією справою починають займатися сляніві інтелігенти, що нарочито ходять в обмотках і шкіряних куртках, товаришують виключно з „производственными парнишками“, а вечорами вдома плачуть мамаші в подол.

Хведір припав до вікна й пильно вдивлявся в гурт, пізнаючи знайомих.

— Давай зайдём,—запропонував Павло,—з Мусієм треба поговорити. Справа є.

— Його щось не видно,—не обертаючись кинув Хведір.—Там он Петька, Стьопа, Варя...

— І Варя?—гостро запитав Павло.

— Еге ж,—злегка всміхнувся Хведір.—Ось глянь, як сперечається з Петром аж почервоніла.

— Ходім на курси,—рішуче запропонував Павло,—там напевно хлопці біля пічки чекають, а то підглядаємо тут, наче діти.

І не чекаючи відповіді, твердими кроками пішов у нічну темряву.

Хведір догнав його і вони мовчки минали провулки, думаючи кожен своє. Павлові чомусь не виходили з голови тільки що залишені світлі вікна повіткому, Варя, червона від гарячої дискусії, вся ота буйна ватага комсомольців, і на серці йому стало радісно й тепло. Він прислухався, як під ногами пружньо рипів сніг, і дивився, як на деревах і дахах будівель смарагдовими іскорками виблискував сніг. Чомусь пригадалась

минула зима, коли він в одному далекому хуторі переховувався од денікінців. Ідучи якось балкою з рушницею на плечі, він підвів голову і вглядів вісім кіннотчиків з білими стричками на шапках. Вони щось говорили, голосно реготались і в перший момент його не вглядали. Один рух—і його рушниця глибоко пірнула в глибокий замет. В ту ж мить всі вісім обернулись до нього. Але побачивши, що назустріч їм іде звичайний сільський парубок, який з цікавою посмішкою розглядає їхніх коней, вони не зачепили його. Обмежились тільки тим, що один, граючись, злегка оперезав Павла по спині нагаєм. А Павло, пропустивши їх на 20 кроків, спокійно витяг з кишені дві „лимонки“ і одну по одній послав їх услід білогвардійському роз'їздові. Два могутніх вибухи розкотилось балкою. Шість білих лишилися на місці, з ними також конало четверо коней, а два, що лишилися живими, помчали вулицею. Та в кінці хутора з одного садка вискочило з десятка озброєних вилами, обрізами й косами селян, які обох кіннотчиків половили, а коли впізнали в них місцевих куркулів, тут же й розстріляли.

Один момент—не скинь Павло в сніг рушницю з плеча, і його пронизало б вісім куль. Але через хвилину, кидajući „лимонки“, він почував себе легко і спокійно, наче в руці тримав не сконденсовану смерть, а кисет із табаком, який треба перекласти з одної кишені до другої.

Так і тепер радісно було Павлові, що ворогів розбито, що поволі налагоджується життя, що він і Хведір, і Оленка, і Варя, ще вчора такі непомітні, загнані істоти, сьогодні своїми власними руками будують якийсь чудовий велетеньський будинок. Хіба ж не радість для сотен таких, як він, що з нічого утворюється середня школа, цей невеличкий осередок, де виховуватимуться нові люди, де трудящий молоді даватиметься освіта. Хіба не радість, що не сьогодні—завтра вони, Павло, Хведір, Варя, Оленка й інші утворять перший у місті інтернат—прообраз комуні, тої великої комуні, за яку на протязі століть умирали й умирають сотні й тисячі кращих борців.

Павлові захотілось теплої дружньої розмови з людиною, яка б розуміла всі його пориви і бажання.

— Хведоре, про що ти замріявся?

— Знаєш, Павле, я думав, як ще довго нам треба боротися, щоб перевернути все по своєму.

— Але ж ти віриш в перемогу?

— Що за питання?! Та ми... Ех, Павлушко, та ми ж світ перевернемо. Дай тільки освіту!

Вони підійшли до темного двохповерхового будинку курсів. Будинок наче завмер і навіть у класі, де стояла пічка, не світився каганець.

— Мабуть у клуб пішли хлопці,—кинув Павло. Ходім посидім, доки повернуться.

Почали підійматись на гору. Тоді внизу, на першому поверсі, сильно грюкнули двері й почулися чийсь швидкі кроки. Безумовно, хтось сидів в нижньому класі і тепер поспішав утекти. Хведір вихопив нагана. Павло чіркнув сірником і хлопці в момент опинились внизу. Вони побачили тільки навстіж розчинені двері класу, але пройшовши туди, нікого там не знайшли.

— Яка тут чортяка сиділа,—засміявся Хведір, ховаючи до кешені револьвера. Чи не нечиста сила, — ще дужче зареготавсь він.

Павло уважно роздивлявся по всій класі, припалюючи один сірник за другим.

— Та тут не один був. Щось мабуть біля десятка,—промовив Павло, уважно розглядаючи мокрі сліди ніг на долівці. А ось і дівоча нога відбилась,—нахилився він ще нижче.

— Хто б це міг тут збиратися?—промовив Хведір. Треба прислідкувати.—Тут чимось пахне не нашим,—одказав Павло.

Хлопці знову зійшли на другий поверх і, запаливши череп'яного каганця, почали розпалювати буржуйку. А згодом в класу червоні від морозу, влетіли Варя і Оленка. Вони вже встигли потоваришувати й усюди були вдох.

— Здоров, хлопці!—скрикнула Варя. Кого ми тільки що зустріли, як би ви знали...

— Кого?

— Наш гімназист під ручку з Сонею розгулював, просто „восторг“!

III.

Коли вчителі почули, що при педкурсах одчинено столовку, де дівчата з пайків готують смачні обіди, і коли Савченко якось показав одному з них товчену перемашену олією картоплю, вони почали по одному надходити на курси, пропонуючи свої послуги. Савченко радівся з Павлом, давав кожному безсторонню характеристику й поволи на всі предмети підібрали викладачів.

Найдовше тримався вчитель співів, керівник дворцового хору за царя, великий знавець справи, хвилюю революції закинутий у це південне, чуже йому повітове місто. Він перебивався тим, що обмінював на хліб ноти творів геніяльних музик незграбним донькам перекупок,—а врешті з'явився на курси блідий, виснажений, у бекеші з салдаського сукна, в подраних штиблетах.

Коли він говорив із Павлом, у нього невідомо з чого, чи то з горя, чи з каяття, котились сльози.

— Знаєте, лишився голий, босий, з дружиною та дітьми. В собор пропонували йти хором керувати. Але я, товаришу, одмовився. З голоду здохну—не піду.

— То що? Згоджуєтесь у нас співи викладати?

— Та я завжди... Я тільки в церкву не хочу. Ви ж розумієте,—благаючи зазирає він у вічі Павлові, наче боявся, що той не дослухає його. Гордість, гордість ота проклята. Все тримався: а може... Ви, я бачу, хороший чоловік, зрозумієте мене... Подумайти тільки: царські палаци, хор, розкіш, культура, вчені, поети... і раптом у церкві співати. Ніколи!

— Ви нам про царів не згадуйте, ні до чого це,—різко перебив його Павло, але пригадав слова Марка про тактовність і трохи зніяковів.

Але Бродський (так прозивався вчитель) здається не помітив різкого тону Павлового і продовжував, кліпаючи мокрими від сліз очима.

— Але тепер годі! Я переконався. Все ваше, нове приймаю. З усім погоджуюсь. Мені би тільки хор, хор організувати... Не можу далі! Почуваю, що помру без праці. Чув сьогодні, йшли лавами комсомольці, так весело-буїно співали, і, повірте, не втримався, заплакав, як дитина. Я згоден, я ввесь ваш, не одмовте!

— З великою радістю,—потиснув йому руку Павло.—Від сьогодні ви наш педагог.

— Вдячний, дуже вдячний,—кланяючись і радісно посміхаючись швидко говорив Бродський.—Через тиждень такий концерт закатаєм, що ахнуть усі! Слово чести.

Павло пішов до вчительської і застав там Хведора, Варю і Савченка. Варя, радісно посміхаючись, зустріла його.

— Слухай ти, „хазяїне“, заговорила вона, весело блискаючи очима.— Новинка хороша є.

— Що в тебе таке, кажи швидше?

— А те, що зустріла Борщака. Прохав тебе зайти. Обіцяв дати нам 20 пудів картоплі, пуд олії та два пуди пшона. Хочє підтримати столовку нашу. Он що,—закінчила вона.

Савченко і Хведір, посміхаючись, стежили за Варєю та Павлом.

— Оце й усе?—байдуже запитав Павло.

— Ні, не все. Слухай далі. Вчора на загальноміських зборах мене обрано на губз'їзд комсомолу. Сьогодні ввечері виїздимо. Ти лишишся за мене секретарем нашого осередку. Я з тиждень пробуду. Ще тобі мало, га?—ніжно посміхаючись, заглядала вона йому у вічі.

— Досить на сьогодні, весело одказав Павло.—Дякую за новини. Тільки ж гляди, без літератури й на курси зі свого з'їзду не повертайся.

— Привезу пудів зо два. Приходь на вокзал зустрічати! Прощайте!—кинула вона до всіх і, поправивши на голові хлоп'ячого кашкета, швидко подалася з вчительської.

* * *

В інтернаті поки що містилося лише дванадцять чоловіка. Хведір написав список мешканців чіткими літерами, повісив його на двері, встановив чергування по кімнаті, і основу інтернату було закладено. Правда, було в кімнаті зимно, бо надходили люті грудневі морози, а чугунок, що його встановили посередині, давав мало тепла. До того ще нічим було топити, і холодними вечорами хлопцям доводилось грітись різними фізкультурними вправами, починаючи з невинної „тісної баби“ й кінчаючи справжньою французькою боротьбою, що іноді зовсім виводила декого з лав. Розсунуті по кутках ліжка створювали справжній кон для боротьби, борці роздавалися не так для зручності, як для того, щоб не рвати верхнього одягу, і під музику на гребінцях, що її, заміняючи в інтернаті Бродського, організував Хведір,—починалися змагання.

Одного вечора, коли вже боротьба втомила і хлопці лаштувалися до сну, увійшов запорошений снігом Павло.

— Що, братва, холодно?

— Хо-о-олодно,—клацаючи зубами відповів за всіх маленький і присадкуватий „котигорошок“ Костенко.

— Думав я, думав, товариші, і рішив от що: вугіль дадуть нам аж через місяць, а морози люті й ми зможемо в мерзляків обернутись.

— Так що ж ти пропонуєш?

— А те, що одягайтесь зараз, підемо паливо собі добувати.

— Оце діло!—радісно скрикнув Хведір.—А то я вже всі трісочки попалив.

— Куди ж підемо?—одягаючись запитували хлопці.

— Ворота тут одні недалечко наглядів. Будинок порожній, мабуть втік хазяїн. Аж дивно, як до цього часу ніхто воріт не зняв.

— Правильно! Ходімте швидше, а то коли б хтось нас не попередив, тепер такі часи.

Хлопці всі, як один, стояли одягнені, готові рушити за Павлом.

— Чого ви всі, наче салдати, вишикувались? Чотирьох вистачить. Останні лишайтесь і чекайте транспорту та чугунок приготуйте. Через півгодини затопимо,—говорив Павло.

На дворі хурделила метелиця, наче хто скажено велетенськими долонями хапав сніг і люто віяв ним над землею. Чотири постаті, ритмічно похитуючись, несли вулицею широкі дощані ворота, стиха перекидаючись жартами. Місто спало. Тільки біля бупру яскраво горів лихтар та десь далеко на Причепилівці брехали собаки.

В один момент ворота було розбито на тріски, запас акуратно приховано під ліжка, а чугунок так розігрівся, що аж іскорки на ньому схвачувались. Хлопці, милуючись теплом, із насолодою потягаючись, лаштувалися до сну.

Швидко колективне хропіння широко розляглося по кімнаті й тільки від чугунка падав на стіни червоний одблиск.

— Ти не спиш і досі?—повернувся Хведір до Павлового ліжка.

— Ні. А ти чого перекидаєшся?

— Коли в кімнаті тепло і шлунок не грає марша, я іноді думаю про наших дівчат,—стиха говорив Хведір.—Як же саме ти думаєш? зацікавився Павло.—Дивись, мрієш про якусь невідому чудову панночку, правда?

— Навпаки, не про невідому панночку, а про наших дівчат: про Варю, Оленку, Соно та інших. Яка, по-твоєму, з них могла б бути найкращою жінкою?

— Жінкою чи товаришкою?—запитав Павло.

— І жінкою, і товаришкою, щоб, значить, у всіх відношеннях, розумієш?

Павло хвилину помовчав.

— На мою думку, Олена,—упевнено сказав він.

— Ти вгадав,—аж підскаочив Хведір.—Я також такої думки, бо й справді: про Соно і говорити не треба, просто вередлива міщанка, а от Варя, по-моєму, чудовий товариш, але дружини з неї не буде. Я її розумію: вона вся у праці, сьогодні тут, завтра в іншому місці, завжди зустрічає нових людей, потім якось дивується, коли з нею заговориш про любов.

— А ти хіба пробував?—швидко перебив Павло.

— Та ні, так, трохи... Колись із клубу повертали.

— Ну, й що ж вона?

— Сміється, каже: „понапрасну, мальчик, ходиш“. А головне починає зараз говорити про комсомольську роботу, дисципліну, етику і таке інше.

— Не зрозуміла, значить, закоханого серця,—жартував Павло.

— Ні, я хіба що... Я тільки випитати хотів. А от Оленка ближча й простіша якась, з нею чомусь тепліше й приємніше говорити. Вона так широко відгукується на все.

— Да, то золото-дівчина. Тільки гляди мені, Хведоре, щоб по-хорошому з нею. Думаю, що свинею не будеш.

— Звичайно! Чудак ти, я тільки кажу, що вона мені подобається, а насправді може я їй слова не скажу про це. Та й взагалі хіба тепер до любовних амурів? Так просто, хотілось почути, якої ти думки про наших дівчат, зокрема про Варю.

— Годі, годі виправдуватись,—перебив його Павло.—Спи вже, знаю, в чий город камінці кидаєш.

— Ех,—тяжко зідхнув Хведір і повернувся на другій бік.

А Павло ще довго лежав горилиць і дивився в темну стелю. Йому вижалась Варя в переповненому делегатами вагоні, весела, жартувлива, з очима, що опалюють вогнем серце і кличуть вперед до чогось невідомого, привабливого. Потім згадав, що завтра вранці не зустріне її і десь у куточку грудей йому боляче защеміло.

А коли заснув, до ранку снилися химерні сні. Наче в кіно, перед ним проходили Варя, Хведір, Мусій, Марко, чомусь з'явився Гриненко з якимсь незвичайним виразом обличчя, приснився батько, замордований білими в минулому році. І снилось Павлові, ніби прийшов він до нього, якийсь чудний, ввесь поголений, наче католицький піп, сів на ліжкові, подивився на нього шкляними некліпаючими очима й поплав легко, потонувши в хвилях голубого туману. Потім приснився отець Стефан, батюшка в його селі, що віддав його батька-незаможника в лапи деникінської контр-розвідки, а потім снилися широкі печеті, засніжені хутори й довгі шляхи-перегони, по яких Павло їздив із повстанцями торік.

Він прокинувся. На дворі вже сіріло. Потріскані шибки зашарувались льодом, в кімнаті знов було—хоч собак гони, навкруги розгонисто хропли хлопці, а на обличчю у Хведора блукала тиха, дитяча усмішка. Можливо йому снилось золота дівчина Оленка. Павло обернувся на другий бік і знову заснув.

А вранці всі курси шуміли морем балачок. Вночі хтось ограбував льох під будинком, де, крім картоплі, було ще з пуд олії та пуди півтора пшона. Звичайно, картопля лишилась незачепленою, але олія і пшона зникли цілком. Павло негайно скликав студком, на який прибули всі, крім Варі, що була на з'їзді.

Павло лютував. Він питливо обводив усіх членів студкома.

— Ну хто, хто?

Хведір аж червонів із люті, Савченко нервово щипав свою мефістофельську борідку. Тільки Гриненко спокійно сидів, опустивши очі долу, і механічно колупав пальцем стіл.

У Павла очі, як дві жарини, пронизали байдужого спокійного Гриненка:

— Знав би, хто посмів шкодити нам!—Розстріляв би гада на місті!—ударив він по столу з такою силою, що той аж підскочив, і очима, наче кліщами, вп'явся в Гриненка. Він йому з самого початку здавався підозрілим, а теперішній його спокій ще більше дратував Павла.

Всі обернули погляди на Гриненка. Той звів очі й почервонів.

— Ограбували коли не наші курсанти, то у всякому разі за їхньою допомогою. Бо хто б знав, що ми вчора перевезли олію і пшона до льоху,—продовжував Павло.—І безумовно хтось з міських, бо за своїх хлопців я ручусь. Та й де вони могли заховати, коли всі живуть на очах в інтернаті,—додав Хведір і підійшовши до Гриненка сказав:

— Як ти гадаєш?

Той, стримуючись од хвилювання, але злегка червоніючи, відповів, ображено посміхаючись:

— А хіба я знаю всіх міських курсантів? Коли ж ти, Хведоре, натякаєш,—знов ніяково усміхнувся Гриненко,—то даремно: я і ще деякі хлопці цілу ніч зацікавилися у Соні.

— Не на тебе натякає, а ти мусиш знати, хто з міських курсантів міг би це зробити. Це твій обов'язок, як члена студкома. На що ж тебе й обрано... А червоніти ніякого чорта!—знов скипів Павло.

— А може й є якого?—стиха кинув у бік Хведір.

Савченко ходив по кімнаті і сам собі повторював:

— Ах, неприємна історія. Як це негарно...

— Пропоную зробити обшук у всіх курсантів, щоб ліквідувати підозріння. Гриненко з іншими хлопцями хай робить трус в інтернаті, а я та Хведір зробимо трус по квартирах. І зробити це негайно ж сьогодні. До того я в кожному підозріватиму ворога,—одрубав Павло.

На цьому й порішили.

Всі, за винятком Савченка, вийшли в коридор, де, користуючись із перерви, хлопці й дівчата голосно перекидали з уст в уста звістку про покражу.

До Павла підійшла Оленка:

— Що ж це таке, Павле?

— Нічого, спіймаємо злодія—не солодко буде.

— Повісити б паскуду мало,—додав Хведір.

Оленка стрільнула в його бік великими очима:

— Та ти герой вішати. Краще спіймай—тоді хвались.

Хведір помиявся, почервонів і ніжно з під лоба глянув на Оленку.

Але вона вже говорила Павлові:

— А як же тепер з інтернатом? Може зовсім слід покинути цю справу?

— Чому? Кімнату ви собі мусите прибрати. А ліжок я сьогодні добуду в лазареті через Марка.

— От добре,—зраділа Оленка,—а то вже половина дівчат похворіли, ночуючи по холодних клубах та в класах. Всі тільки й мріють про своє дівчаче царство в інтернаті.

— Тільки глядіть мені, в першу чергу приймати найбідніших із села. Це ваша справа. Я втручатись не буду.

— Не турбуйсь—ми з Варєю хіба ж такий класовий добір зробимо,—відповіла Оленка.—Тільки дай нам на сьогодні одього вайла—хай вікна допоможе нам залаштувати,—моргнула вона на Хведора.

— Та забирай його вже, забирай. Бачу, чого тобі кортить,—жартував Павло.—Любва... подумав він. Шукав когось очима.

Оленка взяла за руку Хведора, що стояв ні в сих, ні в тих, і повсклала його на низ, де дівчата улаштовували собі інтернат.

Павло взяв із собою двох хлопців із міських і пішов з ними по квартирах курсантів робити трус.

Коли на курсах закінчилось навчання, Гриненко підійшов до Соні:

— Ходім.

— А „обшук“ ти вже закінчив?—блиснула гарними, але на цей раз з якимсь злим вогником очима, натискуючи на слові „обшук“.

— Та підходив по їхньому кублі для фасону. А врешті настогидло ховатися. Швидше б уже Кубанець приходив,—а то коли б нам скрутно не прийшлося.

Соня швидко озирнулися: вулиця була порожня.

— Хіба догадуються про експропріацію?

— Чорт їх знає. Павло, здається, ні, а отой ведмідь Хведір щось скося поглядає на мене.

— А листівки?

— Будь спокійна. Хоч голову хай зверне отой мугирь—нічого не знайде.

— Чи швидко вже Кубанець?—зазирнула йому у вічі Соня.

— Вічікує, доки селянство його підтримає—а воно ось-ось повстане. Не сьогодні—завтра на місто рушати.

— Швидше б,—захоплено зашепотіла Соня.

— О, тоді б побачили, що б співала ота вся голодранія, люто прошипів Гриненко, і бліде обличчя йому скривилося в лютій посмішці.

— А того старого собаку на першу гілянку повісю. Тоже „советский педагог“, та ще й завідуєчий.

Соня притулилась до нього.

— Ой, Толю, це страшно якось. Розумієш, і захоплююче—анархізм, конспірація, терор, експропріація...—а в тім страшно... Швидше б уже...

— Мовчи!—стиснув їй руку Гриненко.

Назустріч їм ішов гурт курсантів, переважно комсомольців, які щось несли на дрочках; попереду виступав Хведір із переможним виглядом: він дістав пічку для дівчачого інтернату.

Обшук нічого не виявив. Даремно Павло ретельно обшукував усі закутки, даремно загрожував, випитував—все було без наслідків. Він лютував. Потім пригадав, що сьогодні мала прийти Варя. Йому дуже хотілося піти на вокзал, зустрінути її, поговорити з нею по ширості, дізнатися про новини з'їздівські, кого обрано в губком і т. д.—головне ж він давно шукав випадку поговорити з нею серйозно, як вона дивиться на такі делікатні речі, як кохання, комуністичний побут і т. ін.

Але сьогодні йому було трохи ніяково зустрічати її такою неприємною новиною, як пограбування здобутих нею продуктів.

Він уявляв уже, як вона буде хмурити дуги чорних брів, як глузуватиме і з нього, і з Хведора за те, що не впіймали злодія—і не хотілося Павлові псувати зустріч неприємними балачками.

Він одягся і рішив зайти до повіткому—щоб там діждатися Мусія, поговорити з ним про з'їзд і разом попрохати декілька рушниць для охорони льоху. «Інакше у нас і картоплю витягають»—подумав він, шукаючи між хлопцями Хведора. Його в кімнаті не було.

—Шукай в дівчачій половині,—засміявся котигорошок Костенко й лукаво підморгнув.

Павло заглянув у дівчачу кімнату. Гурт дівчат тільки що закінчили убирати й радісними вигуками зустріли Павла:

—Ну, як, дівчатка, влаштувалися?—запитав Павло.—Ого, та у вас уже й пічка є. Хто це вам?

—Хведір з хлопцями принесли,—відповіло разом кілька голосів.

—От тільки спати ні на чому. Павлушо, дістанеш ліжка?

—Завтра будуть,—твердо одказав Павло, прощаючись.

Виходячи, він ще раз обвів очима всіх: ні Хведора ні Оленки не було в кімнаті.

„Спарувалися“—подумав Павло,—мабуть у клуб десь разом пішли“. Стало якось радісно і легко на душі—радісно за Оленку і Хведора. Потім пригадав Варю і йому чогось захотілось заспівати такої зажурної пісні, як співають дівчата пізньої осені в селі, десь на леваді або на вигоні.

„Чи догадується вона, чи помічає“... запитував сам себе, прислухаючись до хрумтіння снігу. „Ех, дівчино моя дорога“...

Десь на вокзалі протяжно, застуженим голосом прокричав паровик.

Павло здригнувся од солодких мрій. Дивись, розманіжився,—спіймав він себе ніби на злочині. „Чи не закоханий?“ Знов обличчя йому стало тверде й уперте, і він збільшив кроки, пішов до повіткому.

Там зібрався увесь актив міської організації.

Мусій телеграмою сповістив, що сьогодні приїде і зробить доповідь про з'їзд.

Тому, що не вистачало стільців, молодь залила собою столи та вікна, але й це не врятувало становища. Багато ще комсомольців стояло на проходах і в дверях, весело гомоніли, сміялись, а найбільше палили. Від цигаркового диму повітря в кімнаті обернулось в суцільну хмару світло-синього туману.

Павло хотів протискатись до столу, але почув, що на плече йому лягла чиясь важка рука.

Він обернувся:

—Марко, Здоров. От добре, що я тебе зустрів.

—Хіба справа яка є? Та ходім на вулицю, погуляєм, доки почнеться в них.

Павлові не хотілось зразу говорити про крадіжку продуктів, і він запитав:

— А чого це ти на комсомольські збори?

— Невже не знаєш, чого?—Сьогодні ж Мусій прощатиметься з нами.

— Як саме? Чому?

— Забирають його. Оргінстром губкому буде. Прийшов висловити йому подяку від повітпаркому.

— Шкода. Люблять його хлопці. Хороший парняга.

— От тому, що його хлопці люблять, що він хороший парняга— його й забирають в губком.

— А кого ж на його місце висуває?

— Та знайдемо когось. А поки що я наглядатиму.

Марко й Павло повільно ходили біля повіткому. Коли їм назустріч попадався хтось і впізнавав Марка—то обов'язково звертав з дороги, запобігливо зазираючи йому у вічі.

— А ти чув, Марку, що у нас на курсах нещастя скоїлось? Павло хотів заїхати здалека, але Марко перебив:

— Яке? Що продукти пограбовано?

— Звідки ти знаєш?—здивувався Павло.

— Це не важко, звідки. Погано те, що ви не змогли вберегти, а тепер от і клацайте зубами, доки знову виканючите у Борщака.—Не гарно це.

— Я знаю, що не гарно, але що ж поробиш. Хочу оце взяти у Мусія рушницю з десятком. У нього багато стоїть у присінках. Встановлю нічну варту біля складу.

— Та чи біля складу, чи ні, а озброй своїх комсомольців. Це не заважить. Бо—між іншим—бачив оце?

Марко відчинив теку, витяг з неї якийсь вчетверо складений папірець і подав Павлові:

— Читай!

Павло прочитав перші рядки чітко видруковані на машинці відозви і не втримався:

— Ах вони гади!...

— Не гарячись, дочитуй до кінця,—кинув Марко.

Відозва гуртка анархістів-терористів закликала молодь боротися проти більшовицького насильства, висувала гасло безвладдя, а в кінці відозва загрожувала: „Стережіться, більшовики, жиди, всі хто з ними! Йде Кубанець і несе вам смерть!“.

— Ну, що ти скажеш на такий номер?—засміявся Марко.

— Бити треба сволочів,—спокійно відповів Павло,—сильно треба бити, щоб аж пір'я летіло.

— Оці „анархісти-терористи“ не страшні. Це безумовно якісь сопляки з гімназистів, але Кубанець дійсно шкодить нам. Дійшло до того, що селянство, покладаючись на нього, зовсім одмовляється платити податок. Та й на місто він щоразу може наскочити. Тому рушниці ти мусиш роздати комсомольцям. На всякий випадок, бо доки прийде у місто частина з фронту, нам самим доведеться захищатись.

Повертаючи Маркові відозву, Павло ще щось хотів запитати його, але в той час з-за рогу викотилась юрба комсомольців—делегатів з'їзду. Кожний з них мав під пахвою пакунок книжок, листівок, газет. Найбільше навантажений був Мусій. Він ішов попереду в незмінному жовтому кошушку, підперезаному ремінним поясом з наганом при боці, в обмотках, тільки на голові замість старої вухатої тепер красувалась

козацька, сіра з червоним дном шапка. На вокзалі делегатів зустріли комсомольці з депа і тепер всі разом весело ватагою простували в повітком слухати доповідь Мусія.

„Варя також з ними“—подумав Павло, вгадівши в натовпі, що наблився, знайому червону шаль і веселе обличчя.

— Ходім у помешкання,—запропонував він Маркові. Йому не хотілось зустрічатись з Варєю на вулиці при такій юрбі, від якої не можна сховати свого почуття; все рівно помітять.

* * *

В інтернаті саме займалися гіпнозом. Котигорошок Костенко, раніш умовившись з одним своїм близьким товаришем—тепер дивував увесь інтернат. Навіть дівчата на чолі з Варєю та Оленкою покинули свою нову кімнату і гуртом перекочували до хлопців дивитись, як Котигорошок гіпнотизує. Звичайно, в спіритуалістичні здібності безжурного, опецькуватого Костенка ніхто не вірив, але весело було дивитись, як він робив надміру серйозне обличчя, підходив до своєї заздалегідь підготованої жертви, розставляв ноги, й широко, наче орел крилами розводячи над її головою руками, примовляв замогильним голосом і чомусь по-російському:

— Ви спіте... Ви спіте... Ви заснули...

Голови поволі хилилась на ліжку, й жертва ніби справді спала; та коли колективний регіт прокочувався над загіпнотизованим—він починав спочатку кусати губи, потроху чмихати, а далі забувши про свої обов'язки „спящого“, разом з усіма реготався на всю глотку.

Невдалому спіритуалістові Костенкові тепер дихнути не давали:

— Загіпнотизуй, щоб їсти не хотілось,—сіпав його хтось за рукав.

— А мене—щоб зачоти по математиці склав.

Котигорошок розгублено усміхався, мовляв, вибачте, сеанс не вдався, а дівчата, розчарувавшись, рішили йти до дому.

— Хіба це гіпноз? Кат-зна що. А ще задається: я, я загіпнотизую. Ходіте дівчата, краще „історичний матеріалізм“ Бухаріна почитаємо,—лементувала Варя.

Але Костенко, що крім гіпнотизерських, мав ще й співочі здібності і в хорі Бродського був на першому місці, запропонував:

— Ей ви, манашки, давайте краще заспіваємо, ніж тікати в свою келію.

— А що ж, давайте. Думаєш, не зумієм. Починай, Оленко, тії, що ми вчора вивчили. Хай вони підтягають.

Оленка соромливо всміхнулась.

Десять пар хлоп'ячих очей очікуючи дивились на неї, ніби під'южували:

— А ну-ну. Починай!

— Крий, Олю, не підривай авторитету нашого дівочого царства,—шепотіла їй над вухо Варя.

Оленка кашлянула й почала:

„Ой ти дубе кучерявий

Лист на тобі красний...

Її дзвінкий, як срібло, і розливчатий, наче ріка голос вдарив під стелю, потім шарпнувся у фанерні шибки вікон, і окутав своїми ніжнотонними переливами чубаті комсомольські голови.

Хлопці, переступаючи з ноги на ногу, ближче підступали до гурту, стиха підтягуючи дівчатам, а в зінках очей їхніх горів вогонь захоплення, а може припадних спогадів про далекі повстанські загони, бої.

Чому завжди, коли чуєш музику або спів, пригадується боротьба, бої? Може тому, що в наші дні боротьба—це чарівна музика часу.

„Слова твої ласкаві
Та чортова думка
Доки я тебе не знала,
Жила як голубка...“

лилася, котилася буйна широка пісня, наче співав її не гурт обірваних і напівголодних юнаків, а щасливі мешканці якихось далеких благословених країв.

Чим далі розгорталася пісня, тим тісніше збивались до купи хлопці й дівчата. Кожному хотілося когось стиха обняти, покласти голову сусідові на плече, або хоч почувати біля себе лікоть товариша.

Гриненка, що тихо увійшов у кімнату, ніхто не помітив, і він похмуро з під лоба поглядаючи на гурт інтернатців, уважно прислухався до пісні.

І коли Костенко витяг з-під ліжка гармоніку і вдарив гопака, а хлопці пішли в танець навкруги чугунка, зазиваючи до гурту дівчат—Гриненко весь час стояв осторонь, озираючись по інтернату. Він зайшов сюди вперше, і чужим, і ворожим повіяло на нього від цього безтурботного гурту юнаків, від одних, задьористих поглядів, від дзвінких голосів і щирої простоти.

Звуки гармонії дійшли найбільшого напруження, коли раптом двері одчинилися і на порозі з'явилися Павло та Хведір. Вони були обвішані рушницями, а Хведір ніс повний кошик позеленілих набоїв.

— Ура-а-а!—пролунало по інтернату, а Костенко раптом вдарив похідного марша—потім одкинув од себе гармоніку і схопивши з плеч у Хведора рушницю, почав клацати замком.

До Павла підійшов Гриненко:

— Я до тебе, Сірченко, в одній справі...

— Кажі, —напівздивовано, напіввороже оглянув його з ніг до голови Павло.

— Збирай збори і я прохатиму, щоб замість мене когось іншого обрали до студкому. Не можу я...

— Чому це? Не хочеш працювати—так?

Гриненко мовчав.

— А в тім я не заперечую. Силувати не будемо,—кинув Павло, звертаючись до гурту. Разом із ним до гурту підійшов і Гриненко.

А там саме Хведір сперечався з Варєю. Вона стиснула брови у вузол і розглядала рушницю, а Хведір витягнувши нагана, підійшов до неї.

— Викликаю тебе на дуель.

Саме тоді до гурту підійшов Гриненко.

Варя ніби між іншим:

— Ти, Хведя, нашого брата не залякаєш дуеллю. Не таке бачили. Виклич краще Гриненка,—усміхнулася вона в його бік.

Той почервонів, як рож, і аж піт виступив на обличчі.

Він бачив, що всі дивились на нього, чекаючи відповіді, і видно було, що він переживав велику внутрішню боротьбу: обернути все це в жарт, чи... чи...

— Давай і на дуель,—раптом рішуче сказав він Хведорові.

— На чому бажаєш битися: на шабляках, пістолях, чи кулаках?—жартував Хведір, удаючи з себе героя з старих українських п'єс.

— На пістолях—в унісон йому вставив Костенко, швидко всунувши в руки Гриненкові свого „Сміт і Віссона“, і вже міряв дванадцять кроків з одного кутка великої інтернатської кімнати у другий.

Всі стояли з якимсь незрозумілим почуттям і не знали: чи це черговий інтернатський трюк на зразок гіпнозу, чи це щось серйозніше, чи сміятися, чи треба не дати хлопцям розігравати далі цю небезпечну гру.

Тільки Павло, побачивши, як спокійно витяга Хведір нагана, підійшов до Варі і промовив:

— Ходім у коридор, поговоримо.

Варя метнула на нього красномовним поглядом:

— Е, ні, подивлюсь, чим кінчиться оця історія,—моргнула в бік Гриненка, який, то біліючи, то червоніючи, розглядав „Сміта й Віссона“.

Руки в нього трусилися, наче у пропасниці. Він підвів очі і побачив Варю й Павла, що пильно дивилися просто на нього, наче фіксуючи своїми поглядами кожний його рух. Далі перевів очі на Хведора, що вже чекав команди, ставши в позу і перевертаючи в руках нагана. Тоді Гриненко пригадав, що в нього під шинелею є також наган, але він не може ним скористатися, бо права на нього не має. Сміт же й Віссон обіцяв мало приемного.

Напруження зростало. Дехто підганяв Костенка, який порядкував дуеллю.

— Та швидше отам жеребки давай.

А врешті ніхто не знав, було це в жарт, чи насправжки.

Коли Хведорові випало стріляти першому, всі радісно зідхнули.

— Здавайсь, Гриненко, однаково уб'є,—сміялись хлопці.

— Та поховайте револьвери, дурні, чого ви стоїте, повірячували очі один на одного,—обізвався хтось з доброю порадою.

— Котигорошок, шкварни краще гоп...

Але Костенко скомандував:

— Раз, два...

Всі в момент завмерли й мовчки дивились на Хведора.

— Три!—випалив Костенко.

Хведір підвів руку з наганом, націлився у блідого закам'янілого Гриненка, а потім усміхаючись підняв нагана трохи вище й вистрілів.

Куля пролетіла на півметра над головою Гриненка й лишила по собі велике темне око на сірій стіні.

Счинився галас, крик. Усі були задоволені, що все кінчилось благополучно, бо врешті ніхто не знав, було це в жарт чи насправжки.

Тільки Хведір вгледів, як люто блиснув очима Гриненко й не встиг ще заховати в кишенню свого нагана, як пролунав другий постріл, такий раптовий і непотрібний.

Всі обернулись до Хведора: в нього випав із руки додолу наган, а з пальців тонкими струмками збігала на долівку кров.

Дівчата метнулись до нього з водою. Варя і Оленка, бліді, наче крейда, намагались припинити кров, перев'язуючи йому руку вище кисти.

Хведір усміхався дівчатам.

— Не турбуйтеся, дурниці, пальці всі рухаються. М'якоть прострілено. На те дуель,—говорив він спокійно, тільки очі світилися хоробливим вогнем та обличчя аж позеленіло від болю.

До Гриненка підійшов Костенко й вирвавши з рук у нього свого злощасного Сміта процідив крізь зуби:

— Котись звідси на легкому катері, поки в зуби не дав. Гадюка!.. Жартів не розуміє.

Гриненко всміхнувся скривленою усмішкою і не дивлячись ні на кого попростував до дверей.

Хведора одягали, щоб вести до лікаря, що викладав на курсах гігієну й санітарію й мешкав поблизу інтернату.

* * *

Бродський виявив себе прекрасним організатором. Всю свою енергію і знання він вкладав у справу утворення хору. Уважне відношення до співів з боку хлопців піддавало йому величезної охоти до праці.

Особливо він зворушений був, коли одного разу, йдучи з курсів, Савченко оповістив йому, що на засіданні студкому ухвалено дати йому подвійний пайок.

— Ой, яка радість!—скрикнув Бродський.—Хто ж це потурбувався?

— А товариш Сірченко... Дізнався од когось про ваш стан скрутий...

— Невже він? Мені не віриться,—усміхався Бродський. Потім, помовчавши трохи, з жалем сказав:

— Вибачте, Іване Хведоровичу, але мені трохи незручно. Я таки свиня...

— Та що ви? з якої речі?—здивувався Савченко.

— Ні таки, свиня... сама справжня свиня... Я, спочатку, бачите, думав, що вони не можуть цінити нашого брата. І взагалі... грубі, черстві... жорстокі... Що їм до музики, співів... варвари... і таке інше. А тепер мені просто незручно... Я тепер на край світа піду з ними. Йй-богу, правду кажу, ви не всміхайтесь, я живу емоціями... Я бачу, що вони таки поведуть за собою всіх. Наприклад—цей Сірченко... Це ж просто... Та я ніколи не чекав од більшовиків такого...—зворушено лопотів Бродський.

— Даремно, даремно... Всі ті, кого революція зсунула з шляху, довго стояли збоку, здивовано й ображено дивились на жорстоку боротьбу, будучи не в силах збагнути цієї великої епохи... Всі грішні... А про Сірченка ви даремно були такої думки. Це чудовий організатор. Ви гляньте, як він зумів уладнати курси, інтернат, притягти вчителів, дисциплінувати курсантів. По трисочці, по клаптику звідусіль вирвати і склеїти пристойну середню школу... Та хіба тільки він; а Хведір... а Варя Сич—секретар осередку. Це ж зовсім нові люди, що будують новий світ.

Ще довго Савченко запально говорив, а Бродський, дивлячись йому в рота широко розкритими очима, слухав.

Тої ночі він довго не міг заснути.

* * *

Лютневі морози дошкуляють. Може тому, що вже швидко весна й під золотими сонячними батогами доведеться морозам знітись, забавити пихи і врешті ганебно втекти на далеку північ.

Доки ж що їхнє право й вони поспішають найповніше скористатись з нього. В льодові шори сковано хвилясті ріки, тихі озера, заллято сріблом інею покривлі й дерева, а на розлогих степах вовком голодним шугає вітер.

Павло не скористався з зимових каникул і лишився у місті. Вдень працював у продкомі, куди його допомагати Борщакові послав Марко, а ввечорі йшов до повіткому. Там в шумі й галасі молодім швидко летів час. Іноді Варя, новий політосвіт укому, в голос читала газету або книжку, іноді приходив військом і починав глузувати з комсомольців, що вони не вміють як слід стріляти.

Тоді тут же набирався гурт із рушницями і військом починав немилосердно „крутити“ хлопців на всі боки: праворуч, ліворуч, кругом, учив

стріляти стоячки, з коліна, лежачи. Піт виступав на засмаглих лицях комсомольців, але не бажання довести віськомові, що вони „можуть“ — примушувало їх паритися з рушницями бо там за змістом, у хуторах, ще гуляли банди, використовували незадоволення куркулів, погрозували більшовикам.

Сьогодні Павло йшов до клубу з метою зустрінути там Варю й поговорити з нею по ширості. Його дратувала ця байдужа активістка, її неуважність до його почуття, яке тепер уже не кидало його. Він пригадував окремі її слова, погляди, аналізував їх: що ж вона врешті—за чи проти.

„Чорт її розбере“—вирішив він і попростував порожньою вулицею.

Синій вечір розправив крила над тихим містом, обивателі зачиняли на прогоничі вікна, де-не-де вже засвітилися лихтарі й лунко розглягався в повітрі гул паровозів у депі.

Павло йшов, схиливши голову, і думав, що вже ось швидко повернуться з сел хлопці й дівчата, і знову на педкурсах буятиме життя, знову учба, інтернатські безтурботні вечори, півхунта хліба на добу і безмежне юнацьке дерзання: дайш!

Потім згадав, що Варі вже не буде на курсах, повітком захопив її всю, і з ранку до вечора, насунувши кепку на очі, в розстібнутій шкірянці вона бігає з осередку в осередок і мабуть забуває вже про курси.

— Таке наше життя: сьогодні тут, завтра там—подумав Павло, і тут же по—хазайському вирішив:

— А на секретаря осередку доведеться висунути Хведора...

— Сірченко, куди топаєш?—Хтось металово-різко і в той же час товарисько-ніжно продзвенів перед самим носом Павловим.

Підвів голову. Зрадів:

— Варя!

— Може в клуб ідеш—то ходім разом.

— Ходім...—Павло мовчки натиснув на очі шапку, неграбно повернувся:

— Слухай, Варю, збирався поговорити з тобою...—почав і гостро глянув просто їй у вічі.

— Про що?—ти напевне сама догадуєшся...

Замок і пильно стежив за Варєю.

Та не виявила ні здивонання, ні радості, навіть голови не обернула до Павла. Ніби він говорив не про своє почуття до неї, а про якусь чужу й непотрібну їй дрібницю. Далі спокійно подивилась на Павла й лагідно промовила:

— Дай цигарку!

В голосі її Павло відчув чи то тугу за чимсь принадним і недовсяжним, чи незадоволення його настирливістю.

Мовчки запалила, глибоко затяглася димом, тихо почала:

— Так от, Сірченко, я тебе прекрасно розумію... Ти здоровий, молодий хлопець... Правда ж? Ну от... Тобі треба дружину...

— І товаришку!—нетерпляче перебив її Павло. Його дратував Варин спокій.

— Ну безумовно ж...—підвищуючи голос до патосу, продовжувала Варя.—Ти ж комуніст... і людина...—повільно тягла вона.

— Ну!—насторожився Павло...—Далі!

— Далі? Слухай!—рішуче обернулась до нього Варя.—Ні сьогодні, ні завтра я тобі нічого певного сказати не можу...

З розмаху кинула в сніг недокурок.

— Чому?—тихо запитав її Павло й аж зігнувся од несподіванки.

— А тому, любий Павлику, що нема часу тепер амурами займатися. Просто не до того. Розумієш?—ніжно і з глибоким почуттям заговорила Варя.—А по правді кажучи,—тихо продовжувала вона,—ти хлопець хороший, мені подобаєшся... але плодити дітей тепер, коли не сьогодні—завтра може знову фронти, банди, голод... Коли 20 годин на добу треба бігати, засідати, виступати, готуватись до доповідей, ходити в нічну варту... І взагалі кинь про це, Павле...—взяла вона його за руку і струснула, наче хотіла витрясти з нього важкі думки.

Павло пішов мовчки, дивлячись убік, ніби не чуючи слів Варі. Він зрозумів одно, що вона не жартує, що слова її—це голос всієї її істоти, але у глибині душі від згожувася з нею, і йому було навіть приємно, що справа обернулася у такий спосіб: він їй подобається... але тепер не час... І справді, як він міг надіятись... коли тепер так багато вимагається від кожного... Не до кохання... Підождем...

— Да, Павлушка,—вже без ніжності, а з мстальовими дзвіночками в голосі промовила Варя.—Кого гадаєте висунути на секретаря осередку на курсах? Час уже подумати—серйозно закінчила.

— Думали—і надумали.

— Кого?

— Хведора.

— Правильно... Я також хотіла порадити його—бойовий парень.

— Хороший хлопець,—обізвався й Павло, намагаючись підтримувати розмову, але вона чогось не клеїлась.

— А як тобі в упорядкомі працюється?—після хвилинної мовчанки знову звернулася Варя.

— Нічого... Тільки, на мою думку... десять відсотків співробітників треба в розхід пустити...

— Ну, який ти гарячий, у розход та в розход! Час би вже і „в приход“ декого залучити.

— Не гарячий, а це необхідно. Ти не знаєш, яке там підхалимство, крутість, безгосподарність.

— Знаю, Павлушка, але треба поменше балакати, а побільше діла робити.

— Будь певна, що я теж не для мебелі там був...

Підходили до клуба. Там уже хтось вигравав на п'яніно й густою хмарою під стелю підіймався галас і дим.

Повернувшись пізно вночі до спорожнілого інтернату, Павло здивувався: там стояв шум і луна від молодих голосів гулко розкочувалась по порожніх вихоложених кімнатах.

Тільки тепер він пригадав, що завтра вже має початись навчання і мабуть хлопці та дівчата з'їздяться почали.

І справді: в інтернаті знов буяло життя. Гурт хлопців і дівчат із близьких сіл рішив повертатися до міста пішки, купую веселіше, моляв... Рішили й пішли.

Тепер вони червоні від морозу, в засніжених чоботах розв'язували свої торби, розгашували ліжка, хтось уже вовтузився біля знаменитого чугунка, Котигоршок заклавши руки до кишені спокійно похажав поміж ліжками меланхолійно спльовуючи після цигарки, а Оленка, ганяючи хлопців із кутка в кутки, підмітала долівку огризком віника.

— Здоров, бурса!—гукнув Павло радісно усміхаючись.—Ну, як дома гулялось? Диви, як підгодувались... а Оленка яка товста зробилася,—жартував Павло. Він несказано зрадів, побачивши своє товариство в такій жвавій праці.

Легенькою хмаринкою вилетіла з голови Варя, і молодий колектив рідних, близьких йому людей знов захопив з усіма мріями, планами, настроєм.

Його оточили, перебиваючи одне одного, розпитували про міські новини, про комсомольську організацію, а в очах їхніх світилась радість.

— А Хведора нема?—глянув навкруги Павло.

— Я його бачила вчора на Призових хуторах. Казав, що через три дні буде. Волком затримує,—вирвалася з натовпу Оленка й чомусь почервоніла.

Павло ніби не помітив цього і продовжував розмовляти з хлопцями.

Далі хтось клацаючи зубами вніс пропозицію розтопити чугунок, другий додав, що нічим топити, згодом веселим натовпитом пішли добувати палива.

За півгодини в чугунку гоготало полум'я і життя інтернатське знову потекло своїми берегами. Котигорошок витяг гармоніку, пройшовся пальцями по ладах, і розділися по кімнаті нестримані звуки. Але не встиг він розлитися, як до нього хтось підійшов, рішуче взяв музику за руку:

— Годі тобі, заважаєш слухати.

У кутку розташувались на ліжках хлопці й дівчата слухали доклад Павла про внутрішній і міжнародний стан, про життя повіту, про дискусію в комсомолі, про наскоки банди й т. і. Боючись прогавити хоч одне слово, слухачі його аж губами ворушили від натуги.

З надвору почувся постріл, що голосною луною розлігся по вулицях. У відповідь сонні вулиці відгукнулися дружним гавканням псів, які ще довго потім гвалтували місто. Вартові бупру розважалися.

А другого дня вранці, коли в класах курсів по-старому шумував натовп—Павло одвів Оленку до лікарні. Ще вночі її схопила пропасниця, вона довго сиділа біля чугунка, що вже зовсім остив, і чекала ранку.

Потім куталася в тоненьку ряднину, але її ще дуже трясло й ломало.

Що передумала за ніч ця звичайна селянська дівчина, що вперше почула себе людиною, новою якоюсь, бадьорою, самостійною, вільною, в своїх вчинках,—знають тільки вбоге ряденце та холодна стеля кімнати.

Павло одвів її в гарнізонний лазарет, і лишив там, не дивлячись на гострі заперечення головлікаря. Коли лікарь побачив, що з рішучим Павлом даремно сперечатися, він оглянув хвору.

Потім вийшов в дожідальню і байдуже кинув Павлові:

— Сипняк... Простудилася десь.

Павло мовчки вийшов на вулицю. Чомусь було шкода Оленки. Згадав, що вона в драній свитині йшла пішки в таку заверюху, і йому були до-болю зрозумілі й ясні причини її хвороби...

Злидні...

На розі, що на нього повернувши можна влучити на курси, його зупинив Гриненко.

— Здоров, Сірченко.

— Здоров, коли не жартуєш. „Треба таки цього типа одправити в чека“—подумав про себе.—„Дуже щось підозрілий він“. І глянув услід гімназистові, що вбравши голову в плечі й заклавши руки в кишені зникав за рогом.

„З отаких паничків і „анархісти-терористи набираються“—подумав він, згадавши листівки, що йому показував Марко.

На курсах спокійний і поважний Савченко розробляв з іншими вчителями розклад лекцій. Він урочисто потис Павлові руку.

— Ну знаєте, я радий, що ми таки дотягнуемо цього року заняття до кінця, а то, знаєте, вже три роки намагались відкрити курси, і нічого з того не виходило... А тепер вже діло йде до весни. Ніщо нас не заляка... Аби все було, як слід.

— Ого, тепер нам море по коліна! Спочатку було важенько,— радісно відповів він Савченкові.

Щось за тиждень Павло сидів у Марка.

Той уважно вислухував його доклад про тимчасову роботу в продкомі, щось записував собі в записну книжечку і знову ходив по кабінету і слухав. Нарешті він спинився проти Павла, подивився на нього якось глибоко-глибоко своїми чорними очима і взявши за плече запитав:

— Що ж, не забув про губпартшколу?

— Смієшся, чи що?— відповів Павло.— Чекаю, не дочекаюся командировки. Швидше б уже...

— Нічого, я свого слова додержу,— кинув Марко і, розкривши записну книжку, промовив якимсь зовсім іншим, черствим і холодним голосом:

— Ну далі, що цікавого в продкомі?

— На мою думку, Ямпольського в першу чергу треба перевірити. Щось він дуже очима пряде, коли я починаю було в його папери заглядати.

Марко знову мовчки записав щось потім підвівся і сміючись промовив:

— А тепер провалюй у свою республіку бурсацьку. Мені роботи до біса.

Павло всміхнувся, натяг кепку і потиснув Маркові руку.

— А ти б до нас коли заглянув... Подивився б.

— Часу нема, браток, але безумовно навідаюся.

Павло вийшов і хотів іти на курси, потім згадав, що у гарлазі лежить Оленка, рішуче повернувся і попростував до повіткому.

— Треба дістати їй повідла— подумав він,— а то охляне сердешна...

Тоді вже сонце ставало сміливішим і вступало в одверту боротьбу з морозами. Сльозилися блискучими сльозами дахи будівель, липкий і вохкий, насичений водою, повільно танув сніг й бажаний гість—весна подавала про себе першу радісну звістку.

Павло по сходах підіймався на другий поверх сірого будинку, що колись звався приватною гімназією імени Машкевич, а тепер коротко, чітко, гостро: Че-Ка.

В уяві обивателів це було якесь пекло, резиденція сатани, де людей ріжуть шматочками, печуть на вогні або живих закопують у землю.

Про чека та його голову, латиша Каргалова, по місту ходили найнеймовірніші чутки. Їх розносили заляканий обиватель, пошепки, боязко озираючись передаючи різні жахи про чревичайку, про її темні й таємні льохи, про матросів, що розстрілюють і таке інше.

Тому не дивно що сірий будинок на розі обходив другим боком вулиці, з-під лоба позираючи на вартових, що впевнено одмірювали кроки біля підвальних вікон.

Тільки дівторі було байдуже. Майже що-дня на вулиці чулися бадьорі, задиркуваті голоси

„Офіцерик молодой,

Куда топаєшь,

У чека попадєшь

Пулю слопаєшь.“

Довгим напівтемним коридором, наче білими червяками, вкритим недокурками, Павло прямував до кабінету Каргалова. Звідти до нього долітав різкий і чіткий голос предчека. Він ніби одрубувал слова й кожне з них підсилював ударом кулака по столу.

Павло не розчув, що говорив Каргалов, бо його перебивав якийсь густий, скрипучий бас.

Одчинив двері, увійшов. По кабінету з кутка в куток ходив Каргалов, низький, опецькуватий латиш, білявий і з голубими юнацькими очима, хоча й мав більше сорока років. Біля столу Павло вгледів якогось велетня в сіряці, в кудлатій шапці, який стежив за предчека, проводячи його очима з кутка в куток. В червоних перепаних руках велетень вертів пужально.

Видко було по всьому, що цей селянин привіз якусь звістку.

— Що за шум, а бійки нема?—промовив Павло, вітаючись з Каргаловим і скося поглядаючи на дядька.

— А к чорту жарти!,—гостро відповів той.

— В чім же справа?—знов запитав поглядаючи на дядька.—Можна знати?

— Прошу, прошу... читай...

Предчека швидко підійшов до столу, вхопив там якийсь папірець і витиснув у руки Павлові.

Той швидко розгорнув і прочитав:

Голові повітчека.

„27 лютого вночі на Призові хутори налетіла банда Кубанця, захопила весь продагін в кількості 8 чоловіка і всіх порубали на шматки. Забито також олексіївського комсомольця Хведора Миколука що випадково ночував у хуторі. Банда в кількості 30 чоловіка зникла в напрямку на Гримаївку. Банду викликали місцеві куркулі Степаненко та Гудь.

Секретар Олексіївського

Волюкому РКП Кандиба”.

Павло зблід, далі почервонів, потім підійшов до Каргалова й запитав очима:

— Він привіз?—моргнувши в бік дядька.

— Та він же тов. Кандиба... —нетерпляче відповів предчека.—Але що з того... Все рівно ні чорта не зробиш.

Павло аж підскочив.

— Як ні чорта! Сьогодні ж треба карний загін послать... як ні чорта!... І це говориш ти, Каргалов?

— Я те ж саме йому казав,—обізвався густим басом Кандиба.

— І обидва ви ні чорта не розумієте!—спинився перед ними Каргалов.

— ???

— Ви чули, що тепер відбувається 5-й всеукраїнський з'їзд рад?

— Чули. Ну то що?

— А чули, що там ухвалено оголосити амністію бандитам, які добровільно з'являться до нас?

На Павла та Кандибу це повідомлення зробило таке враження наче під ними розступається земля і вони ось-ось проваляться в безодню.

— Як же це так!... Яка амністія може бути. Та їх знищити до одного... —з боєм витискував Павло.—Хведора... Хведора... гадюки вбили...

— Думаєте, товариші, мені легко,—промовив предчека, сідаючи на своє постійне місце за столом і одкинувши своє біляве волосся назад.—Але й помстою багато не досягнеш. Нам треба будувати республіку, треба союз з селянством, треба мирної творчої роботи. Це так, товариші, хоч і боляче з цим погоджуватись, особливо мені але це так.

— Що ж тепер робити?—знову загремів Кандиба.—Вони нас різатимуть, а ми їм у зуби дивитимось. Видушити поганців треба!

— Почнемо переговори з Кубанцем завтра ж... Коли не погодиться здатись, за тиждень знищим вщент. До речі, й Н-ський полк цими днями прибуває з фронту до нас. Сили вистачить.

Кандиба встав, випростався на весь зріст і почухав пужалом свою широку спину.

— Глядіть, щоб доки сонце зійде—роса очей не виїла...

Павло нічого вже не чув. Убивство Хведора схвилювало його, роздратувало і в той же час тяжко пригнітило. Пригадав його на курсах в інтернаті, далі згадав Оленку. „От тобі й учоба й кохання“—подумав він... „Ні, таки Варя права: не час“...

Коли ж вийшов на вулицю, ним опанувала лють.

— Як так! Яка амнесія, за що?..—Серце наче кліщами стиснуло. Ішов в чека поговорити про Гриненка, але звістка про убивство Хведора всього заповонила. Лють нестримана лють і бажання помсти опанувало ним...

Непомітно для себе зайшов аж на кінець міста, на цвинтар, де колись в перший день свого перебування в місті бився з бандою... В кишені муляв наган.

Раптом обличчя Павлові налилося кров'ю, рука автоматично вихопила з кишені наган. Насупроти дуб старий, кремезний, а під ним напіврозвалені могилки.

— Раз, раз... бах... бах...

Летять тріски з дуба, одскакує кора...

Далі постояв, всміхнувся кривою посмішкою, непомітно для себе, звичайним рухом вклав в кишеню нагана і схиливши голову поплентався на курси.

IV.

Погожого, весняного дня хоронили Оленку. Вона тихо померла тоді, коли надходила весна, коли над містом прокурликали перші гуси, а звільнена від снігів земля парувала.

Павло нікому не сказав про смерть Хведора, щоб як небудь це не дійшло до Оленки, яка завжди всіх запитувала: чи повернувся Хведір на курси, чого він не знайде до неї? Але й без цього тяжка хвороба зробила своє... Зморений голодом організм не витримав.

В останнє Павло заходив до неї з Варєю. Жвавої, веселої дівчинки з червоними щоками не було. Лежала бліда, виснажена Оленка. Глибоко западали їй очі і на восковому обличчі світилися вони, як дві жарині. Варя принесла їй синеньких пролісків з гаю й поставила на столику в стакани.

— Чого ви турбуєтесь, любі мої, дорогі? Мені ж так добре,—казала Оленка.—Ось швидко видужаю... А там знову інтернат, ячейка, а на дворі весна... Швидко б тільки... Ой, як тепер хочеться жити. Яким милим, радісним здається життя...

Павло слухав, опустивши голову, а Варя непомітно змахнула з шпорок вій слюзу.

— Я так каюся, що не вміла як слід жити,—тяжко дихаючи продовжувала Оленка,—не вміла... Ой, коли б видужати...

Очі їй блищали радісним вогником, потім знову тьмарились, а вона продовжувала:

— Вітайте там хлопців, дівчат... Хведора... А ти, Павлику, передай привіт моему осередкові на селі... Знаєш?

А тепер Оленку несли довгою міською вулицею на цвинтар і бай-
дуже було їй, що весело грали на дахах сонячні проміні, що під рит-
мічні звуки жалібного маршу за її маленькою червоною труною, уквіт-
чаною первоквітами, коливались чубаті голови комсомольського на-
товпу.

Надмогильні слова Савченка, Варі, Павла... Жалібний марш... і жу-
равлиний клекіт угорі.

Потім глухий стук землі об труну—і все.

Оленки нема.

* *
*

А місто тільки-но оживало. Комунгосп почав ремонтувати спорож-
нілі будинки, два суботники, влаштовані повітпаркомом, затрамбували
повивірчувані снарядами баюри на головній вулиці, і що-дня гулко
розливались в дзвінкому весняному повітрі голоси вантажників, брязкіт
заліза та перегуки молотків.

На курсах життя йшло по-старому Але тільки на перший по-
гляд. За коротку зиму багато де-чого змінилось, де-що зовсім зникло,
як застаріле, і багато-багато з'явилося нового, досі невідомого для
курсантів. Вже не було вечорами в інтернаті „номерів“ вроді гіпноза
або дуелі, не ходили вже буйною ватагою шукати в темних вулицях
палива.

У льоху курсів лежав вугіль, а на дворі вздовж вулиць дзюрчали
струмочки.

Частіше весняними медовими вечорами чубаті голови схилялись над
книжкою і просиживали так, аж доки голубий ранок заглядав у вікна.

Швидко кінець року, а там зачоти, і хто-хто, а комсомольці мусять
їх скласти.

В кутку інтернату самотньо стояли рушніці, ними вже менше ціка-
вилися, а Павло збирався віднести їх до військового. Він чув, що пе-
реговори з Кубанцем ідуть на лад.

Зараз тільки закінчились лекції й інтернатська братія, примру-
жуючись від соняшного проміню, що бив у шибки, поспішала в їдальню.

Котигорошок не витримає.

— Ну, сонечко ж світить, матері його гарба вареників і повозка
сметани. Оце вже в нас досі все село на полі.

— Ах, держіть мене, впаду... Котигорошок про вареники згадав,—
зареготався хтось у гурті.

— І якого б я біса гигаєв,—огризнувся Котигорошок. Сам дивись
спить і ковбасою та салом снить... Мовчав би краще!

Молодий сміх одлясками пішов по повітрю.

— А знаєте що, товариші? Увага!—звернувся Павло до гурту.

— Що?!

— Є пропозиція, як підсохне трохи, зробити екскурсію у гай, що на
богданівському шляху. Згода?

— Згода!!!—відповіло разом кілька голосів.

— Як, самі хлопці, чи з дівчатами?—похмуро позираючи з-під лоба,
запитав Котигорошок. Він погано почував себе серед дівчат, бо завжди
йому доводилось стримуватись, щоб чогось не бовкнути.

Та ухвала була одногласна:

— Ясно, з дівчатами. Веселіше буде.

Але не все ще було ясно. Хтось трохи згодом запитав:

— Як ти, Павле, думаєш? Самі інтернатці підуть, чи всіх запро-
симо?

Павло хвилинку подумав.

— Всіх запросимо, обов'язково. Побачимо, чим вони дихають поза межами курсів. І взагалі одштовхувати їх не можна, але й розсмоктуватись серед них не слід.

— Правильно.

— Дайош! Подивимось, як аристократи гуляють трам-тарарам,—не стримався Котигорошок.

Всі засміялись.

— Гляди, браток,—пожартував Павло, щось ти говориш одне, а робиш друге. На Соню очі рвеш?

Це найбільш дратувало Котигорошка.

— Хто, я... я? На Соню? Та краще з шапки вб'юся, ніж із нею забалакаю... Я з нею, з білокопитою... Що ти, жартуєш чи справді?—доскіпався він до Павла.

— Та одійди, я пожартував...

Та глум і сміх молодий не вгавав, аж доки шумну юрбу проковтнули розчинені двері інтернатської столовки.

— Треба буде й повітком запрохати на екскурсію. І Варю...—думав Павло, стоючи в черзі за обідом.

* * *

— Де ти пропадав?—зустрів Марко Павла на міських партзборах. Чому носа не показуєш?

— Часу не було... Хоронили Оленку. До зачатів готуюсь та про Харків мрію—усміхнувся той.

— Ну, ну! Живи!—відповів Марко. — Я мушу дякувати тобі за допомогу...

Павло здвигнув плечима:

— За яку?

— За продкомівську... Твої характеристики справдились.

— А саме?

— Сю ніч Ямпольського розстріляно. Систематичне грабування... офіцер шкуровський... Мерзота!

Марко аж сплюнув і нервово підсмикнув портфель під пахви.

— Куди ж Борщак дивився?—запитав Павло.

— Що там Борщак... Обкрутили, заплутали його. Я сам винен, що раніш його не зняв,—промовив Марко. А в тім я порушив справу про виключення його з партії і певен що, доб'юся свого.

— Отакої...—здивувався Павло. Я ж давно говорив, що туди треба когось із робітників посадить, а то упродком називається, а не зумів сволоту в руках тримать... інтелігент все таки!

— Ну, годі тобі годі, час починати,—повів Марко очима по натовпу. Заходь, колись докладніш поговоримо!

І протискуючись через натовп, він попростував до столу.

За хвилину його твердий і впевнений голос продзвенів, покриваючи гамір:

— Товариші! Прошу уваги. Починаємо.

А в той час аж зелений від безсонних ночей Каргалов телеграфував у губерньський центр:

„Кубанець згоден привести свій загін у 300 шабель.

Вимагає гарантій, що не заарештуємо його.

Взавтра їду до нього сам"...

* * *

Дядько Микита давно збирався до міста. Хотів пожалітись Павлові на своє лихо. З того часу, як у нього бандит забрав коняку, злидні стали йому повсякденними в'дливими гостями.

Доки стояли люті морози і снігами заносило шляхи, дядько Микита мовчазний що-дня ходив до зборні, безупинно смотав доморослий тю-тун, спльовував і люто лаявся собі в бороду, коли хтось згадував про Кубанця.

Тоді йшов і ганьбив незаможників за лінощі, за пасивність взивав їх „тетерями“, „тюхтями“—пропонував організувати загін для боротьби з Кубанцем, але ті безсило розводили руками, чухали потилиці й безнадійно тягли свою одвічну пісню:

— Воно б конешно... Слід було-б... Тільки як же воно ото...—і так що-дня!

А весна вже прийшла, розбудила всіх, запарували поля, почали готуватися до сівби.

Аж тоді дядько Микита не втримався.

— Як, усі будуть сіяти, а я очима світитиму. Чорта лисого...

Потім загадав свою булану й домашні злидні й вирішив:

— Поїду до Павла, або коняку виклопочу в городі, або гвинтовку дістану та й собі у якогось куркуля одберу коня... Годі...

І тепер дядько Микита йшов вулицею до педкурсів, щоб побачитись там із Павлом, порадитись, що робити.

Своїм хазайським оком він помітив, що місто дуже підлаталось за зиму, що де-не-де вже білили нові огорожі, а на місці воріт вже не було шибениць.

Він неспіливо зупиняв прохожих і запитував, як пройти йому на педкурси.

— До Павла мені треба... Сірченка...

Прохожі дивились на нього з усмішкою, але вказували путь.

І раптом дядько Микита закам'янів. Він звів очі і вглядів: назустріч йому йшла якась дівчина у плисовій шапочці, весело щебетала, а поруч неї він—панок, що в-осени забрав у нього булану.

Дядька Микиту наче пропасниця затрусила:

— Де булана, сукин ти сину!?—заревів лютим звірем і, підійнявши пужално, кинувся до панка.

Скоївлось усе в один момент: панянка скрикнула й затулила очі руками, панок зблід, але раптом зірвався з місця і кулею перелетів забор...

— Держіть його, ловіть!—галасував дядько.

— Бандит, розбійник... оддай булану!..

До його приєдналось ще кілька чоловік, усі перестрибнули огорожу, вгледіли сіру шинелю на другому подвір'ї і з галасом подались за нею...

Ще раз поміж двома будівлями майнули парусами поли шинелі й панич зник.

— Дайте мені сукиного сина, я його з землею змішаю—лютував дядько Микита, аж пужално дріжало разом із руками.

Та панок утік.

Тоді хтось обізався:

— А вернімось назад... Може в тії шльонки дізнаємось, як його прізвище.

— В чека б їх, живодерів—трам-тарам,—додав другий, там би швидко в розход пустили.

— Не журись, дядьку,—підійшов хтось до нього. Піймається колись. Не втече свого.

Повернулись на те місце, де зустрів панка дядько Микита, але нікого там не було, тільки гурт хлопчаків, що поперевисали через огорожу, з цікавістю стежив за гонитвою.

Павла дядько знайшов аж під вечір, коли той збирався йти до Марка.

— Ну, як справи, дядьку?—з радістю тиснув старому руку Павло. Та чого так насупились, що таке?

І дядько Микита розказав Павлові про все, що скоїлось на вулиці.

— Так у чому він був одягнений?—перебив Павло тягуче його оповідання.

— Шинеля така, як у станових раніш були, з гудзиками, пообшиваними сірим сукном.

— А картуз?

— Синій з білими смужками.

— Та ну?!—аж підскочив Павло.

— Що, ну?—зиркнув із надією в очах дядько Микита.

— Нічого, нічого, кажіть далі—знову спокійно промовив Павло.—А вона?

— А її як слід не розглядив. Помітив тільки, що височенька, а на голові щось—на лопух скидається, картуз не картуз, а так чорт-батька зна що.

Так, так,—промовив Павло. А коли ви додому збираєтесь?

— Та я б і сьогодні чкурнув, аби тільки довелося кобилу розшукати. Бо без тягла, ти ж сам знаєш, як без рук...

— Гаразд. Лишайтеся тут, тільки не виходьте без діла на двір, щоб менше людей вас бачило, а про коняку завтра поговоримо, може що вийде.

— Дивись уже сам, тобі видніше, тільки без коняки життя нема... Сіяти швидко треба. Земля парує.

— Не турбуйтеся!

Павло вдягся, переклав із кишені штанів у шинелю наган і вийшов.

Дядько Микита лишився сам в інтернаті: всі хлопці були на комсомольських зборах.

— Дивись і живуть же собі гуртом. І нічого порядочок є,—дивувався дядько, розглядаючи вряд поставлені ліжка.

Уночі Гриненка й Соню заарештували й одвели в чека.

Годині об 11-й ночі їх обох захопили вдома у Гриненка. Вони ніби готувалися до лекцій, перед ними на столі лежали розкриті книжки, і коли до кімнати увійшов Павло з трьома агентами чека—вони чомусь раптом швидко почали їх закривати і складати докупи.

Але було запізно. Павло взяв одну книжку і струснув її над столом. Звідти випало декілька невеличких паперців, видрукованих на друкарській машинці.

Далі взяв один і прочитав: „Анархісти-терористи"... Потім пригадав листівку, що показував йому Марко, і впевнився, що видруковані вони були на одній машинці.

— „Ах ви ж гади!“—різнув очима Гриненка й Соню.—Гниль ви нещасна, а не терористи... Забратъ!—обернувся він до агентів.

Тоді саме один із них виволік із-під ліжка друкарську машинку й вилаявся:

— Ич, гниди, навіть запільну друкарню завели!

— Одягайся!—скомандував третій. Хутко.

Гриненко, блідий як стіна, і Соня з переляканими очима, навіть не намагались щось сказати, тільки стиха ворухили губами.

Мовчки вдяглися, і під гавкання собак їх повели до сірого будинку, де колись була жіноча гімназія Машкевича, а тепер страшна для обивателів Че-Ка...

Спочатку Гриненко намагався заплутати справу, та коли дійшла черга до Соні й коли вона вгляділа перед собою уперте лице чекіста й мавзер на столі—розрюмалась і виказала все і про листівки, і про пшоно та олію, і навіть дала прізвище тих, хто ще з ними тримав зв'язок.

Вона ніколи не чекала, що терористична романтика й анархізм можуть закінчитися допитом у чека...

Гриненко врешті також змушений був признатись про організацію гуртка.

Одно тільки заперечував Гриненко—це зв'язок із Кубанцем та пограбування коня у дядька Микити.

Вранці Павло забіг у чека, знайшов того, хто допитував заарештованих:

— Ну як?

— Дівчина здається широко кається, а він упертий і з-під лоба дивиться. З ним довго доведеться возитись.

— Притисни, як слід, заговорить!

— Будь певний.

Павло, прийшовши в інтернат, заспокоїв дядька Микиту, який не теряв віри, що конячину він собі добуде.

* * *

І ось одного весняного ранку вони в'їхали до міста. Та тепер не зачинялися вікна на прогоничі, не ховалися обивателі по закутках, а виходили за ворота подивитись на бандитів. Були спокійні, бо попереду великого, різнобарвного, до сміхотворства озброєного загону, поруч із похмурим, схожим на цигана Кубанцем, на гнідому жеребцеві бачили знайому спокійну постать Каргалова.

Загін більше схожий був на якусь зграю розбійників, ніж на військову частину.

Розкішна, але без ладу розвішана зброя, одяг, що починався з полотняної сорочки й кінчався дорогими френчами, обличчя то безвусі й тупо-жорстокі, то бородаті заховані в себе—все говорило за те, що не легко довелось Каргалову привести їх у місто.

Дехто з загону кидав зухвальні погляди в натовп, але ніхто вже не лякався їх. Була просто цікавість та чомусь, коли загін проїздив багату очей приковувалось до постати предчека.

Другого дня Павло зайшов до Каргалова. Той зустрів його веселою посмішкою й сильно потиснув руку.

— Ось бачиш—справу скінчено. У повіті банди більше не існує.

— Так то так—тільки що ти робишеш, з отакою зграєю? Вони ж не звикли до дисципліни.

— Нічого, це справа другорядна. Прикрутим поволі. А тебе що загнало до мене?

Павло розповів про Гриненка, про „анархістів-терористів“, про арешт. Не забув і про дядька Микиту та його булану.

Каргалов серйозно слухав і раптом нестримано весело зареготався на весь кабінет.

Павло виричав очі:

— В чім річ?

— Ха-ха-ха!.. не вгавав предчека.—Чудак ти, Сірченко, говориш мені про все з таким виглядом, наче від твого Гриненка залежить існування радвлadı.

— Так, чому ж регочешся, не розумію... дивувався Павло.

— Та тому, що про цих гнилих „анархістів“ я ще з літа минулого року знаю і стежу за ними. Це ж просто діти, пацани... Ха-ха-ха, чудак. Бавляться у політику... молокососи...

Але раптом предчека знов став серйозним, як завжди.

— А от про їхній зв'язок із Кубанцем не знав. Це справді новина. Та тепер ми ж маємо змогу це установити. Кубанець же все розкаже,— промовив Каргалов і гукнув у двері секретареві:

— Коля, поклич до мене Кубанця. Він у коменданта.

Чути було, як заскиглив телефон, і Коля викликав до телефону Кубанця.

Швидко той увійшов похмурий, зашнурований у ремні, поблизкуючи своїми агатовими очима. Він не зник сидіти на місці, його дратували мовчазні кімнати чека, де кожний знає своє місце, великим тягарем налягло на нього місто з його сірими кам'яними будівлями. Тягло туди у степи, в байраки на волю. Але... у місті стояла регулярна частина, що прийшла з-під Перекопу, і Кубанець це прекрасно відчував...

Павлові довелося стримувати себе, щоб не вихопити нагана і тут же не відплатити за Хведора... за всіх...

— Є одна справа,— звернувся до колишнього бандита предчека.

— Яка?— блиснув той очима в бік Павла.

— Нам стало відомо, що ви тримали зв'язок з одною організацією анархістів у місті.

— Було, не одмовляюсь. А що з того?— байдуже кинув Кубанець.

— Вся організація сидить заарештована, це між іншим,— дивився просто в циганські очі, Каргалов,— мені ж потрібно знати, хто саме з них виконував ролю зв'язку.

— А був гімназист якийсь, чи що... Клята сволоч. Все умовляв на місто наступати. Колись аж стукнути його хотів, так він мені насто-чортів... А на Призових хуторах мертвих ваших на шматки рубає. Особливо одного комсомольця... Довго знущався над живим. Аж мені одворотно стало. Запінився, гадюка, штрика шаблюкою того, та все примовляє, наче божевільний: „Оце тобі дуель! Оце тобі дуель! Оце тобі пшоно, олія“. Не знаю, що він мовов. Божевільний якийсь. Трохи я його тоді не одправив у земельний комітет... Барахло... протягнути слова закінчив Кубанець.

Каргалов хитав головою: так, так..., а коли глянув на Павла, той тремтів, а очима, наче двома багнетами, вп'явся в незграбну постать Кубанця.

А коли той, зачіпаючи ногами стільці, вийшов своєю хлястою ходою з кабінету, Павло схопився і підійшов до Каргалова, збираючись щось говорити.

Та той вгадав думки Павлові, спокійно витяг із шухлядки аркуш паперу, де було написано кілька прізвищ, усміхаючись показав пальцем на одне з них і проти нього чітко написав: „на розстріл“.

— Я б його не просто розстріляв, а ще погрався б трохи так, як він із Хведором...

— Заспокойся. Ми ж не банда Кубанця.

* *

Охляп на буланій дядько Микита повертався до-дому. Сьогодні вранці, коли він зайшов у стайню, де стояли коні прибувшого загону— була на радісним іржанням привітала свого старого господаря.

Тепер дядько себе так почував, наче знайшов когось близького рідного, якого колись безнадійно втратив.

Він їхав полем, дивився, як на чорних черноземних смугах вовтузяться люди, і думав:

— Сійте, сійте... Взавтра й ми з своєю „бандиткою“ виїдемо на поле,—і любовно погладив блискучу шию буланої.—Все таки є правда на світі,—подумав він і аж заспівав щось стиха.

* * *

Котигорошок бігав по інтернату й віспівував:

„Прощай, мила чорна галка
Розтавляється з тобою жалко“.

— Чого ти розходився. Швидше манатки збирай. Через годину рушимо.

А все таки якось не хочеться кидати інтернат, братву, курси,—з сумом заговорив хтось у кутку.

— Нічого, не журись. Через чотири місяці знову зустрінемось.

— Ну, виспались після вчорашнього?—запитував в одному гурті Павло.

— Ех, та хіба в такі ночі спати можна, обізвався хтось і тихий сум забренів у голосі.—Та ми після вечірки до ранку в інтернаті співали, гомоніли. Як же, останній вечір. На чотири ж місяці розлучаємось. Що ти, Павлику, жартуєш, чи що: виспались...

Та Павло й сам не спав цілу ніч. Після вчорашньої прощальної вечірки, після бучних промов і привітань, коли бував безмежний захват юнацький, коли поважні педагоги раділи й жартували, як діти, коли Варя, вітаючи курсантів від повіткому, залила святкову залю металевими дзвіночками свого голосу—хіба можна було спати.

Було й радісно й чогось ніби шкода... Радів з усіма, що перший рік учоби закінчили, що піде завтра на село бойовий загін будівників нового життя.

Було сумно, що нема Хведора, Оленки, що вже завтра й інші роз'їдуться й лишаться одні порожні інтернатські кімнати.

Він лишається у місті. Тут Варя... партробота, життя молоде, веселе, буйне...

І знову ставало радісно й хотілось усіх обняти, співати, кричати на всесвіт.

Пригадалась ніч... Приваблива, зоряна. Деревя соком повні. Ніжна теплина обгортає серце... І вчора ж після вечірки на його коротке й виразне:

— Ну коли ж? —

Варя тепло обняла його:

— Тепер можна й це питання поставити на порядок денний...

Харків

Січень—лютий 1927 р.

СТЕЛЛА

Н а р и с

Г. Черепанову.

— Товариство!

Четверо посоловілих очей відірвались од тарілок і глянули на Стаховича.

— Я говоритиму тост,—і тримтячою рукою налив три чарки.

— Ми, молодь техникуму... Товариші, без оплесків. Я хвилююсь... Ми, молодь техникуму, платимо по 60 карбованців за навчання...

Три чарки тримтіли в п'яних руках.

— Когути, що приїхали з сел, звуть нас нструдовий елемент— і чорт з ними!

— Наше гасло: лови момент! Наш пароль:

Піймав—держи! А б'ють—тікай.

Хильнем же за всіх і вся по сьомій!

Безбарвно дзенькнули чарки... Випили.

Трое червоних обличчя знову нахилилось над тарілками.

Зачавкали щелепи.

Підвівся Ланський:

— Я, товариші, вношу пропозицію, щоб Еліс теж сказав тост.

Стахович вишкірився:

— Еліс? А ейцем паровоз!

— І скажу! Думаєш, пороку не хватить? Скаж-жу, брат!—і налив чарки.

Хвацько відкинув чуба назад:

— Я не марксист...

— Кудя тобі! Зелений...

— Прошу не заважати, готентоти!

Стаховича розібрало:

— Хто? Ми? Готентоти? А ви, товаришу, що ж?—готенмоми?

Тоді встав Ланський:

— Брось, Стахович. При чому тут національність? Еліс, продовжуй!

— Так я значить не марксист, але знаю, що „битіє определяет сознание.“ Яке ж наше битіє? Неп-ман-ське! Визнаємо відверто. Яке ж повинно бути наше сознание?—Ми любимо пожити. Пожить що називається! Бо ми—не когути!

Когути кажуть, що кожна жінка мусить уміти керувати державою. І нехай керує. Для нас кожна жінка лише „галантерійний товар.“

За „галантерію“ техникума! Стахович, лови момент!

— А піймав,—Стахович нахилив голову,—держи! і підвівши почервоніле обличчя разом вихилив чарку.

... Чавкали... Спіли... Чавкали... Тут у кімнаті три метри на чотири в п'яному чаді родилась ідея: організувати в техникумі „союз веселих мордозвоїв“. Програму визначатиметься такою приблизно формулою: життя наше коротке: його треба використовувати як-найкраще, а тому:

— Лови момент! А піймав—держи!

Це мета, але мета виправдовує засоби.

А засоби?—Засоби необмежені...

У спілку запрошуються всі некогути, всі прихильники „галантерії“, всі аматори „40° норд-осту“. Надалі спілка зватиметься „Стелла“ (за Горацієм, здається, зоря).

— Так товариство, зоря. Від сьогодні в технікумі зійде зоря нової доби... Доби веселих мордозвонів!

... Пили пиво за нову добу й курили пахучі папіроси „Дукат“.

* * *

...Занадто...

Ранком у коридорі технікуму коло дошки для об'яв зібрався голосливий натовп студентів. Одні обурювались, інші сміялись, дехто не звертав уваги.

Але всі читали друковану на машинці

— Інформацію „Стелли“ № 1.

Наука й техніка.

Завдання кожного, хто любить буцовку, полягає в тому, щоб як-найбільше випити й як-найменше оп'яніти. Виходячи з такої передумови я рекомендую всім буцоганам такий рецепт.

Перед початком операції візьміть півсклянки олії, добре посоліть і випийте. Після цього сядьте в крісло й пийте горільчаний екстракт скільки хочете. Хміль у голову не піде. Пояснюється це тим, що олія легша за горілку й вона (олія) буде завжди зверху, не пускаючи хмелю в голову.

При найменшому рухові, олія мішається з горілкою і ви неодмінно поїдете у велике місто над морем в країні капіталу.

Професор буцології

Туп-Невеличкий

Телеграми.

З малої Воронівки повідомляють, що вчора на залізничній колії Москва—Одеса паровоз наскочив на океанський пароплав „Мордозвон“. В числі жертв наш лектор фізики. Спи з миром, дорогий і т. інш.

Об'яви.

— Продається кобила англійської породи на гумовому ходу. В цьому році кінчає технікум. Кличка „Берта Шульц“. За довідками звертатись до канцелярії.

— Цими днями т. Скочковський (лектор зоології) прочитає лекцію на тему: „Вплив сонячного проміння на вагітність мух“. Вхід когутам вільний.

— Продаються старі колеса, осі, триби, бляха, голова студкому та інший брукт. Звертатись до Окр. Загсу.

Редактор НзS.

Після недовгого галасу високий Гулько простяг через голови інших руку, щоб зірвати скандальну інформацію. Йому не дали.

— Покличте Олександра Михайловича! Байдаров, катай в канцелярію.

Коло вікна стояв Стахович у шиурованих до коліна штиблетах авіомоториста й Ланський.

— Матиме студком про що дзвонити на засіданні—усміхнувся Ланський, бавлячись металевими застіжками портфелю.

— Да, хай погризуться трохи...

Прийшов, Олександр Михайлович. Він очевидно знав у чому справа. Акуратно розгладив подану йому „інформацію“ і поклав у папку.

До голови студкому:

— Тов. Черета, після лекцій зайдете до мене, — й вийшов.

Дзвінок. Студенти розійшлися по класах.

В кімнаті студкому плакала Берта.

Вона була з інших, але „окомсомолена“. З студентами на „ти“. Керувала художнім гуртком. В критичних випадках хвилювалась і плакала.

Ввійшов Стахович. На лекцію він не пішов; та й мало коли одвідував їх.

— Не цікаво...

Берта не оберталась. Спершись на вікно, нервово здригалась плечима.

...Ревьот лі зверь в лесу глухом,
Іль плачет Берта под окном...

драматично продекламував Стахович і поклав руку на плече. Берта мовчала: їй соромно було. Стахович зрозумів це:

— Ой-я-я! Такий здоровий кіндер і плаче!

— Але ж... Боляче, Валеріяне! Ну, що я кому зробила?

— Боляче? Де вавка? Дайте я поцілую і зразу перестане боліти! — І притягнув її до себе.

— Ну-у, Стахович, це занадто, — ніяково посміхнулась Берта. Повернувшись до дверей і, почувавши на своєму стані масний погляд Стаховича, вийшла.

Дійсно Стахович з увагою знавця оглянув принадну фігуру Берти.

— Да-а. Баба груба... — І пішов на лекцію.

Старий рецепт.

В кімнаті три метри на чотири горить 20-лінійна лампа. В зачинені вікна м'яко зазирає вечір і в сутіні шумлять кашлаті каштани. То на зелених околицях міста бродить соковитий травень.

І раптом Валеріян відчув 20 весну:

— Знаєш, Льовко, сьогодні мої іменини.

Еліс прекрасно знає ці „іменини“.

— Це, здається, треті в цьому році.

— Число тут не грає ролі. Ти ось що. Біжи до Соломончика і знаєш... Рецепт старий... А я піду за Бертою. Жаль, що Ланський поїхав. Та чорт із ним. На ось „червячка“ і здачі не принось. Розумієш? Гайда!

Через годину Берта сиділа в кімнаті, зіпершись ліктями на стіл. Великі пальці зійшлися під роздвоєним підборіддям, а решта затиснула скроні.

На столі пляшки, тарілки, яблука...

Валеріян устав:

— Урочисті збори з приводу моїх іменин вважаю відкритими. На порядку денному те, що ви бачите. Почнем!

Випили токайського. Закусили. Ще випили. Берта відмовлялась, дякувала, червоніла, але пила. Потім випили „40° норд-осту“.

Потім ще раз. Еліс зосередив усю увагу на страві, а Стахович на Берті.

Потім Стахович сказав тост. Знову випили. Тоді Еліс зняв зі стіни мандоліну і підтягнув струни.

Стахович встав. Він „гвоздь“ від штиблет моториста до англійського продія.

— Берта, пермете муа тур вальс.

— Маестро, „Амурськіє волни“.

Рижий „маестро“ взяв акорд, струни затримтіли й танок почався.

Ритмічні рухи хвилювали Валеріяна. А коли Берта клала руку на плече, він відчував пружаві дівочі перса й перед очима горіли вишневі губи.

— Вальс в три па, в чотири коліна!—похабно вишкірився рижий „маестро“ і змінив мотив. Але ноги вже не слухались; охляли.

Пара зробила останній тур. Стахович обняв Берту, підняв у повітря.

— Валеріяне...

І припав до вишневих уст... Довго... Довго... Жагучий і солоний, як морський вітер, поцілунок!

Лише тепер у її обіймах Берта зрозуміла мету „іменин“.

— Валеріяне, пусти!..

Валеріяна намагався зловити за руки. Його ніздрі роздувались. Затулив рота рукою...

— Льовка...

Льовка дмухнув на лямпу й стрибнув до ліжка.

В сірій сутіні майнуло біле кружево...

За вікном шуміли кошлаті каштани і бродив соковитий травень.

Амінь „Стеллі“.

На класній дошці хтось написав крейдою.

Товариші!

Стелла це—СТ(ахович) ЕЛ(іс) ЛА(нський).

І всі згодились, що це іменно так. Власне згодились тому, що крім цього „фартового тріо“ ніхто не любив „мордозвонить“.

Тому, йдучи на збори призначені студкомом, кожний обмірковував промову проти „трьох безробітних од роду“.

В технікумі ввійшло в традицію, що на зборах завжди головує Черета. Тому у відповідь на пропозицію обрати президію залунало:

— Черета! Отара! Ватага! Кошара!!!

Це значило, що головою має бути Черета. „Штатний“ голова відкрив збори:

— Товариші! Єдине питання, що ми сьогодні мусимо розв'язати—це питання про погані настрої в школі...

І Черета коротко розказав давно відомі всім вчинки „Стелли“.

Почались обговорення. Одні вимагали „покаянного слова“ перед зборами, інші радили „вирвати болячку з корінням“, треті, не торкаючись нікого зокрема, говорили „взагалі“.

І нарешті хтось спокійно зауважив:

— Може це не Стахович, Еліс-Ланський?!..

І справді: Доказів немає... Може й хто-небудь другий. От коли б вони були на зборах...

Раптом увійшов схвилюваний Байдаров і попросив слова в „порядку інформації“.

Збори інстинктивно відчули вихід із напруженого становища. Черета мотнув головою.

— Рапортує Байдаров!

— Товариші! Я тільки що з міста... Вчора Ланський із Елісом напоїли й згвалтували Берту Шульц. Їх арештували...

По дорозі в міліцію вони пустились тікати, але їх знову зловили...

Порядок денний вичерпано. „Єдине“ питання розв'язала фатальна „спроба втекти“.

Голова забув навіть сказати офіційне:

— Збори вважаю закритими.

Всі оточили Байдарова. А той словами малював останній етап „Стелли“.

І коли всі подробиці з'ясували, високий Гулько вискочив на парту й попросив уваги.

Голосно, мітингово.

— Шановні громадяни! Непманський чиряк на тілі нашої школи лопнув.

Потім набрав повітря у груди, надув щок і:

— „Стеллі“—кришка, каюк, амінь, амба, баста, годі, довольно!

Кам'яногірка, Винокруги.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ПОЗДІЛ

В. Коряк

СЬОГОЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА*)

(Доповідь у Комуністичному Університеті ім. Артема)

Жовтень на Україні, властиво, стався в січні. Січневе повстання в Київському арсеналі було відгуком московського Жовтня. І це спричинилося до того, що та й група української революційної інтелігенції, яка шляхом революційної виучки прийшла до комунізму, але в особливий суто українській інтерпретації—створила так званий боротьбизм. Отже боротьбисти не визнавали Жовтня. Вони казали: Жовтень—це московська форма комунізму, а наша—суто українська форма—це січень, це не більшовизм, а боротьбизм. І ось ця ідеологія в першу епоху нашої революції відбилася і в нашій українській жовтневій літературі. Тим-то перші співи наших українських письменників, фундаторів жовтневої літератури, творчість одних фундаторів нашої пролетарської літератури, ще позначена деяким зафарбленням цього українського боротьбизму. „Нація“ уявлялася як українські робітники й селяни. Не робітники й селяни, а українські робітники й селяни, не радянська Україна, а Україна радянська. Через те й у творах перших фундаторів української літератури позначився особливий революційний націоналізм. Це треба тепер одверто сказати, це тепер історія. Що таке захоплення було й у Чумака, прекрасного революціонера й у Заливчого, який загинув у Чернігові, ми це прекрасно знаємо й сьогодні в газеті певне читали, що у Чернігові на могилі Заливчого ставляється пам'ятника й майдан, де він загинув, названо його ім'ям.

Письменник цієї ж генерації, Гнат Михайличенко являється фундатором нашої пролетарської прози, як і Заливчий, але він увійшов у літературу трохи пізніше. Тут мене товариші запитують: хто дозволив українським письменникам виїхати закордон? Звичайна річ, що вони виїхали закордон з великою помпою за ними було військо, яке боронило їх і їхні чемайдани, а хто не встиг виїхати залишилися тут. І ось тут починається болючий процес душі українського інтелігента, як він починає приймати революцію, як він уболіває судьбами української нації і переходить несміливо, але що раз більш серйозно до нашого табору, ми помічаємо, що раз більш серйозне ставлення у нього до життя, до себе самого й життєвого процесу в цілому й до своєї посади зокрема.

Але не треба, звичайно, спрощувати цю серйозну справу. Коли взагалі ми говоримо про українського інтелігента, то треба сказати, що ця еволюція була така, а коли ми говоримо про письменників українських, то тут був надзвичайно тяжкий і цілком щирий процес. Звичайно українські поети й письменники не думали про свій шлунок, як звичайні кооператори. Тут, звичайно, було все складніше. Всі їх питання, всі їх шукання проходили надзвичайно тяжкі філософські шляхи усвідомлення і весь цей процес пройшов у них далеко більш естетично, ніж у звичайного інтелігента. Поети, письменники не пристосовувалися так просто до обставин, вони переживали тяжку драму. В той час в українській буржуазній літературі було дві течії: символісти й футуристи.

*) Закінчення.

Український футуризм виявлявся в особі Михайла Семенка. І в межах старої буржуазної літератури, коли в Києві виходив журнал „Українська Хата“, Семенко був в „єдиному числі“ й викликав обурення численного українського Парнасу всілякими своїми вибриками. Він з'єднав собі велику ненависть серед українських інтелігентів того часу, а також серед літературних кол. Семенко в той час грав ролю серед літературних кол „анфан-терибля“ висловлюючись теперішнім ваплітовським жаргоном.

Українські символісти, яких застукала революція, це були вже епігони першої генерації символізму, це були епігони того символізму, представником якого був Олесь.

В одміну від російських символістів-містиків чистої води, на штиб Андрія Белого, українські символісти справжні містики не були: в них містикою була національна ідея, а правдивого містицизму найбільш мав поет Дмитро Загул, а такі як Савченко, Терещенко, вони просто уявляли собі місто, міське життя в надзвичайній істоті, що панує над свідомістю людини, оперували системою у в особлених символів, як засобом поетичним.

Коли українські письменники виїхали закордон і коли в Києві в 19 році утворено було журнал „Мистецтво“, перший радянський український мистецький журнал, Семенко грав ролю командарма поезії. Цей поет перш за все „покрив“ символістів, потім перейшов до „деструкції“, до боротьби з формою символістичної поезії. Наступ Семенка на символістів був побідний і вони перейшли в стан футуристів. Була невеличка боротьба і до приходу радянської влади, група письменників готувала „Літературний Альманах“, а потім вийшов другий—„Музагет“. Тут символісти кажуть про національне мистецтво. Висновки були досить сумні і „Музагет“ було покрито плівкою смутку. Критик Ніковський готував книжку „Віта нова“, де він висловлював думки про те, що в час буяння національної стихії можна відмовитися від народницьких святощів. Він прийшов до висновку, що в час, коли бує центральна рада, можна дозволити національну розкіш, а мистецтво може бути вільним, воно може розважати міністрів та урядовців центральної ради. Вийшло не так. Історія помилилася? Мабуть не історія помилилася, а „навпаки“. Але не вдалося творити „вільного мистецтва“ й потім довелося якось інакше будувати українське літературне життя.

Є ще друга література—захальна. В одному з номерів „Л. Н. Вісника“ Донцов каже, що дійсно та література, яку більшовики показують, це не вся література, а є друга література, яку вони не показують, яка мусить ховати свої думки в дуже невиразні форми. Символісти по-малу переходять до того, що взагалі національна культура дійсно є архаїзмом і по малу переходять в другу групу літератури—до футуризму.

Дуже цікава серед їх постать, це Микола Терещенко, який колись писав вірші, сповнені „печалі й ніжності“. Цей поет потім написав таку чудову річ, яка повинна бути відома всім. Ця річ „Цен-Цань“, надзвичайно сильна, її зачитувати я не беруся, але вона дійсно являється перлиною нашої жовтневої літератури. Яків Савченко досі виявив себе більш як критик, а як поет він дав кілька революційних речей. Зараз мені важно не давати характеристику окремих письменників, це не можна зробити ні в газетній статті, ні у вступній промові. Група цих символістів переходить до Семенка. Він випустив колись маніфест—кверо футуризму. Що це таке—я не збагнув. Сам Семенко цього не розкривши дійшов до асоціації пан-футуризму. Семенко з групою символістів, куди ввійшли Савченко, Терещенко, молоді письменники, утворив асоціацію „Комункульт“. Частина ввійшла в „Гарт“ і утворила потім організацію

„Валпите“. Журнал, який почав організовувати цих письменників і всіх тих письменників, які залишилися в Києві—журнал „Мистецтво“, головним чином обслуговувався поезією Семенка. Він видав таку прекрасну річ, як поезо-фільма „Степ“. Слід би нашій молоді з нею познайомитися. Взагалі творчість Семенка, яку приймали в обивательських колах із усмішкою, грала велику роль в розвитку української поезії взагалі, а з боку ідейного—вона з'явилася почасти шляхом до жовтневої літератури.

Далі, після „Музагета“, після „Мистецтва“, яке існувало рік, на літературному обрії виникає Валер'ян Поліщук, який приїхав з Кам'янецького Університету, поет, якого тепер валпівці в особі Миколи Хвильового, зацукували до того, що просто хочуть його зовсім викинути з літератури. Я вважаю таку методи боротьби ганебним, і гадаю, що поет, яким є Валер'ян Поліщук, являється поетом в далеко більшій мірі ніж деякі поети з валпівців і яких не цукують, а підносять. Так цей Валер'ян Поліщук випускає дві збірки—„Вір революції“ і „Гори“. Ці два збірники, на мою думку, являються певним етапом розвитку української жовтневої поезії.

Далі—в 1921 році у Харкові виходить альманах „Жовтень“ і з оцим альманахом в українську літературу приходить друга фаланга пролетарських письменників: Микола Хвильовий—прекрасний і ніжний лірик. Йогансен—поет-професор від поезії, але не менш ніжний і вишуканий лірик, а також ніжний і до певної міри „Анфан терибль“—Володимир Сосюра, якого ми всі знаємо й хибя якого ми також всі знаємо. Ця трійця,—це друга фаланга пролетарських письменників і вона продовжувала діло першої фаланги, діло загинувших в боях за революцію, за жовтень на Україні, діло Чумака, Еллана, Михайличенка. Еллан випускає свою збірку поезій, про яку ви всі певне знаєте. Це світлі моменти в розвитку нашої жовтневої літератури.

Я намітив основні лінії нашого літературного розвитку й переходжу до так званих „попутників“, або як їх зве Дмитро Донцов „приплентачів“. Приплентачи „плентаються“ за комуністами, вони в свій час особливо тяжко переживали перехідну смугу й досі вони не можуть цілком прийняти Жовтень. Ці попутники надзвичайно бережуть свою творчу незалежність, самостійність свого духу, свою індивідуальність, своє „я“. І як сказав Рильський—не продаються нікому. Цікаво, що в одному з номерів галицької газети „Діло“ було сказано: „Ми, українські інтелігенти можемо співробітничати з комуністами, але душу свою український інтелігент ніколи не продасть“. На це дала відповідь київська газета „Пролетарська Правда“—„прекрасно, чудесно, що ви співробітничаете з радянською владою, що ж до вашої душі, то ми взагалі її не купуємо“.

Коли говорити про практичну роботу й не залазити в душу кожного українського письменника, то справа з українськими попутниками стоїть тепер досить добре—вони працюють на користь нової української літератури. З групи „Ланка“ нині утворено групу „Марс“ (Майстерня революційного слова).

Окремо стоять тільки неокласики Зеров та Рильський. Їх навіть попутниками тяжко звивати. Нам з ними щось не по дорозі. Попутники на шляху жовтневої літератури приходять до нас по-одиноці, групами та групами й працюють з нами.

Селянські письменники об'єдналися в групі „Плуг“. Через рік об'єдналися пролетарські письменники на чолі з Елланом у спілку „Гарт“, куди увійшли Сосюра, Хвильовий та інші письменники. Сюди ж увійшов після довгих вагань і аналізу своєї душі поет Павло Тичина. Звичайно, що заява Тичини була цінна, що її було вистраждано, коли він кинув слово

засуду еміграції. Цей крок Тичини, його офіційна заява про вступ до пролетарської організації є дійсно епохальною, бо Тичина той поет, якого вони зважали своїм, поет—душею нації. І ось ця душа нації подає заяву про вступ до спілки пролетарських письменників! Це було побідою Жовтневої революції. Це дійсно було переворотом у душі найкращого з найкращих українських поетів. Коли засновано ці дві організації жовтневої літератури, ці дві групи письменників, почалася—властиво кажучи, нормально ми починаємо жити можливо тільки 26 року, щоб-то, коли є журнали, коли кожний журнал являється цитаделлю певних груп, коли ці групи починають боротьбу за свої лозунги. І початком такого нормального життя було утворення „Плуга“ й „Гарту“. Між ними зав'язалася боротьба за організаційні форми, за різні справи суто мистецькі й громадські. Ця боротьба призвела до несподіваних наслідків. Епізодом тяжким була передчасна, але давно передбачена смерть Василя Блакитного. Тут відбувся болючий процес: „Гарт“ після смерті свого фундатора підлягає впливові тієї нової української інтелігенції, яка викристалізувалася в умовах Неп'ю—це неокласики. Тут ми підходимо до групи письменників, яка відіграла оригінальну роль в жовтневій літературі.

Що таке неокласики? Здавалося, що це літературна група, яка визнає за свій символ віри заперечення футуристів і додержання старих класичних форм. Тут нічого страшного не було, алеж неокласики звернули увагу партії з міркувань немистецьких, а чисто політичних. Тут є теж різні відміни настроїв, що неокласики можуть відбутися діалектикою як і група українських символістів. Коли ми зараз боремося з неокласиками, ми боремося не з неокласиками, а з неокласикою. Наша тактика не повинна бути тактикою хвостизму, запобіганням, вона повинна бути тактикою жорстокої критики, де ставляться всі точки над і. Основою неокласики є естетизм, любування з чистої краси—„одвічної“. Цей естетизм, красивість, це любування характерні для західньо-української літератури як і для наших неокласиків.

Таким чином неокласика після смерті Василя Гарта несподівано почала здобувати собі позиції в українській жовтневій літературі, в той спосіб, що впливає надзвичайно на наших діячів пролетарської літератури й вони відкрили надзвичайно цікаву й повчачу дискусію. Довго ця дискусія була для мене незрозуміла. На перший погляд вона здавалася нейтральною, здавалось що це просто війна проти „просвіти“. Звичайно, оскільки „Плуг“ підходив до літератури, як до масового явища, як до того, що вся маса селянства витворює свою літературу, тут були деякі народницькі ухили. Але звичайно „Плуг“, як організація селянських письменників являється необхідним для мас робітничо-селянської держави й вона відіграла колосальну громадську функцію. Ця перша дискусія між Гартом і Плугом переходить в дискусію між тою групою, яка доконала Гарт і утворила нову організацію, куди ввійшла частина групи бувших футуристів і утворила Вапліте. Ваплітовці, які тут присутні, вони на мою думку, одразу стали на хибний шлях, поскільки вони проголосили устами Миколи Хвильового гасло „Європа“. Перш це гасло, принаймні мені, страшенно подобалось, це гасло була давня мрія всіх нас, скільки ми всі боролися за просвітою за європеїзацію, але потім виявилось за цим гаслом „європеїзація української літератури“, щось зовсім інше, що й було використано одвертими ворогами Жовтневої революції.

Коли Вапліте в особі Миколи Хвильового почало обстріл просвітянських позицій, здавалось, що все, що було свіжого, здорового, що йшло вперед і не хотіло zostаватися на тих просвітянських позиціях різних

недоламків старого українського народництва, все воно з'єдналося у Вапліте і все воно хотіло європеїзувати українську літературу. На початку, коли я почув це гасло ваплітовців, я сказав, що це прекрасна річ. Але потім виявилось, що під цією „психологічною Європою“ ми почули голос тієї Європи, яку я тут вам зачитував, що нагадувало своєю європейською зовнішністю виступи Катерини Гриневичової.

Справа в тому, що гасло „психологічної Європи“ пішло на перевірку закордон, а це прекрасний лакмус для проби нашої ідеологічної позиції. У ворога часом можна дізнатися правду про те, що у нас є здорового, а що починає загнивати. І ось, скажемо, Донцов з приводу останнього виступу Миколи Хвильового пише статтю в 10-й книжці журналу „Літературно-Науковий Вісник“ під назвою „Крок уперед“.— Значить частина нашої жовтневої літератури, авангард її—група пролетарських письменників, на чолі якої стоїть Микола Хвильовий, ця група зробила на думку фашиста Донцова „Крок уперед“!..

Ми тут говорили про кризу жовтневої літератури. Власне кажучи, на мою думку, це, я б сказав, криза певної групи нашої літератури.

Ми боролися проти епігонства, проти того, що зветься „двойним подданством“ в літературі й дійсно для нас було образливо, коли, скажемо, являється український поет і зараз починають казати:—це український Маяковський, український Есенін і т. інш. Звичайно, що це є визнання безпросвітнього провінціалізму української літератури, просвітництва. Проти цього ми всі протестували. Але як вийшло, Ваплітовці епігонству протиставляють особливу самостійність, правда, як каже Микола Хвильовий, це в літературному тільки відношенню. І Донцов цьому не вірить, він каже... (читає)

— Хвороба зросту, криза пролетарської літератури!— кажуть критики. Але де!—коли й криза, то старшої дати: чи ж не вважають себе самі „гартованці“ і „плужани“, наслідниками в простій лінії—Франка, і—звільгаризованих—Шевченка й Стефаника?.. Чи ж не криком кричить ціла наддніпрянська критика, що майже по шістьох роках совітського панування на Україні „нас“ заїдає „просвіта“, та сама „сторостерзана“ просвіта, яку вже десять разів поховали?!.. Народолюбство—ось на мою думку, назва сеї хвороби...

... Справа ясна! Від ялових суперечок про класове мистецтво прийшли до питання—„халтура чи культура“, від нього—до іншого: „епігонство“ чи самостійність, Азія чи Європа, поки що в культурницькім відношенню...

Як можна відрізнити теорію від практики, коран від магомета?—Хто відкидає одне, відкине й друге... Поки що цей процес не зайшов так далеко? Певно, але він зайде! Може й не під проводом теперішніх хорунжих, що воюють з „коранам“, але—се не важне... Справою першорядної ваги є факт протесту проти національного „епігонства“ (давніше його звали москвофільством, але новий термін ліпший, бо ширший).

[А. Н. В. 1926. Кн. X. Д. Донцова „Крок уперед“ (До „літературного“ спору)].

Це не важливо хто далі буде йти уперед, хто буде робити далі кроки вперед, але перший крок уперед зроблено Хвильовим. Чи так далі група піде—це не важливо, діло не в особах, а в лозунгах. Боротьба почалася й там далі цей прапор, коли він випадає з перших рук попадає в другі руки. Про це Донцов писав цілу серію брошур під назвою модерне москвофільство. Тепер він приймає термін епігонства. Таким чином Донцов відмовляється від своєї термінології і бере термін Хвильового.

Нам нічого церемонитися з нашими ідейними ворогами й нам треба шире, одверто по більшовицькому крити цих товаришів, і цілі групи, які збочують з битого шляху жовтневої літератури, на різні манівці витрачають сили.

Після статті „Крок уперед“ ці три знаменитих мушкетери—Хвильовий, Яловий і Досвітний, визнали свої помилки, визнали, що вони діяли на руку ворогам. Цей факт,—факт розриву літературного фронту, скандальної авантюри, іншого слова не добору.

Маємо в останній книжці журналу „Життя й Революція“ останній підсумок, який можна вважати декларацією групи письменників, на чолі якої стояв Савченко. Ця декларація випущена з приводу ювілею Дмитра Загула. В цій декларації, яка написана в формі статті про творчість Загула, Савченко докладно переказує історію розвитку українського символізму й робить підсумок від себе й цілої групи. Він пише (читає):

Письменники-символісти, а серед них Дмитро Загул,—всі прийшли в Жовтневу добу, щоб своєю новою, визволеною від символістичних форм, творчістю, своєю культурно-громадською роботою стати шире на слугування великим соціальним завданням пролетарської епохи, на слугування пожовтневому письменству. І ніхто не сміє запідозрювати цих письменників в ідеологічно-громадській нещирості, їхню творчість, їхню роботу.

(Яків Савченко: „Дмитро Загул“ „Життя й Рев.“ № 11, листопад).

Чим викликано цю заяву? Її викликано вихваткою Хвильового на останньому з'їзді „Плугу“. На цьому з'їзді Хвильовий сказав Загулові, що Загул підробляється під радянську владу. Він переробляє свою поезію, пише неширо, не добре, прислужує, а не служить радянській владі. Звичайно, це викликало заяву символістів. Як повинно реагувати на таку заяву? Мені здається, коли наше завдання є—здобути всі позиції в жовтневій літературі, то ці групи, які підходять і кажуть, що вони служать нам, вони нам дорожче ніж ті групи, які говорять про „Європу“, про літературу взагалі. І звичайно шкідлива була й тактика Валпіте, коли неокласиків вони старалися виправдати після того, як партія висловила свою думку. Нині маємо таку ситуацію, коли літературне життя особливо тут у нас, у столиці Харкові, зараз напружується, боротьба загострюється.

На думку Донцова, Хвильовий „задушений московськими скорпіонами“. Я думаю, що сам Хвильовий ганебно похвалив Донцова, у пресі сказав, що солідаризується з ним по пункту Європи. Перед нами тепер становище таке, що „все обстоїть благополучно“. Після привселюдного цього каяття трьох мушкетерів „з пригодами“.

Правда, я думаю, що ніякою декларацією не можна зараз перемінити фактичного становища річей. Я сподіваюся, що дальші творчі шляхи цих трьох мушкетерів підуть в іншому напрямку. Будемо сподіватися, що це буде так, що вся їх робота буде йти по тому напрямку, якого ми бажаємо, але скільки ці шляхи залежать від „споживачів“, то я хотів би закінчити свою доповідь зверненням до вас, товариші, що наша комуністична молодь, яка повинна утворити відповідний попит на українську літературу, ще й досі навіть неясно собі уявляє, яка вона мусить бути. Наші українські письменники не уявляють собі свого читача. Про це навіть була стаття в журналі „Життя й Революція“ і це безперечно так, це факт. Чи багато нашої молоді знають і читають журнал „Червоний Шлях“? Я гадаю, що в більшості вони читають і досить знайомі тільки з російським журналом „Красная Новь“. Хіба це нормально

явище? От якби письменники наші українські знали, що кожне число „Червоного Шляху“ прочитають, покритикують всі студенти Артемівського Університету, вони несвідомо інакше б ставилися до себе. Ми бачимо, товариші, що на наших письменників впливають неокласики, впливає Київ, але можете впливати й ви, як авангард жовтневої інтелігенції, як пролетарська інтелігенція.

Дійсно будуть праві ті письменники, які будуть від вас вимагати—ти мене критикуєш, ти зі мною не згодний, а ти сам читав мене, знаєш мене? Для того, щоб ви могли дійсно правильно критикувати тих товаришів, які працюють на ниві жовтневої літератури, треба цю літературу опанувати. Я гадаю, що наше завдання на літературному фронті полягає в тому, щоб опанувати українське художнє слово й тоді дійсно ми зможемо сказати, хто являється нашим ворогом в літературі, хто являється нашими напівдрузями й хто являється дійсно нашими друзями. Це все треба знати. А зараз, коли я про все це говорю, коли я виясняю шляхи нашої жовтневої літератури, коли кажу про помилки наших товаришів, я вас не цькую на цю групу, а закликаю здобути собі право на критику, а це право здобувається безпосереднім знайомством з українською жовтневою літературою.

ПРИРОДА ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

„Причина, наприклад, маляр... має правду ще такою інший зміст... як форма, що з'єднує фарби і творить із них картину... Але цей дальший зміст є випадковий додаток, що не залучається до причини. Які властивості не мав би в собі маляр, крім того, що він є маляр даної картини, це не входить у склад цієї картини; лише те, що з його властивостей проявляється в дії, належить йому, як причині, а іншим властивостям воно не є причиною“.

Гегель „Наука логіки“ 2 кн., ст. 143.

I

Літературна творчість, як форма діяльності, відрізняється від інших форм людської праці формою, в якій ця праця виявляється, а не своїм змістом: як відомо, в процесі творчості відбиваються ті ж самі громадські відносини, що й в інших трудових процесах, і тратиться одна й та ж енергія організму.

Своєрідним елементом літературної творчості є художній образ, що в його форму виливається зміст. Велика роль формальних елементів у художньому творі робить цікавою розгляд природи художнього слова, бо лише художність словесної форми робить літературний твір художнім. З другого боку, як видно з епіграфу, являються причиною твору лише ті властивості письменника, які виявилися в цьому творі.

Коли, наприклад, критик або читач стане розглядати художню форму оповідання Л. Первомайського „Земля обітована“ (Молодія №№ 1 і 2), то для нього важливою буде лише певна частина „Я“ авторового — а саме: спосіб сприймання і виявлення, а не ті властивості його особи, що зв'язані з іншими боками його діяльності — вже не як письменника, а, наприклад, як біологічної одиниці й т. д. Те, що він має художній спосіб сприймання є причиною цього твору, але той факт, що він живе в Харкові, що він стрункий на зріст, що в нього чорні очі, що він член „Молодія“ й безліч інших важливих в іншому відношенні властивостей письменника в даному відношенні „є випадковий додаток“.

Отже, природа художнього слова для критика має першорядне значіння і з боку формальної аналізи й з боку аналізу змісту.

Але тут не станемо розглядати природних умов даного конкретного мистецького хисту та соціальних причин, що дали йому можливість виявитися. Нашу увагу звернено в іншому напрямі — а, власне, на словесну форму, на мову, як таку.

Вже давно помітили, що мова народня свіжіша, образніша, безпосередніша, живіша за мову літературну, де, навпаки, більше правильності стилю і логічної краси зворотів. З другого боку, дитяча мова відрізняється від мови дорослої людини (коли не брати людини-поета, що в нього характер словесної реакції має багато спільного з дитячою мовою) так само, як народня мова — від мови літературної.

Труд підшукати відповідні приклади ми залишаємо читачеві, а тут звернемо увагу ще на одне відношення: мова „диких“ народів теж відрізняється від мови „цивілізованих“ народів, так само, як мова народня від мови літературної, тоб-то, як мова художнього твору від мови наукового трактату.

Коли ми звернемо на це увагу, то побачимо, що й тут причина криється в способі сприйняття і реакції „дикуна“, що й тут грають ролю і властивості його, „дикуна“, природи й соціальні причини, що їхнім виявленням, як відомо, являється характер мови. Але в даному разі, в порівнянні з попередньою конкретною постановкою питання (що до природних умов мистецького хисту й соціальних причин його виявлення), ми набагато полегшимо собі задачу, бо тут до наших послуг маємо вже багато не голу фізіологію і втиснуту в абстрактну соціологічну схему-автобіографію письменника, а величезний скарб етнографії і порівнюючого мовознавства. Для нашої мети досить взяти з цього скарбу одну лише працю Леві-Брюля: „Розумові функції в нижчих суспільствах“ і використати відповідні приклади.

II

Свідомість „дикуна“ характеризується надзвичайним розвитком конкретної пам'яті, що відтворює точно найдрібніші деталі сприйняття за хронологичним порядком. З другого боку випадає в око неймовірне багатство словника „дикунського“ що до складності граматичних форм. Одночасно ці люди, що мають величезну конкретну пам'ять і володіють такою багатотою на форми мовою, часто-густо не здібні рахувати більше двох або трьох. Це свідчить про квалітет логічної абстрактної пам'яті. Найменше, хоч би трохи абстрактне думання втомлює дикуна й він воліє висловлюватися конкретними образами. Так, наприклад, щоб сказати: „людина вбила зайця“, індієць племені Понке каже так: „людина, вона, одна, жива, стоячи, вбила навмисне, кидаючи спис, заєць, він, один, живий, сидів“.

Багатство конкретних форм у мові дикуна, дійсно, неймовірне. Так, у індіців Північної Америки дієслово змінює свою форму приставками і вставками, щоб відзначити особу, число, рід (живий чи не живий), спосіб (стоячи, сидячи, лежучи) й відмінок.

Так само в ірокезів наш абстрактний займенник-речівник „ми“ має окремі форми для визначення; „я і ти, я і ви; я і ви удвох; я і він, я і вони“ й комбінації з двійною: „ми вдвох і ти“; „ми вдвох і ви“ і т. д. і з множиною: „я, ти, він і вони; я, ви і він або вони“ й т. д.

До чого конкретизуються і ускладнюються форми дієслова може свідчити така ілюстрація з мови австралійців:

Наросток гудо	визначає дію двох на багатьох у минулому часі					
„ rumo	„	„	багат.	„	„	„
„ durudo	„	„	двох	„	„	теперішн.
„ durumo	„	„	багат.	„	„	„
„ amadurudo	„	„	двох	„	„	„
„ amadurudo	„	„	„	„	„	минулому
„ amarumo	„	„	багат.	„	„	„
„ ibidurudo	„	„	„	„	„	теперішн.
„ ibidurumo	„	„	„	„	„	минулому
„ amabidurumo	„	„	трех на двох	„	„	у теперішньому часі

Поруч із багатством конкретних форм помічається відсутність абстрактної множини взагалі (вона має різні форми в залежності від кількості двійня й трійня мають свої особливі дієслівні форми).

Число більше трьох дикунська мова передає „багато“.

Тому в мові дикуна нема спеціальних форм множини для числа вище трьох.

Дієслівна форма відбиває також час дії. Так існують різні форми, щоб відзначити дію в майбутньому, дію, що відбувається вранці, вдень, увечері, вночі, наново й т. д.

Такий вираз, як „злізти на гору“ має різні дієслівні форми в залежності від того, як треба це зробити—чи то просто змінити місце перебування, чи змінити його миттю, чи повільно, чи спочатку пройти певну дистанцію і тоді вже злізти на гору, чи зробити це не зараз, а трохи згодом і т. д.

Так саме конкретизуються і ускладнюються форми займенника. Іноді відрізняються не тільки займенники—прикметники—„цей“ і „той“,—але також положення об'єкту відбивається на формі цього займенника. Різні форми уживаються, щоб відзначити: цей—„що є досить близько, щоб його можна було торкнутися“, „зовсім близько; прямо спереду“; „присутній, видний оком“ і той—„видний, хоч і далекий“ „відсутній, зниклий“ „за межами зорового обрію“.

Прислівники часу й місця вражають своїм багатством і різноманітністю. Так, наприклад, у деяких мовах нараховується до 54 прислівників місця. Положення в просторі визначається особливо точно, подібно до того, як мова цивілізованого народу точно відзначає рід предмету. В мові нижчих народів предмети діляться на живі й неживі, а потім іноді на чоловічі та жіночі, але завжди на ті, що стоять, сидять, лежать і т. д., або ті, що складаються з води, каменю, землі, дерева, м'яса, піни.

Можна навести безліч прикладів, що свідчать про художню тонкість сприйняття і способів конкретного вислову, але тут ми обмежимося найвиразнішими.

В абігонів (Америка) число синонімів неймовірне. Вони мають різні слова для того, щоб сказати: „поранений зубами людини або тварини, вожем, шаблею, стрілою“, „битися списами, стрілами, кулаками, словами“, щоб висловити, що „дві жінки одного чоловіка б'ються за нього“ й т. д.

Лівінгстон каже про південно-африканських негрів, що вони мають біля двадцяти термінів визначати різні способи ходіння. Спеціальні слова існують для визначення тонких нюансів: ходити, нахилившись вперед, або назад, хитаючись, мляво або живо, махаючи руками, або одною рукою, схиливши голову, або з піднесеною головою, або якимось інакше нахиленою. (Дивись нижче). Велике значіння має розмова на мигах. Так у вараунга (Австралія) вдовам іноді забороняється говорити протягом цілого року й вони так добре розмовляють на мигах, що користуються німою мовою навіть тоді, коли словесна вже не забороняється.

У племені дійері (Австралія) всі тварини, діти, чоловіки й жінки, небо, земля, дієслова: ходити, їхати верхи, плигати, літати, плавати, їсти, пити й сотні інших предметів або дій мають свої спеціальні моторні знаки. Зміст одного такого знаку буває дуже широкий. Так, знак „бумеранг“, переданий на мигах, може визначати не тільки ідею цього предмету, але одночасно ідею—вбити ним тварину, або зробити ним яку-небудь річ і т. д.

Мовою на мигах може широко користуватися лише той, хто має могутню, здорову й моторну пам'ять—риса, що характерна не тільки для „дикуна“, але й для художника.

Нарешті ще один приклад конкретності й тонкості передачі рухів і форм: Вестерман налічив 33 дієслівних форми, які далеко не висчерпують усіх форм, що служать для передачі процесів падіння. Наведемо їхні значіння, щоб ілюструвати багатство й точність конкретного сприймання у „дикунів“. Різними словами відзначаються: 1) іти, як це робить маленька людина, що жваво рухає своїми членами; 2) іти, як іде людина з довгими ногами, вибрикуючи ними наперед; 3) іти й волочити ноги, як це робить кволла людина; 4) іти ходою огрядної людини, що пере-

сувається повільно; 5) іти сліпо, не бачучи перед собою; 6) іти енергійно і впевнено; 7) іти не рішуче і мляво; 8) іти, хитаючи, головою і задом; 9) іти, трохи кульгаючи, з головою, що нахилена вперед; 10) іти розпанахано—з одіжжю та речами, що гойдаються на тілі; 11) іти певно, прямо, не гойдаючись; 12) іти, як це робить довга людина чи тварина, нахиливши трохи корпус; 13) як у попередньому випадкові, але повільно, мляво; 14) іти великими кроками, підібравши живіт; 15) іти, притиснувши руки до корпусу; 16) іти спокійно, тихо; 17) іти швидко, імпульсивно, штовхами, як це робить маленька на зріст людина; 18) як у прикладі 13-му, але не так мляво; 19) тупцяти швидко, як це роблять маленькі тварини, напр., криси й миші; 20) швидко, як у прикладі 8-му; 21) іти маленькими кроками; 22) іти легесенько, в розвалку, як ходять малі люди; 23) іти необачно, нерозумно; 24) іти енергійно, але туго; 25) іти, гойдаючи перед собою животом; 26) іти швидко; 27) іти спокійно—так, як ходять особливо жінки; 28) іти, трохи кульгаючи або човгаючи; 29) іти показно й енергійно, як це робить людина висока на зріст; 30) іти швидко, легко без перешкод; 31) швидко, живо; 32) іти ходою опецькуватої людини, що посувається тугим кроком; 33) посуватися твердим енергійним кроком, як це робить особливо людина з довгими ногами.

Для інших рухів, наприклад, для бігання, гребіння, плавання, їзди верхи, на підводі й т. д. існують теж подібні нюанси.

„Треба бути тільки присутнім (цитую автор) на бесідах чорних, серед вільної природи, коли ніхто їм не заважає, щоб помітити, яку дивовижну кількість подібних виразів вони мають до своїх послуг. Безконечно живий, природний імпульсивний розум виявляється в цій мальовничій мові. Треба тільки придивитися до нюансів, яких не може передати вища своїм розвитком мова“. Мова культурно нижчих народів образна, конкретна, як і наша народня мова. Вона не може абстрактно висловлювати певне відношення, а вживає образ. Так, наприклад, щоб сказати: твердий, ніжний, теплий, холодний, довгий, короткий, круглий і т. д. „дикун“ каже, вживаючи порівняння: „як камінь“—замість „твердий“, „довгоногий“—замість „довгий“, „як куля“—замість „круглий“ і т. д. Те, що після стало формою художньої мови, спочатку було наслідком бідності на абстрактні ідеї. Марно шукати в цій мові слів для визначення абстрактної ідеї рослини, тварини, кольору, звука, пола, рода й т. д. Загальна форма зустрічається лише для інфінітиву дієслів: ходити, їсти, пити, дивитися, слухати й т. д. У мові тубільців Каліфорнії, наприклад, нема ні родів, ні видів: кожна сосна, ялина, трава мають своє особнє ім'я. Так само австралійці мають назви майже для кожної малесенької частини тіла. Індійці племені клама не мають загальних назв для лиси, білки, метелика, жаби й т. д., а кожний вид із цих тварин має свою окрему назву. В Новій Зеландії у маорі кожна річ має своє власне ім'я: хати, човни, зброя, навіть одіж, земля, шляхи, пляжі на островах, коні, корови, свині, навіть дерева, фонтани і скелі. Підіть куди хочте, в середину пустелі, що здається первісною, і спитайте кожного тубільця, чи має ця місцевість ім'я і він вам його скаже. У південних австралійців кожне взгір'я має своє ім'я, в Західній Австралії тубільці мають назви для всіх наочних зірок, для всіх природних форм ґрунту, для кожної верховини, для кожного болота або різного каміння, але жадної назви для річки, як такої.

III

Порівнюючи твір, що написано художньо, з твором, що написаний прозою, ми помічаємо різницю в формі. Художнє слово виявляє безпосе-

редність авторового сприймання, не загальмованого міркуванням. Художнє слово елементарніше, древніше за слово абстрактне, що є словесною формою наукового твору. Тому воно ширше й могутніше впливає, бо ближче стоїть до безпосередньої акції, до конкретної дійсності. Але водночас, те що дає йому силу, являється його недостатком: воно не годиться для точної передачі захованих під зовнішньою оболонкою явищ відносин. Цей недостаток художнього слова, в порівнанні до слова абстрактного, пояснює безпорадність його перед об'єктивною дійсністю, бо воно її трансформує в образ, перетворює і суб'єктивно відмінне, а не відбиває рівноцінно. І в цьому відношенні художнє слово нижче за слово абстрактне. Тому людство перейшло до останнього в своїх дослідах природи: і в філософії, і в науці воно, наприклад, форму космогонічного міту, що з'явилася раніш, заміняло формою космологічної теорії. Тому філософська думка по суті уникає образа, бо він є відбиток неточності нашої мови. Не дурно Лок—цей ворог природжених ідей—повставав проти образної мови, будучи сам за приклад людини, що не має нічого спільного з мистецтвом. В його „Досліді про людський розум“ є цікава і скептична думка: „З огляду на те, що гостра увага знаходить собі в світі легший доступ, аніж суха істина і реальне пізнання, то навряд чи визнають, що образний вираз є в мові недосконалість або зловживання. Подібно до прекрасного полу, красномовність має в собі надто могутню красу, щоб дозволити кому-небудь говорити проти себе; і марно лаяти мистецтво обману, коли люди мають задоволення в тому, щоб їх дурили“.

Так оцінює художнє слово Лок,—але не так його оцінюємо ми. Джерело безпосереднього природного переживання, воно виривається блискавкою з творів тих природно обдарованих людей, що ближче своєю конституцією стоять до людини—сина природи. Ці митці, одягаючи досвід своєї епохи в образний атакістичний одяг, дають читачам можливість сприйняти її своєрідний темп і динаміку, трансформовану, відбиту й переламлену, як у призмі ламиться і розкладається проміння. Митець відбиває дійсність не фотографічно, не в строгій, суворій схемі логічного трактату, а в мінливій, різнобарвній формі конкретного дологічного думання.

Сучасна детермінована законами логіки, свідомість у мистецтві являє себе з іншого боку, реалізуючи в цій формі подібно й неподібно, як і в безконечному числі інших форм—ті ж самі соціальні відношення, що їх наслідком вона являється.

БЕЛЬГІЙСЬКИЙ УПТОН СІНКЛЕР—ЖАН ТУСЕЙЛЬ*)

Чарівна Бельгія, яку колись оспівував Шарль-де-Костер у своїй епопеї про Уленспігеля, висунула за останні часи кілька художників, що за основну тему своєї літературної творчості мають пролетаріят.

Навіть тоді, коли бельгійський пролетаріят (відносно численний до останнього населення) виходив на історичну арену і змагався з експлуататорами за своє право на життя, ще тоді Каміл Лемон'є—перший з бельгійських письменників—написав свій кращий роман „Щаслива доля“ з життя рудокопів. Лемон'є—який був співробітником журналу „Молода Бельгія“, що згуртував біля себе найкращу частину інтелігенції, сам особисто зазнав долю шахтаря—манірою Золя цілком реалістично змальовував „щасливу“ долю підземного крота. Ми не станемо закидати йому націоналістичних тенденцій, не станем ритися у минулому (бо це відбулося ще в середині XIX сторіччя), але повинні зазначити, що шадна національна література з початку свого зародження не висвітлювала робітничого життя; і коли це зробила бельгійська література зробила ще з перших кроків—то це заслуга Лемон'є.

Жан Тусейль.

Стався факт, що бельгійські письменники, тільки не витворюючи свою національну культуру, зразу ж звернули увагу на пролетаріят, життя якого достойне відображення у мистецтві. І буржуазія, почувуючи в робітниках майбутніх ворогів, несласкаво поставилась і до тих, хто віддавав свої сили пролетаріатові. Отже за роман „Кінець буржуазії“ („Le fin des bourgeois“) клерикальна партія притягла до суду Лемон'є. Процес кінчився скандально, доля робітників була надто „щаслива“ і в наслідок процесу уряд ужив заходів до поліпшення стану робітників. Лемон'є написав ще кілька творів, з яких визначається силою „Людина в коханні“.

Не станемо згадувати про таких відомих, як Еміль Верхарн, що у своїх оригінальних поезіях виспівував місто, працю, заводи,—Жорж Екоут, якого деякі бельгійські критики звуть бельгійським Горьким. Так само Маріус Ренар у своїх творах—соціаліст по світогляду й партії,—писав у романах про побут шахтарів.

В часи війни та революційних хвилювань з'явився новий письменник, про якого ми маємо говорити. Це ймення мало говорить українському читачеві, але досить добре відоме бельгійським та французьким робітникам і частково німецьким.

Жан Тусейль—ось письменник, який сам вийшов із робітників, батьки якого були пролетарями. Багато є письменників, що пишуть про робочу долю, але мало є таких, що пережили її. Серед останніх—Жан Тусейль.

*) В чергових числах нашого журналу маємо намір дати кілька перекладів із творів західно-європейських письменників, зокрема Жана Тусейля.

Народившись у Ландені на Маасі, в маленькому селі, провінції Льежа, він ще дитиною іде на фабрику, ледве встигши скінчити однорічну, а потім двохрічну школу другого ступеня. Потім він працює, як каменяр на берегах Мааса. Впертість його приводить до конторської праці, в часи якої і розпочинається життя його, як пролетарського письменника*.

Тусейль має оригінальну манеру що до реалістичного опису. Його оповідання викликали ширю відповідь Анрі Барбюса:

Це—дивовижний артист, могутній виразник драми життя, з чистою та благородною совістю, яка дивно шанує епоху безладдя, що ми переживаємо.

І дійсно, коли читаєш його твори (їх небагато), то в очі б'є сконцентрована змисловність, той драматизм пригод робітника, яким відзначається праця на цементних заводах, шахтах, каменярнях. Які головні типи його творів? Це—робітники: Жак Мюрель із Бонвіля, його син П'єр, Пекет—каменяр, Марія—повія, що лишає вулицю і починає жити з П'єром Мюрелем, шахтарі Ляндена та Скленьо, робітники „дна“, арештант Бертран, добрий серцем, що став злочинцем випадково через нестачу та недоїдання. Вся дія обертається навколо робітників і робітникам іноді здається, що автор свідомо не хоче малювати ворогів (фабрикантів) і виводить їх коротенькими рисами в маленьких сценках. Не беручи на розгляд його дрібні твори (алегорія про доброго арештанта, дно й т. ін.)—проглянемо найважливіший твір його—„Смерть маленької Блянш“ („La mort de petite Blanche“) і проілюструємо уривками манеру Тусейля що до писання.

Цей невеличкий роман (перекладений на європейські мови*) розгортає перед читачем низку подій з життя трьох поколінь бельгійських робітників (діда, батька та маленької доньки Блянш). Роман зв'язаний з сучасною епохою—і нутром і змістом. Роман цілком соціальний, що широко (іноді тенденційно) змальовує гіркий стан робітництва Бельгії. Ми здивовано визнаємо, що не тільки російські робітники були неписьменні, але й бельгійські навіть наприкінці XIX століття (Жан Мюрель). Центральною фігурою є син Жака—П'єр, який змалечку чує від матері про „дно“—шахту.

...Прийшов вільний час. Хлопчечка тепер бігало одно по рівнині. І якогось дня воно запитало свою матір:

— А де працює батько?

Марія показала на південь, відкіля наповзали тумани.

— Там... На дні.

— Аж на дні?.. Але дна немає (VI—перша частина).

Дитинство П'єра проходить у постійних сутичках із реальним життям і це впливає на чутливий розум дитини. Швидко підходить година, коли мати веде сина найматись до шахти й от, коли дитина стріває хлопчаків, які тягнуть навантажені вагонетки, П'єр лякається.

...„Вони спускались прямо на дно. П'єр тремтів, наче лист“**).

— Що ти почуваєш? Спитала Марія.

— Я боюсь.

— Чого?

— Дна.

— Люба моя дитино, щось є гірше за дно—корчма... (VIII—перша частина).

*) „Смерть маленької Блянш“—ще не перекладали а ні російською, а ні українською мовами.

**) Переклад уривків—усюди наш. В. К.

Вдома п'яний батько б'є жінку й сина—син лякається; а коли Жак Мюрель приходить тверезим, то він оповідає про рудокопів із Сейля та з Лянде на—„про темну епопею тих, яких багато затонуло в колодязях рівнини“... Історія жахлива: після катастроф робітники масами кидають роботу й ідуть в інші місця.

Манера стилю Тусейля характерна своєю насиченою дією і тими деталями, що надовго западають у пам'ять.

...Одного вечора чоловік і хлопець спізналися підірвати останній шар каміння (Праця у жерла домни—В. К.). Дим зовсім рожевий підіймався з домни, ще глибокої, не засипаної: дощі за три дні зменшили здобич каміння. Старий смоктав у роті тютюновий шмат і наче говорив до себе. Раптово він нахилився і впав у полум'я і тут же запахтів піджвареним м'ясом. П'єр, кричучи, схилився і між двома клубками диму він побачив, як вогонь роздягав старого, цілував його, ласувався ним, лизав, кусав його, кучерявлячи тіло й душив. Людина—безпам'ятна через падіння—опам'яталася від болю і, стрибаючи жабою, сіла на червоному камені, стягнулася наче щось змертвіле, зварилася, зкучерявилася і далі не ворухилася...

Коли набігли ковалі, вони побачили в середині пекла наче товсту животину, костяву та спелілу.

Старий падаючи, лишив на краю жерла дерев'яні башмаки. П'єр узяв їх і таскав ланами протягом восьми днів“...

(IV—друга частина).

Зрозуміло, що П'єр кидає працю і наймається на цементовий завод, де знов така ж самісінька експлоатація, де палене вапно виїдає йому руки, чоло, підборіддя. Він стає „уродом“ і з П'єра всі глузують, ніхто не хоче любити його, тоді він поспішає до корчми. І Тусейль яскраво, як до нього ніхто у світовій літературі, оперує матеріальними образами, даючи малюнок почувань п'яниці.

„Пити... Одну пляшку горілки... Перша тепла та кисла, але вона припікає піднебіння, стравохід та шлунок, які палають. Вона добра, ця перша пляшка, гомеопатична. Не зважаючи на це, ви скривлюєте гримасу. Друга, третя... Аж шоста є радість, що парує з пляшки, шоста—моральна мойка мозку. Немає турбот. Ви маєте пружинку під гомілкою до сугаву й виробляєте дивовижні скоки, по вашому, на місяць. Старий молодіє, юнак стає дитиною. Сьома, восьма,—аж десята ставить вас поміж безпечними божевільними. Ви слухаєте вашу тріскотню, ваш язик товстіє, люди, що оточують вас, здаються вам п'яними. Нерви ваші наче наелектризовані, ви навіть підвели б однією рукою прилавок і ви кажете так. Ваші очі змінюються, як після святної ночі і стають маленькими. Оті десять пляшок наповнюють усе, як пузир. Раптово ви холодієте, ні це нервова болячка, яка струнула вас. Люди та мебля кружляють навколо вас у якомусь таночку—такому нешвидкому, вони підходять та тікають од вас. Ви шукаєте щось варте кохання. Ви стриблили б на шню першому, хто підйшов би—ще кілька пляшок—ви сплюндрували б його. Коли ви маєте гроші, вони дадуть усе. Коли не маєте їх, ви п'єте та напиваєтесь у кредит.

Одинадцята пляшка—погана, дванадцята—ще гірша, але ви п'єте, бо ви потребуєте її, і є межі сердечних визнань та покаяння перед громадою. Досі все продається, навіть і не зовсім добре. Ви глузуєте з присутніх, із себе, з минулого, ви смієтесь і через ніщо й через усе.

Ваша селезінка хвора. Ваше ж тіло—руки й ноги—зтомлені, але мозок зовсім свіжий, наче желатинова пластинка.

Тринадцята та чотирнадцята порушує вашу свідомість—і це повітря, яке просмерділо димом, ригачками та смарками. Хоч нервові дрижання припинилося, ви втрачаєте вашу певність. Звужується здатність бачити. Фрази досягають вас, але як хаотична розмова. Двадцята пляшка спустошує мозок. Немає тепер нічого. Є чорнюща пустеля. Є непослідовний хаос, є діра у вашому існуванні. Немає сну, є старезність, смерть пам'яті на короткий момент, є діра, що допоможе вам пережити останній день, який ви усуваєте, якого вам не бажано переживати. І підчас цієї затурканости, ви виробляєте надзвичайні дурниці.

Робітнику, мій брате! Коли ж ти запалиш оці корчми з їх сосунами!.. "Капіталістичний режим однаковий у своїх атрибутах і в Бельгії, і у Франції, і в Німеччині: аби затуркати робітника його споюють горілкою. П'єр наміряється вбити матір, щоб позбавити страждань, але йде до корчми, напивається, забуваючи й себе, і всіх у світі. Так проходить П'єрове юнацтво. Третя частина "Смерть маленької Блянш" змальовує зустріч П'єра з Марією—30 років, кинуту своїм чоловіком, Марією—проституткою. П'єр обережний та ніжний до Марії. Два тижні вона спить на ліжку, в той час, як П'єр спить на долівці. П'єр хоче одружитися і вікарій погоджується на це після довгої розмови "з бродягами". Народжується маленька весела Блянш, але спадковість знову руйнує щастя П'єра—Блянш хвора сифілісом і затихає навіки. П'єр тікає в інші країни й повертається уже старою сивою потворою, над якою насміхаються діти того села, де він народився і куди він прийшов помирати.

Така історія робочої сім'ї, розпорошеної по фабриках, на дні по шахтах.

Тусейля можна віднести до тих реалістів, які не обмежуються одним побутом, але виводять свої ідеї в особах героїв, ідеях які завше лишають після себе довгу пам'ять.

Що до світогляду Жана Тусейля, то він не відзначається своєю революційністю. Тусейль—соціаліст, яких тепер багато серед усіх кол населення. Так, наприклад, говорить заява, яку Жан Тусейль дав у газеті, коли буржуазна критика накинулася на нього.

"Я працював не мало років у шахтах, не як аматор, як, наприклад, Уптон Сінклер, але як простий робітник, щоб прогнати мою жінку та мою дитину. Я пережив майже всі страждання П'єра Мурейля і наших братів по професії. Через це я маю право говорити про них. Щоб попередити всі ворожі нападки, я кажу, що повість має темою пригоду, яка трапилася десять років тому. З того часу умови праці поліпшилися і платня була трошки підвищена. Ось мої сьогоднішні вимоги: збільшення обідньої перерви, скасування штрафів, перегляд страхових умов, збільшення платні і ще (чи доводить, що в останні часи існують зайві гроші?)—знищення корчмарства".

Дійсно критика буржуазних газет закидала йому великі обвинувачення. Тусейль не здав своїх позицій і за останніми відомостями готує новий твір, де центральними фігурами виводить знову такі робітників. Він не хоче писати про те, що мало відоме йому. Він бере робітництво, так як воно є.

Чи має Тусейль досягнення з боку архітектури, композиції й інше, чим так бавляться буржуазні естети? Краще відповісти словами німецького пролетарського поета-критика Бартельмеса.

„Можливо, що суворі судді з високих критиків скажуть, що автор творів без усякого стилю та мистецької форми. Але ми відповідаємо їм—високим читачам твору,—що він письменник молодий, простий, пролетарський, без університетської освіти, яку він одержав, персонально перестраждавши долю бідняка в копальнях—і страждання, змальовані у правдивих оповіданнях із пристрасною його теплого серця—відповідаємо, що він, Жан Тусейль, скромний, щирий, безпретензійний товариш утворив шедевр, подарував нам дивний твір, що ціпає за серце!..“

Так говорить німецький критик. Дійсно шукати в Тусейля мистецької вдосколеності даремно, але кожний пролетар-читач багато одержить од бельгійського письменника. Він творить твердо й набуває великої літературної техніки вже у процесі творчості. Серед інших пролетарських письменників у Бельгії, Тусейль найвидатніший. Коли Екаута звуть бельгійським Горьким, то ми маємо право назвати Тусейля—бельгійським Сінклером як по літературних типах, так і по характеру творчості, Сінклером досить оригінальним для Бельгії, який зростає і який готується дати в нових творах постаті сучасного робітництва.

ПЕТРО ГОЛОТА

Нотатки

I

Є чимало спільного в Голоти з отими одиницями, що стихійно зростають і приходять із далеких медвежих закутків творити млоду культуру, мистецтво. Родився в батрацькій сім'ї пригороднього села на Херсонщині. Довелося з ранніх років тинятися по „якономіях“ та куркулях, заробляти на окраєць хліба. В безпорядній розпуці від важкого й огидного поводження хазяїв, лягав під потяг і zostався без однієї руки. Це характерний біографічний шматок для такого поета, як П. Голота. Може тільки тому, так широко звучить його минуле печальне дитинство.

Мене мати родила в степу,
Під чужою копою.
Через це в мене житні слова
Через це—я пішов до бою.

Пастухом зустрів революцію. Але скоро сколихнуло й молодь до своєї класової свідомості та боротьби. Забував комсомол, об'єднуючи кращі загони передової молоді, куди скоро потягло й Голоту. Активна робота в комсомолі, а далі учеба привела його до міста. В новому оточенні—взявся за поезію. Почав із коротеньких віршів, що синтезували його співгучність із містом, пролетаріатом, як несподіваного гостя з далекої непривітної Балахівки.

П. Голота

Початкуючий автор довго шукає такого ґрунту, де можна остаточно оформити свою літературну ділянку: белетрист чи поет? Так трапилось з Голотою. Перша окрема збірка творів, що побачила світ у 1925 році, — це кілька оповідань із життя селянського комсомолу, клаптики подій часів громадянської війни. В оповіданнях ні додержаного сюжету, ні глибокого змісту. Простенькі фотографії типів, скороспечені зарисовки. Ось один характерний нарис із циклу (коли так можна позначити) „індивідуальна обробка“, що вже втратили своє право підноситись, як „ідеологічно витримана“ річ, але ще й досі животіють у спробах початкуючого автора.

„Маруся і комсомолець Петро сиділи біля млина...
А шляхом підводи. Повний степ скрипу коліс і хляскання батогів. А на возі:

Ой, повезу я продподаточок у місто
Моя праця для мене й громади
Щоб міцна була наша влада.
Щоб держава Радянська мала що їсти...

Петро вже питав Марусю, як поводитись з нею
„Хазяїн; скільки годин вона працює у млині“.

„Петро говорив про КСМ, а Маруся схилилася йому на плече,
дивилася на обрій і чекала сонця“.

А далі вже по трафарету, як водиться: Марусю одноголосно при-
ймають у комсомол, вона вчиться у лікнепів й т. ін.

Кінцівка теж характерна для кожної агітки:

„Маруся підбігла до Петра й тихенько:

Сонце низенько
Вечір близенько
Ходім в читальню
Моє серденько

(„Комсомолка з полатаного млина“)

Є там безумовно і спроба позбавитися цього шаблону, але все ж
такий автор не спроможеться емоціонально зворушити читача, викликати
настрій, поводити за носа. Почувається напруга оволодіти будовою,
підійти до фабули, але автор скупий на слова й йому обов'язково
хочеться у кілька десятків слів, речень, діалогу,—вкласти цілий сюжет,
а від цього звичайно й усі композиційні провали та огріхи.

„Письменницька безпорадність позначає великі, величезні теми вти-
снені в благенькі сюжети, а часом і так просто—плакати, агітки“.

(В. Коряк—„Молодняк“)

Такий власне й Голота у своїх випадкових прозаїчних спробах.

II

Далеко радісніше враження справляє збірка поезій автора—„Степи
заводів“, що, правда, вийшла вже з великим запізненням у світ. Перечи-
тавши їх можна остаточно переконатись, що Голота далеко сильніший
поет, ніж прозаїк, бо навіть дуже ранні його поезії захоплюють більше,
ніж бліді, холодні прозаїчні борсання.

Перше, що яскраво спадає на очі від цієї мініатюрної збірки
поезій—це радість новим дням, бажання споріднити себе з міським
пролетаріатом, оспівати будні з боротьбою, заводською працею.

В ній автор виступає, як перший з літературної молоді співець
змички, що хоче „Вквітчати зелено задимлений завод, уквітчати шлях
робочий“.

Гей, брате мій,
Давай станок,
Опоку і разом, вмістї
Переллемо малесеньке
Село в здорове місто.

Здавалось, що ці програмові мотиви повинні наблизити автора цілком
до міста, знайти в ньому свого співця, перекувати його батрацько-селян-
ську психологію на пролетарську. Але тяжко перетягти в собі селяка,
хоча в одному віршові він і бере сміливість говорити: „не духами—бен-
зином, мазутом і димом тхне від наших поем“, то це звичайно зовні,
так і є... Завод, робітник, кувадло й чимало отого „диму“, але все це
іконописно, поверхово, бо автор у багатьох випадках переплітає робіт-
ничі мотиви селянськими образами. У нього навіть: „Гармати квочками
ковтали“.

Село тяжить над автором. Переступивши його поріг, Голота знову ж
виглядає голотою, з отим природним „босяцьким“ характером, втискуючи

у свою поезію мандрівних типів, обірваних, голодних, що правда намагаються вибитись із злиднів, на світлий шлях.

То нічого, що я босий,
За те боротись хочу,
Ось вигострю в заводі косу
Й напанахаю в степу трави,
Вквітчати шлях робочим.

У всякому разі ця збірка поезій—тяжкий і затяжний іспит для Голоти сприймання міста, що поруч з окремими недоречностями, задзвенів і новим мотивом, як першою спробою оспівати змичку—засіб до переведення селянських злиднів на нові культурні форми господарювання.

Лише радість до життя, віра у свою міць, юнацька бадьорість на шляху до перемоги—ось які мотиви так свіжо й гучно одбилися у цих перших поезіях.

Хіба не новиною для „хуторянського“ пісенного репертуару був оцей робітничий строго-ритмічний марш під барабан?

Пролетарі дужі
В лавах
міцних
плавно
мірно
струнко
йдуть...

Правда критика не дуже тепло й товариськи поставилась до цієї запізнитої збірки. Один із наших давніх „приятелів“, застегнутий, доречі, на всі гудзики академічної вченості, проглянувши знайшов, що „поезія тут і не почувала“. Такий легковажний і строгий присуд можна з такою ж легковажністю однаково кинути й на творчість цього „само-закоханого фавіція“.

Лише одне цікаво: чому це всі „академики“ ніяк не знайдуть нічого художнього в молоді, врешті письменник оцінюється не лише по негативних рисах його творчості?..

...Працюватиму широко і жваво
Лінь та млявість по вітру розвію.
Для моєї нової держави
Я кресатиму іскри новіі.

Такими рядками говорить П. Голота в останньому вірші, хоча ці „іскри новіі“ помітно іскрять на протязі всієї збірки.

III

Кожний молодий письменник проходить тяжкі роки школярства, учоби знайомства зі всім складним теоретичним механізмом художньої літератури. Це самий небезпечний період для творчості літературного, молодняка, бо треба пропустити через своє соціальне й емоційне нутро, чималий багаж мистецької спадщини, не згубивши разом із тим свого творчого і класового обличчя.

Тут можуть виникнути захоплювання вузько-обмеженими темами, елегійно-мінорними настроями, сприймаючи разом із ними іздалеку від нас ідеологію старих ватажків дворянської та буржуазної літератури. Хвороба творчого зросту та самоопреділення, помітна й у поезії П. Голоти. Перевагу в його тематиці й художніх образах ще міцно тримає село. Місто з його культурним центром, виробництвом, що раніше так захоплювало автора, стимулювало до творчого горіння—зараз стало для нього сірим, холодним.

Мені груди давить камінь міста
Я від дум залізних наче постарів.
Цвіте село у зелені барвистій
Але віки в нім доживе сестра.

(„Лист“)

Характерне оце роздоріжжя у Голоти. Місто паралізує його як поета, але село здається чужим, далеким і його образи миготять лише у спогадах пройдених шляхів, та сивої, побожної матери, що зустрічає в далекому краю „різдво“ і проклинає сина, бо він у цей день буде „про революцію співать“.

Ось оце не тривке, швидко-мінливе ідеологічне устремління і наближає знову автора до отії голоти „шпани“, босяків, що знайшла собі притулок у місті, одірвана від бурхливого громадського життя.

Навіть дивно якось, після оспівування пролетаріату, виробничої сили і прекрасного в революції, почути від П. Голоти:

...Мені рідні думки ракла,
І розхристане серце повіі.

Звичайно частина таких чужих для нас настроїв, виникають у Голоти не через вплив богемського оточення і захоплювання вузько-індивідуальними хатніми мотивами. Часто причиною таким збоченням буває отой скрутний матеріальний стан, та суспільна неувага, в якому доводиться перебувати багатьом представникам літературного комсомолу.

Громадянська війна, комсомол, та його боротьба залишили чимало прекрасних і трагічних спогадів, тем для того молодого письменника, що був не лише спокійним глядачем подій, але й активним учасником боротьби за перемогу своєї класи.

Часто на такі теми пишуть у нас по шаблону, без відчуття, щоб якнайшкоре вивернути свою ідеологію, та співчутність із нашою добою. Цього трафарету й намагається позбутися П. Голота. Чим як не безпосередньою ширістю віддає від оцих недалеких героїчних боїв комсомольців, переданих у теплих, близьких нам образах?

Виплив місяць лебедем таємно
І лийнув безсилим промінцем
Я хустиною товаришу своєму
Витирав поранене лице

Ой, тріщали зоряні рушниці
І скрипіли верби над Ігулом...
Де ж ви любі, мої милі лица
Перші квіти комсомолу?..

(„Спогади“)

Але ці спогади овіяні захованим ширим смутком про минулу боротьбу, та дитинські злидні—згучать не як безоглядний песимізм, але, як символ нових гроз, нових перемог, що вимагатимуть не меншого вогню, як і оспівані незабутні комсомольські дні горожанської війни.

Знаю я, що в мені ніколи
Ані юнь не згасне, ні вогні
Не розлюбє життя життя молодь,
Не забуде виробуйних днів.

Колочимися часом навіть покрученими, але все ж таки близькими до комсомолу шляхами, прямує П. Голота у своєму творчому зрості. Нехай це буде не так легко й не так бадьоро з зовнішнього боку, що іноді досягається штучними заходами. Краще щиро, від душі.

IV

У поезії П. Голоти характерна перевага слухового образу. Він іноді вдало схоплює ритм, насичує свої вірші алітераціями. Для автора якась річ не цікава по своєму багато-кольоровому вигляду, коли вона мертва й не зможе передавати хоча б ледве помітних звукових ефектів, автор навмисне обмине її. Увага і спостережливість зупиняється завжди на динаміці, що поряд із різноманітним руховим процесом, неминуче викличе і звуковий ритм.

Правда ці формальні ознаки виникають не штучно, а в цілком природній творчій особливості автора. Ось клаптик синтетичного поєднання ледве помітного звукового ритму з трудовим процесом.

Гвинтики, болтики, гайки
Чистила ловко Галя,
Дзвони заліза лунали
Билися густо об стелю. (,,Будні“)

Іноді Голота досягає надзвичайної виразності і вдалого ритму, як ось у передачі потягу.

Поїхали
Покотили
Вагончики
Що є сили
Шов,
Шум
Шов
Шум
Шум
На бігу
Гу-гу-у-у. (,,Потяг“)

Художня образність найлегше дається авторові там, де він бере щось близьке, знайоме. Тут можна помітити справжню майстерність.

З зелень жита, моря-поля
Шум: берізка молодая,
Розлюбила березоля
Закохалася у май.
Задивилася на ниви
Довгокоса голова
Вітер тисне соромливо
На зелені кружева. (,,Берізка“)

Тут берізка в усій непорівнянній дівочій красі. Як жива! Вона має лише фотографічні, але й художні фарби. Рідко кому вдається так ніжно і спостережливо намалювати клаптик пейзажу з отим буйним весняним шумовинням молоді берізки.

Правда автор іноді грішить неприпустимими прозовими зворотами, коли не цілими віршами.

Вибач, що пишу погано
Ніколи вчитись писать
Домазую хату в Ганни
Та піду до людей в'язать. (,,Дорогий лист“)

Це вже просто халтурництво й неповага до творчого самовдосконалення.

Але кілька вищепозначених характерних прикладів лише свідчать про те, що при послідовній роботі над своїми творчими можливостями П. Голота зуміє бути спостережливим ліриком серед нашого літературного молодняка.

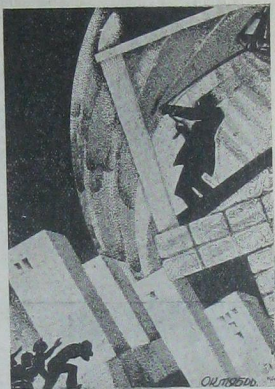
„ХУДОЖНИК СЬОГОДНІ“

Виставка „Художник сьогодні“ — це перша виробнича художня виставка, що поставила собі завдання: виявити художні сили, технічні досягнення у зв'язку з вимогами сьогодення.

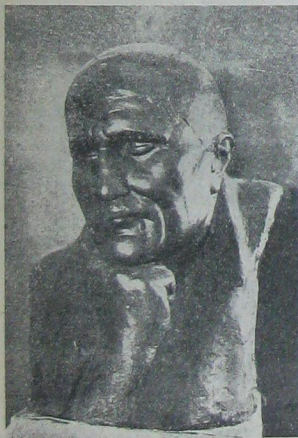
До цього часу виставлялися, майже, або окремі обличчя—художник, або ж асоціації, які в загальному висвітлювали один лише вузький бік виробництва. У більшості випадків це була лабораторна робота художників, яку можна було оцінювати тільки в рамках програми, що вони виставляють.

Глядач, заходячи у виставочні зали, знаходить не зовсім звичайні для цього, „відділи“, (про їхню якість скажемо далі) які систематично вводять глядача на шлях чіткого огляду та критики.

Перший розділ „Художник у майстерні“. Це лабораторна робота,

Ілюстрація „Живтень“ худ. Іофе

„Голова“—скульптура А. Блох

репетиція художника перед виходом на сцену, де він демонструватиме яко художник перед масою.

В цьому розділі він пробує свої сили, шукає форми й техніку для передачі своїх тем.

Тут виставлено роботи небіжчиків т. т. Короніна, Борового й Андріяшева. Цікаві роботи останнього, його ескізи декорацій. В них почувається серйозне майстерство цієї талановитої людини.

З цього ж відділу треба відзначити праці художника Прохорова, що цікаві своєю технікою (портрет І. А. Нежданова, виконаний темперними фарбами). Портрет вражає свіжістю й соковитістю фарб, що такі характерні для цього художника.

З малюнків цікаві портрети худ. Федорова й Шаронова, зовсім відмітні як по техніці виконання, так і по методі передачі психоло-

гії типу. Суворої, сухої чеканки форм, ніби вирізаних якимсь гострим знаряддям, обличчю застиглому, нежиттєвому Шаронова, Федоров протиставляє надзвичайну м'якість ліній, безконтурність, життя і теплоту.

В цьому ж розділі, слабенький технічно, але темами своїх ескізів відзначається худ. Балясний, що один із всіх на виставці взявся висвітлити революційні мотиви.

Скульптурних творів дуже мало на виставці, але й у цих найсильнішим творцем форм трьох вимірів є худ.-скульптор Леонора Блох. Її „голова“, що є уособленням могутності поза волею приковує глядача, скоряє собі людське почуття пихи.

Наступний розділ—графіка (оформлення книги, етикетка, монтаж та ілюстрації) найширший розділ виставки, в якому виставляються художники, в більшості як робітники видавництва.

Гарні роботи худ. Аридта, як ілюстратора, малюнки якого є найцікавіші технікою та композицією. Визначаються також ілюстрації худ. Шувльги. Найсильніші по технічному виконанню—роботи художників Глушкина й Косарева; в останнього виділяються його діаграми, виконані з добрим смаком. Загальну увагу звертають до себе роботи

молодих художників Яковлева й Іофе; гарний фото-монтажний плакат Яковлева; також цікаві своєю трактовкою тем роботи Іофе.

На виставці подано відділ вишивки, малюнки та тканини, гладь, аплікація. Вдалі роботи учениць школи машинної вишивки Донцової.

В дальшій залі цікаве оформлення клуба „Молодий Більшовик“ (Ленинський куток, плакати, монтаж), виконане гуртком „ІЗО“.

В цій же залі виставлено роботи учнів шкіл Соцвиху, Художньої Профшколи й Художн. Техникума. Демонструється повільна художня освіта нашої молоді.

В Художн. Профшколі наглядно показано процес роботи в майстернях. З альфрейного відділу малярства добре виконано розробки під різні матеріали, як от під мармур, дуб, горіх і т. інш.

З графіки виділяються роботи учня Коваленка. Значно слабший відділ малюнка.

Художнім Техникумом виставлено низку праць студентів малярської, станкової, фрескової, графічної та декоративної майстерень.

Робота гуртка „ІЗО“ клубу „Молодий Більшовик“

З 1-го курсу малярського факультета вдалий натюр—морт студента Файна, як фактура проробки річей: друкований аркуш, обої й дерево. Гарно, чітко написав студ. фрескової майстерні Світличний—„Піонер“, хоч є певна неув'язка між постаттю та заднім фоном. По передачі настрою вдалий ескіз студ. станкової майстерні Глухова „Смерть“, відтворений темно-коричневими тонами з убранням до голови однієї особи, яке гостро виділяється.

З виставлених праць декоративної майстерні, найудаліший натюр—морт студ. Виниращенко по своїй виразності фарб та передачі матеріалу. Оригінальний макет студ. Рифтіна „Сон літньої ночі“.

Також досить цікаві гравюри студ. Довгала, виставлені в відділі графічної майстерні.

В театральному відділі виставки загальну увагу звертають до себе подані худ. Хвостовим ескізи костюмів до опери „Любов до трьох помаранців“, макет Г. Цапка „Гра в плаху“ й матеріяльний виклад постановки „Месія“.

Художник Косарев дав низку цікавих декорацій та костюмів.

Серед виставлених кіно-плакатів гарно виконані композиційно й фарбами плакати худ. Бондаровича „Робін Гуд“ та ескіз плаката „П. К. П.“.

В загальному виставку можна вважати порівнюючи цікавою і вдалою. Обличчя художника сьогодні виявилось в достатній мірі. Правда, не можна не відзначити цілу низку шаблонних праць, що особливо відчувається у графічному відділі,—підрсбка під смак замовця, який (смак) дуже часто буває не зовсім добрий.

Безперечно найцікавіші відділи виставки це: декоративний відділ, клубний та праці студентів Художнього Технікума.

Натюр-морт (олія)—студ. ХХТ—І. Файна

СТАРІ ГІМНИ

Пучето Макарові

МОЛОДНЯКІЯДА

Такая наша вже планіда—
(Пробач, Вухналь, чи Ковтун, пак)
На нашому літнебовиді
З'явилась зірка „Молодняк“.

Не зірка,—що там! а сузір'я.
Такі зірки, що хоч куди!
Так отже, друже мій, гляди
І слухай, друже: геть зневір'я!

Ми не без хиб, ми не без вад,
Але собі ми ціну знаєм.
Мовчанка! Тихо! Починаєм
Молодняківський свій парад:

Лиш блисне сонце і столиця
(Це так для „красного словця“)
Благословляється з лиця
І благословляє інші лиця!

Редакцій сивий каламут
І рукописів даль озерна
До вас і верне, і не верне,
До вас держу я зранку путь.

Трамвай, як Кундзіч галасує,
Як Пилипенко бубонить,
Його не можна зупинить
І я вже іншого вартую...

А ось і інший. Я лютую
Я „джіу-джітсу“ не забув..
Але це хто мене батькує
Неначе в „Плузі“ курс одбув?

Тоді-то Биковцова Миші
Стає переді мною тінь
(У Харкові куди не згинь,
А Биковцем повітря дише).

І розтрусивши всі печінки,
(Трамвай трясє, як тиф „сипняк“)
Я тихо, як мала дитинка,
Сижу в журналі „Молодняк“.

В Масенка ноги, як в жирафа.
Редакція межі двох шаф
І я не знаю хто жираф—
Масенко, чи з кілшами шафа?!

Терень, не сердься, милий друже,
Я не зі зла... ні-ні! Ні-ні!
Хіба мені, хіба мені
Уміти глазувати дуже?

„Тарас Шевченко в відпуску“
Приходить Усенко Павлуша
І вже „молодняківські“ душі
Себе тримають на „чеку“.

А що, коли не надрукує?
(Він же редактор,—божє мій!)
Тому то, друже мій, не смій...
я іа нього не глазуую.

А він лицем, мов кошеня
(Тебе не буду більше мучити!)
І чиня літературну бучу
Такєв зінськеє щєня!

І другий стіл—то справа йшла,
Бо „Молодий“ там „Більшовик“—
Там друкуватися я звик,
Збирати гонорарні чинші...

За тим столом двойко осіб
У котрих цілих трое прізвищ.
З якого краю ти не візьмєш,
Чи Ковтун, чи Вухналь, а сів.

Веде літвідділ, фейлетони,
Шаради, ребуси і все..
Чи це нещастя пронєсе,
Чи в робкредиті він потоне?

Ах, Ваня Ковтун! Ах, Вухналь!
Ах, милий друже! Добрий братє!
Ну, як тебе не цілувати?
А ти такий, як Південьсталь...

Масенка нижче на вершок,
В дванадцятій годині зрання
Приходе критик Момот Ваня
Молодняківський Корячок.

Гей, берєжись, позо-нитик..
„Упадочок“? Курам на сміх..
Тебе розробить під горіх
Іа. Момот—комсомольський критик.

За ним, мов бродє „По ярах“,
Олексій Кундзіч завітає,
Як „Сколопендра“ всіх лякає,
Нізаповергає вся во прах.

У нього двадцять три романи,
Сім повістей писать почав,
Але вілкий Держвидав,
Вірь—друкувати їх не стане.

Бо бачучи усе в аспекті
Великих дій, великих справ,
Він їх іще не написав
І всі вони лише в проєкті.

Голота голий, як Адам,
Нєсє поєм чотири пуди.
Довол! Досить! Будє! Будє!
Хорєї, ямби, по місцях!

Що це за поезійна завва?
Відкіль на нас така напасть?
Вже на дубах зростають сани,
Еолить марш антенна снаєт.

Петро! Голото! Зглянься, милий,
(Куди втечєш, не вжє в Китай?)
Читати вжє немає сил..
Візьми аванс і вилтай!

Петро, скопивши гроші в руки,
Помчав, як потяг під откос,
Хотів купити нові „бруки“
Купив же... пачку папірос.

На зустріч Митя Гордієнко
Іде і марить на яву:
Юнсектор! Чорт! Чи доживу
Я видать книжку хоч маленьку?..

„Стояв біля воріт комун“
І чуда ждав і чуда ждав,
Та лопнули чарівні струни
І рушив Митя в Держвидав.

З „Наганом“ Кузьміч став на чати,
Двадцять мав „язиків“,
(Язик один та й той підвів,
Бо хоче всі у світі знати)

Володі! Слухай-но сюди,
До тебе лине дружня мова:
По есперанто—хоч куди,
А по українському—ні слова?

Ти глянй, он Донченко Одесь,
Наш український Уткин Йосип,
До мови он який митець—
А проза також мови просить.

„Вітряк самотній в далені“
Розкинув крила у простори...
О горе, Донченкові горе!
Він „мельник в старому млині“

Що-день, то нові вірші меле,
А в віршах жару, а вогню...
Та годі братці, припиню,
Бо дасть мені він духопелу.

Кожушний Марко десь пропав,
Шукаємо його, як голку,
А це я вістовку дістав:
Влюбивсь у „Зюю Комсомолку“.

А хтось іще говорить, мов
Кожушний, взявши книги в руки,
В Артемівці куток знайшов,
Винищує граніт науки.

А ось провінція гряде,
Несе серця на гострих леах.
Гримало прославляв день
І уявляв себе за Креза.

Що за часи! Ах, влада Рад!
Який же я за тебе радий!
Геносе! Брудер! Камерад!
Нехай живе радянська влада!

Гримайло—крез, а без чобіт,
І серце розіп'яв на леах,
Нема сьогодні на обід,
А шлунок грає... марсельву!

Із Запоріжжя Марко Дієв
Шле оповідання, листи...
Ах, Вані Момота надіє,
Життя—не „Ниву“ пробрести.

Іди, щастя тобі в дорозі,
Та доброго дубця візьми—
Як між вовками—між людьми.
Хоч інші мають в серці „бозю“.

І я смиренний Леонід—
Іду услід за чередою,
Іду повільною ходою
Десь позичати на обід.

Я десь слухач. Я не дишу.
Я майський, липневий, серпневий,
Я дитирамб „новому дневі“
В поганій прозі напишу...

Прочувш може: хтось сміється,
(Гей! Єгова! Адонай!)
То він сміється, Первомай,
Бо в нього серце гостро б'ється.

Сковородо! Сковороди!—
Сковородинці! Техникумці!*)
Без бороди і в бороді
Я буду мати вас на думці...

Ми всі „Комса“ і „КСМ“,
В „Червоній купелі“ хрестились,
„Червону писаночку“ нам
У дві жовтєві підносили.

„Червоний паріст“ днів нових!
Гей, гей, „Червоня дорож“!
Хтось позаха ні в сих, ні в тих
І плаче в ковнірчик убого...

Брати мої! Ми ростемо.
Ми горимо—душі не стане!
В часи будівлі Дніпрельстану
Ми разом з вами ідемо
Знайти „Землю обітовану“.

*) Педагогічний Техникум ім. Сковороди в м. Харкові.

ВИЗВОЛЕННЯ МОГО ТВОРЧОГО „Я“.

Лист-сповідь уже письменника Кузьми Обдертого

Ви певно всі читали листа комсомольського письменника Мусієнка, який спинився перед трагедією подвоєння свого на письменника та партійця. Я не знаю його особисто, але переконаний, що цей чоловік не має будь-якої сили волі і до всього людина дуже слабодуха.

Ще б пак! Він написав до редакції—благав, щоби хтось йому допоміг, розв'язав за нього те болюче питання, що його він і сам не може розв'язати.

Це, як бачите, дуже смішне!

Ну, я себе ніколи до цього не довів би!

Але подбаю не забігати наперед і буду в усіх своїх „передмовах“ та рефренах такий стриманий і скромний, як Микола Хвильовий, або Валеріян Поліщук.

Отже я не пишу до редакції сльозоточивих листів наперед, я маю мужність сам розв'язувати болючі питання моєї душі. Цей лист, як я зазначав, уже сповідь, уже наслідок вчинку моєї сили волі й рішучості.

Коли я відчув, коли переконався, що я вже справжній письменник (а це трапилось після того, як шматок із мого оповідання помістили в літсторінці „Комс. України“, а Ів. Момот через декілька тижнів видрукував розвідку про мою творчість), я також відчув, майже одночасно, що моя істота, моє „я“ подвоюється. Ви тільки зрозумійте мене... З одного мого „я“ та стає аж двое... Ну, як би ото вам пояснити?!

Та просто,—я зрозумів, що не можу одночасно бути письменником (ліриком) та партійцем (розумій, плюс громадянином, суспільним робітником). Часу не вистачає!

Бо раз ти відчув у собі відповідні творчі пориви, почув себе талантом, тебе переконали в тому, що ти письменник, так мусиш бути послідовним до кінця і присвятити творчій літературній роботі максимум свого часу. Ні, весь час, за винятком того, що йде на сніданок, обід, вечерю (бо й письменник—який жаль!—підлягає загальнолюдському закону живлення).

Навіщо ж тоді я став би губити такий дорогий, може для людськості всесвіту, мій час на якісь там зібрання, засідання, хоч би їх було й зовсім не багато? Може мені закинуть, що я ж повинен мати зв'язки та зв'язки з життям, із живими людьми, щоб вивчати їх, брати теми для моїх творів, вивчати типів.

Так за це наперед спасибі. Щиро дякую. Тих людей, тих „типів“ я вже досить вивчив. У печінках вони мені сидять. Я ж пишу переважно про молодь, а та молодь років за шість—так осточортіла мені, що й розпочинати якогось спеціального вивчення її не треба.

Я ж був півтора роки тому політосвітою райкому... Правда й тоді більше вірші писав, ніж роботою займався, але молодь завжди на шії

сиділа. Перешкоджала писати. Та ще й догани іноді мені та сама молодь на загальних зборах виносила.

Коли я переконався, що мого роздвоєного „я“ ніколи вже мені не звести до купи, що „я“—партієць, та „я“—письменник речі не сполучні, я подав заяву про вихід із партії.

Ну, що ж—заяву мою „прийняли до віdomу“ (вибачте за не літературний вираз). Казав лише секретар осередку: „школа, спантеличили хлопця оті літорганізації та критикани, що перехваляють“...

Який він наївний, той секретар!.. А казав так, жалкував тому мабуть, що все таки був же я колись завполітосвітою райкому...

Не говорячи компліментів собі, я все таки, друзі мої, гадаю, що листа пишу широко й одверто.

Так, я визволив своє творче „я“!

Додам іще тільки, що кращі мої товариші з комсомолу якісь чужі мені стали. Чи вони мене відщуралися, чи я їх... не знаю. Так само часом мені буває ніби трохи сумно, що з творів, які надсилаю до численних редакцій, дуже не часто бачу щось видрукованим. Навіть мало відповідають на листи. Але до тих редакційних пацюків треба якоїсь іншої мови вживати.

Не визнають певно мене за письменника. Ну, що ж? Це—пусте. Це часто траплялося з письменниками всіх часів за їхнього життя, у їхній батьківщині.

Я духом не падаю... Підтриманий морально невмирущою теорією великого апостола паужанського Пилипенка— „кожен, хто пише—уже письменник“ (привіт йому!) я сам себе за письменника визнав, визволив своє творче „я“—і цього мені досить.

Ваш Кузьма Обдертний

м. Рівний Степ.
17—II 1927 року

Зредагував мову, виправив взагалі та подав до редакції—

Т. Озерний

ДРУЖНІЙ ШАРЖ

Ів. МОМОТ

Хроніка

„Молодняк“

Харківська центральна група

Протягом минулих місяців відбулося кілька загальних зборів Харківської групи „Молодняка“ та засідань Бюро групи. Основні питання—взаємини з різними літературними організаціями, як—от „Пауг“, „Валпіді“, ставлення до з'їзду пролетарських письменників, вироблення декларації, статуту та інші.

25/1 відбулися об'єднані збори „Молодняка“—Київської та Харківської груп. Вирішили прийняти участь у з'їзді, припустити взаємне членство та створення єдиного фронту боротьби з літературним уклонізмом, заплебачившими настроями. На цих зборах в основному затверджено декларацію та статут організації „Молодняка“. До складу Бюро введено двох Київських товаришів—Коваленка Б. та Ключика А.

Нетактовна поведінка редакції журналу „Паужанин“ викликала гостру одсіч одсіч „Молодняка“ в пресі „Комсомолец України“ за 16 січня ч. 13 (208).

Складено умову з Держвидавництвом на видання альманаху „Молодняк“ розміром 15 друк. аркушів. На переведення всієї роботи по виданню та редактуванню альманаху виділено т.т. Гордієнка, Дм., Донченка, О., Кожушного М., Кундзіча О., Момота, Ів., Первомайського Л., Усенка Пав.

Останній термін подачі матеріалу 30 березня.

З видавництва „Пролетарій“ складено умову на видання альманаху „Молодняк“ російською мовою.

Бюро „Молодняка“ підняло перед Відділом преси ЦК КП(б)У клопотання про матеріальну допомогу родині поета Василя Чумака: Справу передано до відповідних органів і в недалекому часі буде розв'язано позитивно.

20/II на загальних зборах організації перебрало бюро „Молодняка“ (кожних два місяці). До складу обраного ввійшли Ів. Ковтун, Л. Первомайський, Пав. Усенко (голова).

Всіх товаришів та групи з провінції, що подали заявки до „Молодняка“ бюро офіційно не реєструє членами організації, залишаючи право входити в стосунки з організацією лизовно.

Головне ж виявлення молодих товаришів мусить йти не по лінії організаційній, а по лінії творчій, через літературні журнали, зокрема „Молодняк“.

Кін.

Літературний вечір „МОЛОДНЯКА“

27 лютого в Будинку Літератури ім. В. Блакитного, відбулась літературна вечірка „Молодняка“, організована по ініціативі ре-

дакції „Комсомол. України“ для юнкорів м. Харкова.

Зі вступної доповіді Ів. Момота „Літературний Молодняк“, аудиторія познайомилась з сучасними літературними угрупованнями та творчістю, що характеризує ідеологічне устремління окремих представників цієї літератури й зокрема літературного комсомолу.

В розадіі другому демонстрували свої твори Дм. Гордієнко, Пав. Усенко, Олександр Влизько, Я. Гримайло, Леонід Первомайський зачитав уривок з повісті „Земля Обітована“, а Вол. Кузьміч оповідав „Міна“.

Особливе враження справили гуморески Ю. Вухналя „Про життя та дівчність Хведьки Гуски“, що влучними деталями й тонкою шаржировкою негативного типу в комсомолі викликали чимало веселого сміху в аудиторії.

Ціла ніяка відгуків юнкорів в пресі свідчать, що перша літвечірка була для них бажаним культурним явищем та першим близьким знайомством з представниками нової творчої фаланги—літературного комсомолу.

Юнкоровська аудиторія складала біля 250 чол.

Київрав.

Комсомольська преса на Україні

Періодична преса

Комсомольська періодична преса складається з чотирьох газет, загальний тираж яких понад 25 тисяч примірників.

Періодична преса має своїм завданням обслуговування низового активу керуючим матеріалом, обговорення питань комсомольської роботи, освітлення життя та побуту молоді та втілення елементів українізації в масу комсомольської молоді.

Замало коштів та кваліфікованих газетних сил, слабкість юнкоровських кадрів, які зосереджені навколо газет, безумовно негативно відбиваються на якості газет. Тому зараз дається аби юнкоровська робота, робота по їх підготовці була на багато посиленна.

Газета „Комсомолец України“
(Орган ЦК ЛКСМУ та Харківського ОК)

Газета видається другий рік. З 1 Жовтня виходить щоденно. Тираж газети 11.000. „Комсомолец України“ поступово поліпшує якість змісту, але роботи в цьому відношенні ще багато. Треба поліпшити й відділ комсомольської та закордонної інформації, треба матеріалові що освітлюється в газеті що до

комсомольської роботи,—надати більше керуючого характеру; треба щоби загальний зміст газети придбав більшого характеру щоденності.

Газета „Комсомолец України“ почала розгортати масову роботу навколо себе. Цю роботу газета провадить шляхом конференцій читачів в Харкові та в Києві, юнкорівських зборів та проведення різних нарад та конкурсів.

Розповсюдженню газети перешкоджає: недостатній темп українізації серед робітничої молоді та велика ціна газети (70 коп.). Але відносно ціни ЦК ЛКСМУ ухвалив з першого березня встановити місячну вартість в 50 коп. Це сприятиме розповсюдженню газети.

Газета „Молодий Більшовик“

(Орган ЦК ЛКСМУ та Київського Округового)

Це одна з найстаріших газет комсомольських, що існують на Україні. Газета розрахована на селянську молодь та комсомольські організації села.

Газета „Молодий Більшовик“ має до 7.700 примірників тиражу й виходить 2 рази на тиждень. Навколо неї зосереджується 304 юнєлькори.

На сторінках „Молодого Більшовика“ досить освітаються питання побуту молоді, стану комсомольської роботи та питання сільсько-господарчої роботи. З приводу цього газета провела кампанію за молодого зразкового господаря.

Але в газеті недостатньо освітаються питання національної політики партії, бракує закордонної інформації та освітлювання життя закордонного комсомолу.

Газета обслуговує 14 округ Правобережжя, тому треба визнати, що тираж її недостатній.

„Майбуття Зміла“

(Орган Дніпропетровського та Криворозького Округових).

Газета існує шостий рік. Виходить 1 раз на тиждень. Тираж її 4.200, ціна 15 коп. на місяць.

За останній час газета значно поліпшилась по своїй змісті. Головні місця на сторінках „М. З.“ займають питання громадської роботи комсомолу та господарчої роботи. Особливо освітаються питання сільськогосподарства.

Мало на сторінках „М. З.“ освітаються питання організації розваги молоді, її побуту та життя закордонного комсомолу. Недостатня також військова пропаганда на сторінках газети.

Газета „Молодой Рабочий“

(Орган Округових ЛКСМУ Донбасу).

3 січня виходить в м. Сталіні газета робітничої молоді. Газета виходить на російській мові 2 рази на тиждень. Коштує 25 коп. Тираж 4.000 примірників.

Газета ще молода й має багато недостатків, тах формою, як і змістом.

„Молодий Більшовик“

(Журнал селянської молоді).

Зміст журналу пристосовано до селянського молодняка. Якість журналу задовольняюча, але тираж його надто малий—всього до 2.500. Це пояснюється недостатньою увагою до його розповсюдження та популяризації з боку низових комсомольських організацій.

Але що до змісту журналу, то й тут треба де за що подбати. Слід звернути увагу на те, щоб поліпшити зміст сільськогосподарського відділу, та більше місця давати сількорівському матеріялові.

„Молодняк“

(Літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал. Орган ЦК ЛКСМУ).

Журнал існує недавно. Виходить лише № 3-й.

Головним джерелом літературно-мистецького матеріялу „Молодняка“ є літературна група молодих письменників, переважно комсомольців. Група ставить завдання своїми творами відбінати героїчну добу революції, роботи комсомолу й побуту молоді та допомогти тим, хто проходить етап літературного зросту, творчого розвитку.

Цьому, як що в журналі й будуть які недоліки, то до них треба притягти критичну думку нашої суспільності. Навколо журналу треба зосередити увагу нашої комсомольської організації.

„Комсомолец Агітатор“

(Орган ЦК ЛКСМУ та Харківського Округового)

Журнал розраховано на масового агітатора на виробництві. „Комсомолец Агітатор“ має найбільше розповсюдження, порівнюючи з іншими журналами. Він має 10 тисяч тиражу. Коштує 15 коп. на місяць. „Комсомолец Агітатор“ своєчасно підхоплює питання агітаційної роботи на виробництві. Крім змісту, журнал дає методичні вказівки що до агітаційної роботи.

Важко журналу в те, що іноді статті бувають надто довгі.

Крім цього треба посилити відділ самонавчання.

Неперіодична література

Неперіодичну комсомольську літературу видають юнсектори ДВУ та вид. „Пролетарий“.

Юнсектор ДВУ видає переважно літературу українською мовою. Юнсектор Видавництва „Пролетарий“ видає російською мовою літературу переважно пристосовану до робітничого юнацтва.

За 25-26 рік видано 288 назв.

Зміст літератури: учбово-політична, організаційна, методична, піонерська та художня.

ЦК АКСМУ накреслив нинішні заходи що до поліпшення якості літератури. Головними з них є притягнення кращих авторів та рецензентів, поліпшення техніки та зниження ціни.

Як завдання надалі треба зазначити, що комсомольська література (за винятком художньої) мусить бути пристосованою до конкретного керівництва роботою осередків та обміну досвідом цієї роботи.

Крім переліченої комсомольської преси, видається неперіодична дитяча література та періодична преса—газети: «Юний Ленінец» і «На Зміну» та журнали «Октябрьские Вехи» і «Червоні Квіти» *).

О. Філіпов.

У ВУСППЧ

Маніфест всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників **)

В газетах «Вісти», «Комуніст» за лютий місяць опубліковано маніфеста всеукр. з'їзду пролетарських письменників від 28 січня 1927 року, в якому говориться *):

«За складних умов збирається 1-й всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників.

В умовах НЕП'и буржуазна й дрібнобуржуазна «устрающина» шукає джерел зворотної радянського ладу в капіталістичній. Вона хоче й мистецтво, особливо літературу, як найбільш виразну що до ідеології формувати підпорядковані для популяризації цих своїх ідей і для розклату революційно-активної психології радянського суспільства.

Ортодоксально-буржуазний фронт української літератури дуже кволий, як з кількісного, так і з якісного боку. Кілька ідеологів зоологічного націоналізму не зроблять хоч трохи помітного впливу на широке суспільство УСРР. Головна небезпека полягає в отруйній праці поміркованих буржуазних ідеологів, що часто навіть аноншують себе призиваннями радянського ладу. Ставши формально на радянську платформу, вони неспоймано, але систематично всотують у літературу елементи своєї ідеології і естетичне світосприймання, заражують ними частину хиткої, незагартованої в пролетарській ідеології інтелігенції, прищеплюють їй або націоналістичний світогляд, або зневір'я в творчих шляхах революції, ідейний скепсис, або зневір'я пасивістичне підлітків, що цілком не є спільнотне вольовий бадорій психології переможної класи, що їй належить майбутнє.

1-й з'їзд пролетарських письменників України свідомий класових завдань пролетарської літератури й величезної відповідальності, яку на неї покладає пролетаріат, висуває гасло рішучої боротьби за інтернаціонально-класовий союз літератури України проти міщанського націоналістичного, за

вольовий активний пролетарський світогляд у літературі проти буржуазного й пасивістичного, за соціальну художність проти індивідуалістично-богемської.

Справжній радянський розцвіт української культури не стоїть «на костях» культур нацимешностей України, як цього б хотілось українським шовіністам. Навпаки, культурне будівництво нацимеш за участю широких трудящих мас в такій же мірі зростає й розвивається, як і культура українська. Утворюється братерське співробітництво пролетарських культур, яке ще більше стимулює інтенсивність їхнього розвитку, зміцнює їхню інтернаціональну суть, розгортає нові найширші обрії.

В радянській українізації українські націоналісти справедливо відчують свою недалеку загибель. Маленькі люди! засліплені хуторянсько-куркульським шовінізмом хотять залишити за собою хоча б мистецтво, як засіб організації ворожої нам ідеології, але й цю останню зброю вирве з їхніх рук пролетаріат, як козаків на фронтах громадянської війни вирвав наемні багнети з рук куркулячої армії.

Наш рух ще дуже молодий. Пролетаріаті багато доведеться вчитися, запозичуючи кращі елементи європейської культури, але працюючи також у тісному зв'язку з народами СРСР.

Певні своїх завдань розпочинаємо ми відповідально й важку працю посприяти швидкому вторганню шляхи пролетарської літератури.

Спираючись на підтримку широких пролетарських мас, ми йтимемо до могутнього розвитку пролетарської культури майбутнього, що буде разом і розцвітом вселюдської культури."

Цього маніфеста підписала значна група пролетарських письменників з'їзду. Як бачимо тут імена не лише літератів старшої генерації, а й цілої низки молодих товаришів, а також представників єврейської та російської літератури України. Подаємо прізвища:

І. Ткачук, Кость Гордієнко, Іван Ле, Антон Дикий, В. Коряк, Олександра Влизько, Микола Терещенко, Григорій Косаченко, Павло Безпощадний, А. Баршт, Володимир Гадзінський, Корнійчук, Ів. Микитенко, Дорожній, Олександр Донченко, Володимир Кузміч, Жигалко, М. Дубовик, М. Гаско, М. Доленко, Б. Горбатов, Ізгур, Іван Кирilenko, Г. Захаров, Олександр Кундзіч, В. Матяш, П. Арський, В. Миколюк, Ан. Ключа, Павло Усенко, Микола Войців, П. Радченко, Петро Голода, Трейдуб, Л. Первомайський, Софія, М. Христовий, Марко Кожушний, Кудик, Наталя Забіла Ісаєнко, Ковалевський, А. Шмигельський Дм. Загуд, С. Левітін, Т. Масенко Б. Коваленко, Ів. Ковтун, І. Момот, М. Шеремет, Анатоль Крашаниць, Глібін, А. Машкин, Дм. Гордієнко, Ярослав Гришкойд, Л. Смілянський, Я. Савченко, С. Шупак.

*) Про комсомольську нацимешлітературу буде висвітлено окремо.

О. Ф.

**) Маніфест ВУСППЧ у подаємо скорочено

Ред.

Всеукраїнська спілка пролетарських письменників (ВУСПП).

12/II 6. р. в літературному будинкові ім. В. Блакитного відбулись загальні збори харківської групи Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. Збори заслухали доклада відповідального секретаря ВУСПП т. Микитенка про постанови секретаріату щодо організації та видавничої роботи спілки.

Секретаріат ухвалив видавати літературно-критичний місячник українською мовою, де б містились як художні твори членів ВУСПП, так і критичні та провідні статті в справі організації пролетарської літератури на Україні. Крім того, секретаріат ухвалив видавати руською мовою літературно-критичний місячник для об'єднання та виявлення руських письменників, що перебувають на Україні. Визнано також за потрібне в найближчий час видати альманах єврейських пролетарських письменників.

Для освітлення бieżучих літературних подій та для боротьби з усіма виявленнями занепадництва та дрібно-буржуазних збочень в літературі ухвалено видавати в Києві двохтижневий літературну газету.

Постанови секретаріату, цілком і повною грунтовались на постановах всеукраїнського а'гаду тому збори однодушно їх схвалили.

Далі збори розглянули низку організаційних питань у тому числі й питання прийому в члени спілки. Ухвалено: всі пролетарські письменники, охочі вступити в члени ВУСПП, мають подати до секретаріату заяву з біографією та списком своїх творів. Для розгляду творів та для студіювання їх секретаріат вилучив спеціальну комісію, що подаватиме висновки про прийом до спілки.

Для керівництва харківською групою ВУСПП та студійною роботою, що група має розпочати, обрано секретаріат у складі: т.т. Кириленко, Арський, Доленго.

Конкурс на твори до 10 роковин Жовтневої революції.

В управлінні Політосвіти Наркомосу відбулася поширена нарада в справі підготовки святкування 10 роковин Жовтневої революції. На засіданні були присутні представники різних літературних організацій як о: ВУСПП, "Молодняк", "Пауг", "Валайте" професійних, мистецьких та інш. Заслухано доповідь т. Смолича про організацію конкурсу на літературні, драматичні й музичні твори. Збори ухвалили, що в конкурсі можуть узяти участь не тільки письменники, що живуть на території України, але й ті, що живуть поза межами української республіки. Твори можна подавати на різних мовах. Твір може бути написаний з усіх часів людської громади, але він мусить давати марксистсько-

матеріалістичне відтворення. Термін подачі творів установлено такий: літературні твори подавати до 1/IX ц. р., а музичні й драматичні до 1/VIII, з тим розрахунком, щоб до Жовтневих свят твори вийшли друком.

Що до літературних творів ухвалено вважати за потрібне оголосити два конкурси, відкритий і закритий. Відкритий—на роман, поему й повість та закритий—на вірші та оповідання. Преміювання творів призначено в такому розмірі: за роман—2.500 крб., за повість—1.500 крб., за поему—1.000 крб. За оповідання призначено премії: 750 крб., 500 крб. і 250 крб., за вірші—250 крб., 150 крб. і 100 крб. До участі в відкритому конкурсі ухвалено запросити таких т.т. Хвильового, Любченка, Микитенка, Сенченка, Копиленка, Головка, Юрзанського, Сосиру, Поліщука, Тичину, Кундича, Панча, Саєнченка, Підмогильного, Первомайського, Досвітнього, Загула й Косинку.

Що до конкурсу на драматичні твори, визнано за потрібне оголосити два конкурси, закритий і відкритий. До участі у відкритому конкурсі ухвалено запросити: Куліша, Дніпровського, Микитенка, Красовського, Мамонтова, Гака, Соф'єву, Зорина, Фефєра, Бєданка й Ярошенка.

Для того, щоб створити музичну літературу до святкування 10 роковин оголошується конкурс на такі музичні твори: а) хоровий твір, б) пісня для голосу в супроводі фортепіано, в) великий симфонічний твір для великого оркестру.

Ці твори мусять бути приступні до виконання і прийняті ідеєю свята 10 роковин Жовтневої революції. Що до симфонічного твору, то в його основі мусять лежати українські народні пісні. До конкурсу прийматимуться твори, які ніде ще не були надруковані й ніде прилюдно не виконувались. Крім того, музичний твір мусить бути надісланий у двох примірниках з зазначенням прізвища автора, остання подається в закритому конверті.

Розмір премій призначено такий: за симфонічний твір призначено 3 премії: 750 крб., 500 крб. і 250 крб., за хоровий твір—200 крб., 150 крб., за пісню «романс»—200 крб., 150 крб., 100 крб. Останній термін подачі музичних творів призначено на 15 червня 1927 року. Твори надсилаються на адресу Вищого Музичного комітету при УПО НКО УСРР. (Харків, вул. ім. Артема, № 29).

Нові книжки Барбюса.

Цими днями в Парижі виходить нова книга Анрі Барбюса «Ісус», написана в формі євангелія.

Вийшла з друку його збірка «Сила», що містить три оповідання. Барбюс означає ці оповідання «фільмами».

Бібліографія

ДНІ ЮНОСТИ Аркадій Любченко.
ДВУ 1927 року, стор. 64, ціна 40 коп.

Часто товариші "мрачною предавшись песимизму", мовляв Саша Чорний, в розпачі одчайню вигукують:

— У нас немає літератури! У нас немає письменників!

Ми ж цим, навіть не визнаючи теорії Пилпенка, що кожний хто пише, має відповідного собі читача, і для того читача він являється письменником, і тому в нас є письменники,—навіть не визнаючи цієї "у.у.опомрачительної" теорії відносності, ми кажемо, що письменники в нас таки є! Це взагалі, а зокрема,—розглядаючи книжку Аркадія Любченка.

"Дні Юности"—це книжечка справжньої літератури й персонажі цього оповідання найдуть своє місце в галереї літературних типів.

Іх небагато: Титянка, Радивон, Марк (таки не Марко!—асоціюється з яким небудь Марк Модестовичем).

"Гудок з Богучанської цукроварні застає Титянку на горі". А казав Марк: "загуле в заводі,—добридень, Титяно!" Ви подивіться, що Марк—робітник, а Титянка—селянська дівчина. Вам ясно, що вони кохаються і ви сподіваєтесь побачити, як селянська дівчина стає на "пути істини" під впливом свого коханого. Він їй привносить книжки, водить на зібрання й врешті, коли вона стає комсомолкою, обрізує коси й розживається на червону хустинку—бачимо заключний поцілунок. Такий священний трафарет, але ви поміняєтесь, думаючи, що так і в Любченка. Дуже цінно, коли письменник дає нове в самій темі, коли письменник вводить новий сюжетний елемент в літературу, але чи не більш цінно, коли він бере літами запліджену тему, оживлює її, робить підсумок творам даного характеру і цим каже, що цю тему можна вважати до певної міри вичерпаною.

В Любченка і любов робітника й селянки, і втягування, і протест оточення й перекота й гудок, як то кажуть "спереду і назад"—(в початку і в кінці оповідання), але це зроблено так, що воно все стосується до сюжету, до дії. Віриш, що цей гудок дійсно гуде й що десь Марк справді, дивлячись на гуде шепче: "добридень, Титяно!".

Так це ж про Титянку. А з досвіду нашого бідного читача, ви ще надієтесь побачити робітника (з промовами, з КІМом, з банкрутими очима. Ви (з досвіду) надієтесь обачити,—припускаю ризикований вираз,—

ідеологічного робітника. І ви... не помиляєтесь.

Марк—це ідеологічний робітник. Він правда без прсмів і чудесний—(в розумінні художнього малюнку) з Титянкою, але автор обережно обходить самий завод, обходить Марка на роботі, в його обставинах, в його атмосфері (бачимо лише, як Марк рубає дрова (?), не дає Маркових думок і нюансів психології. виправдувати Любченка нічого. Його шлях звичайний, шлях наших письменників: із села до міста установ, ВУЗів, тротуарів і в гіршому випадку—кафе. І робітник у наших таких письменників стоїть вічним міражем, а коли доходимо до нього, то даємо сурогат, а в кращому випадку "ідеологічного робітника", бо взагалі робітника не обминути.

Над селом же все одно гуде "гудок Богучанського заводу". От Любченко й дає робітника "ідеологічного". Нам відома робітнича ідеологія, а до цієї ідеології додати "сильний розмах брів, трохи зіпсувати щоки й на устах у куточках легенька усмішка, особлива усмішка"—от вам і є літературний робітник. Це Марк. Він шеф. Давайте не будемо називати Любченкові завдання показати робітника, приймимо Марка з дзвіниці сільського феодалізму просто за шефа.

А ось третій тип. Зразу прелюдія до уривку, де він з'являється: "У-хи!—раптом короткий пошвист, розтявши повітря, шарудінням розсипався біля її ніг". Для поетичної натури Любченка "в його (Радивоновій) вдачі кривиться щось надто цікаве і в той же час похололиве. І лякає, і дратує, і вабить". Любченкового Радивона можна назвати якимсь фавном, що з'являється несподівано, попередить свистом, а коли той з'являється Титянку у ставку і кричить: "—У-хи! Гола!", потім упирає, "в захваті гойда на руках", відбіжить і регочеться "сильний, засматлий, налитий щерть сонцем... і на темному тлі вусиків срібляють зуби". Кидає грудками і, як говорить, "припадає до тину, захлобується". Люді розпалюється і "сміється нервовим, колючим сміхом". Чудесний тип для натхненної, імпресіоністичної поеми, але для оповідання... врешті його поведінка з Марком на заводі, в Титянки в хаті остільки правдива, що отой нальот фавновського теж стає реалістичним,—це ж "Дні юности".

Радивон куркуль і сватає Титянку—звідси все. Він загрожувє Маркові й провінційний письменник, звичайно убив би Марка. Цього немає в Любченка. Немає також в Титянки безапеляційного прирзства до Радивона й повного захоплення Марком. Дівчина

мучиться. В самий критичний момент (вдома і в душі) прийшла раз на завод і крадькома викликала Марка. Щоб показати, як знає сільську дівчину автор, як володіє Любченко діялом і—стан психологі Титянки, наведу розмову в заводському сажу:—Ой, дурна я дурна... розкисла, а ти не сердься, чувеш? Знаю, що не треба, але ти не сердься.—Та ні, ні... Ну розкажи ж мені.—Бй-право, і сама не знаю... От, ей-право, всю дорогу думала, що як побачу тебе, то такразу все й розповім і плакати не буду, а тепер, ей-право не знаю...—Так, далі,—тепло, спокійно але невідступно промовив Марк.—Далі?.. Тільки чога ти тобі оде голову морочу? „Морочим? Та що ти? Далі.—Бй-право... „Далі“. Ну, от... Ну, запнулася й нараз спритно вигнувшись і заглядаючи йому знайо, в очі, прошепотіла: (Бісового батька! вона ж зовсім живою стоїть передо мною! Але слухайте далі! О. А.) а ти вгадай... угадай, Марку.—На що це Любченко? На що це „вгадай“ Титяні? Ви розумієте?—Дівчина бентежиться перед Марковим наступом. Вона зараз не може почати говорити. Їй треба викрутитись виграти час: „угадай, ну, вгадай“. А потім „чекдай, я зараз... Я хочу порадитись, бо ей-право...“ І розповіла все. Знає душу цієї дівчини Любченко. Взагалі „Дні Юності“ і особливо сцену на заводі варто б прочитати письменникам, що втягають дівчат у комсомол.

Цікавий фінал книжки. Після хатньої драми Титянка спала в кутні. Прийшов Радивон. Приспала п'яного й ранком побігла на завод. „А позаду вже тупотіла гонитва й кожний звук відбивався в Титяниних вухах настираною луною—уб'є!.. уб'є!.. уб'є!.. Але не вбив, лише не втримав кулака й Титянка впадала неприємною. Потім прийшла до пам'яті, „поволинний отбержас рукавом“ і не глянувши на Радивона, „рушила знову вперед... З заколовороту, погрюкуючи колесами, виїдали на поле підводи... Радивон, обхопивши голову руками, мов підбитий пуги-стився долі“. Покорений фави зник він все здається фавом—може тому, що у його під не бачу в роботі, в нього дома плакав) А Титянка пішла до заводу. Але... боюсь і за Титянку! Якесь не триває її становище в майбутнім. Не вірю я цьому робітничкові, хоч він і казав там щось дівчині—„будеш робити, будеш учитися“. Якійсь він безсильний, анемічний. І що там є на тому заводі? Де може робити Титянка? Чи одержить вона роботу, не член профспілки?

І чому цей її товариш-коханий такий „100%“? Язгоден, що чарку випити йому від Радивона було справді не варто, хоч і Маяковський каже цілком правдою: „ну а клас то жадну залізвест квасом? Класе—он тоже випіть не дурак“. Випити Маркові не варто було з гонору, але чи потрібно було, щоб його тряс за барки цей Радивон. Запитаємо формою виразу Маяковського: „ну а клас то дів одними „ідеологічними впливами“? Класе—він тоже в ухо дати може!—Я жовсім не проповідую хуліганства, я лише за художню

правду. Хіба Маркові треба було чекати, ризикуючи мати побите обличчя, (а воно й так уже „випсувате“) і ждати, поки приїде сусіда й оборонить?.. Е-ех! Робітника ми не знаємо!

А фавна ми любимо. Емоді Любченкова для фавна. Красивий тип! Гамсунівський. До Марка Любченко відноситься побажально: мовляв, сухий, блідий, витриманий і не цікавий

Книжка заінтригує й вона буде цікава не лише для літературних полемістів, але й для читача. Коли купуєш її, сподіваєшся побачити ще один зразок претезійної (на Європу) мозаїки. Але потім з радістю пізнаєш, що помилився. По культурній вартості книжка наближається до „Європейських“ новел, але вона цінніша, тому що в ній життя, свідість і ще одно: дух юності.

О. Ладен.

„БЕЗДРИК-КУМЕДРИК ТА КОМАШКА-ГОРУПАШКА“ В. Поліщук ДЗУ 16 стор. Ціна 1 карб.

Якщо в нас бракує путящої художньої літератури для юнацтва загалом, то ще скрутніше з такою літературою для дітей молодшого віку. Колишні казки, здебільшого являли собою мало корисний матеріал в справі художнього й соціального виховання дитини, давно вишлі з ужитку в дитячих книгарнях; прихильники раціонального виховання серед педагогічних кол свого часу, критикуючи нікчемний ідеологічний зміст колишніх казок, навіть загалом відкидали потребу в таких казках. Мовляв, не треба затулювати голову дитини різною фантастикою та вигадками. Це, звичайно, справа компетентної дискусії, а тим часом фантастика теж потрібна й навіть корисна, якщо вона плакає в дитини творчу уяву й здорові соціальні інстинкти. Очевидно це має на увазі дати й автор „Бездрика-кумедрика“. Завзятий верлібрст віршованим примітивом розповідає про пригоди комахи—бездрика—сонечка та інших букашок—горупашок. Але це не звичайнісінька собі, так би мовити, хроніка з життя, казочка розповідає про боротьбу, про життя, повне різних несподіваних небезпек, що доводить дрібну комаху бездрика до думки закласти колективне життя. Комаха бездрик, маючи купу малих діток, яких треба напоїти й нагодувати, працює день і ніч. Маленького трудівника якось мало не пожерла гусень. Та на той шанс трапилася комашка—горупашка, збила гусень з гілки і врятувала бездрика. А іншого разу ядкий бездрик врятував горупашку від жаби. Спілкування бездрика в боротьбі проти „дужчих“ поділила комах. Зустрінувши бездрика, горупашка, запрошує до свого селища, де всі живуть і працюють колективом. Внодобав бездрику колектив горупашок. І повернувшись до свого кубла, він скликав громаду та почав намовляти, щоб і в себе кожному закласти. Але закликає молодого „агитатора“ старіші в громаді зустріли несприятливо.

Счинилилася буча: „Як зажерлись, як загризались—б'ються видно й досі“.

Отже проти провідної думки казочки сперечається не доводиться. Справа в тому, як з нею впорався автор, щоби перетворити її на цікаву, дитячу казочку. Що до цього—не все гаразд. Казочка, особливо кінець, скидається на одну з багатьох агіток на цей же мотив. Різниця тільки в тому, що замість урочистої ухвали негайно організувати комуни, як це неодмінно в такому випадкові завершують інші, автор закінчує бучою, яка невідома до чого доведе, але комахи „б'ються видно й досі“.

Не дуже мабуть второпав юний читач казочки.

І отакі місця, як ворожий виступ старої комахи проти бездрика: „Що ми бідні, то негода є тому причина. Але ми не в силі замінити неба, то й комуни, звісно діло, нам тоді не треба“.

Тим, для кого написана ця казочка, потрібний перш за все легкий, врозумілий, але барвистий словесної форми переказ. Що правда, в казочці є соковиті кучеряві місця, але нерівномірний темп (верлібрований) подекуди порушує легку ритміку читання.

Загалом, пишучи ту чи іншу річ, що її потім призначають „до вжитку в книгозбірних дошкільних установ“, треба добре зважити не тільки на зміст, а й стиль передачі цього змісту, зважити зрештою для кого це пишеться. На це й слід зауважити авторіві в його таких працях надалі, якщо вони трапляться.

Наприкінці варто де-що сказати й про ціну книжки. Хоч її й задоволено малюнками в кількя фарб, а встакі 1 карб.—це дорого.

І. Овчаренко.

„МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ“ кн. № 1, 1927 р.

За п'ять років існування журналу „Молодая Гвардия“ читач звик до її красивих книжок, де часто зустрічались непогані художні твори й завжди цінні літературно-критичні статті. Настав шостий рік видання. Одержали першу книжку. І читач розчарований. У нього в руках грубий номер журналу з неграбного обкладинкою та сіро-синім папером, що імпонує і змістові цієї першої (січневой) книжки.

Тут майже зовсім нема рецензій на белетристичні твори, що одразу знижує цінність журналу. Немає літературно-критичної статті, що освітила б наше художнє життя. Замість неї—Ілля Груздев дає сухий бібліографічний матеріал, що малює, вірніше розповідає про молодого Горького. Та й той не закінчений. Що до художньої частини, то вона чомусь зовсім випадково розподіляється між двома відділами, першим—зовсім без заголовків і третім, що має свою візитну картку, де написано малесеньке слово „побут“.

Важко допускати принципу такого розподілу белетристичних творів. В „побуті“ подано нарис Фед. Могова „О философии

нашей эпохи“, де в белетристичній формі змальовується заклинате в ділі село з його непринабливим життям, село батигидами відмежоване від соціалістичного фронту. Але й тут він вірається своєю кооперативною ділянкою: селянський актив утворив кооператив, починається боротьба з куркулем, в якій останній не раз був переможений, але в решті решт кооператив залишається переможцем. Тема нескладна, але вона відтворена яскраво в бадьорих тонах, чим не поступався своєю художньою вартістю „Шатучему мосту“ А. Богданова „Коровиним дітям“ Матяша, або „Суду над піонером“ Романова. У всіх цих творах трактуються життєві факти й авторі їх в подоні цих фактів. Наслідок—досить наївний реалізм хронікерського характеру, художньо не оброблений. І тому занесення нариса Могова до відділу „побут“, так само не продумано, не обгрунтовано, як і занесення, припустимо, оповідання Богданова до відділу першого.

Ось характеристика композицій літературної частини журналу. Перейдемо до аналізу окремих творів. Та треба зразу ж умовитись: будемо мати на увазі не так окремих авторів, як суму статей, що характеризують першу книжку „Молодой Гвардии“.

Найбільш видатним твором є безумовно „Наталя Тарнова“ Семенова, та „Рискований человек“ Тихонова. Перший роман, другий—повість, продовження того й другого „слідують“ в наступних книжках журналу: в першій вони займають біля двох третин художньої прози.

Кого ж читач зустрічає в цих творах?

В першому мові йде про фабрику, початок якій покладено чи не підчас заснування Петербургу. Фабрика ця відмежована була від світу мідними мурами й не менш міцною охороною. В революції участі не брали тому, що й робітники жили за цими мурами окремими патріархальними самодержавними родинами. І ось на такому засталоному фоні родина одного з найповажніших робітників—Тарнова. Революція вирвала з цього патріархального побуту дочку його Наталю й поставила її на секретаря фабрично-заводського комітету. Автор змальовує, вірніше, розповідає про розклад родини Тарнова, відмежованої від інших робітничих родин. І далі дає духовний портрет Наталі.

Що ж підкреслює автор в Наталі—секретареві фабричного комітету та активному партробітнику? Читач може чекати поглибленого змальовання життя її в інтересах партробітників та пролетарської держави? Тому, що Наталя громадський та партійний робітник і це зобов'язує автора дати соціально поглиблений тип? Але перед нами розкривається зовсім інший шлях Наталі. Почалася справа з абортів зв'язку з одруженням партійним товаришом, що покинув жінку ради Тарнової, жінки-красуні „сквоашишей тем острим, що у мужчин вызивает чувство с первого взгляда“. Через вісім місяців вона

кинула чоловіка. Її другий зв'язок був також невдалий. Чоловік її відповідальний партією і зійшлася з ним після двох зустрічей на третю. І негайно розійшлася, коли він запропонував їй вийти за нього заміж, бути тільки його жінкою і навіть покинути партію. Далі... Тарнову мучить питання, чи можливе вона жити з позапартійним. І відкидає таку можливість, але через де який час сходитьсь з позапартійним жонатим інженером. До речі, його дружина (як і він) типова „дама общества“ заводить з „зругом дитинства“ і собі роман.

Але де робітники? Де секретарська робота Наталі? Де її діяльність, як активного партійця? На всіх 24-х сторінках тексту її немає. На кону активна партійка й секретар фабкому з її запитаннями: „чи зможе вона жити з позапартійним?“. На кону зв'язок з одним, другим, третім. Автор обіцяє це продовження! І де це все? В „Молодой Гвардії“, що повинна стати борцем проти занепадицтва.

Та можливо, що цілком випадково цей занепадицький гвір з'явився в „Молодой Гвардії“?

Подивимось на друге оповідання „Рискований человек“. Знову перед читачем трудовий нарід, на цей раз службовеский: табельники, рисовники, телефоністки. Чим живуть вони? Молодий виробник „ходить“ до уборщиці, вимагає „дани“ від телефоністки Анфиси. Остання „бегает до любовника“ на роботах. У місті живе з другим, а згодом стала „ходити“ до третього. Цей третій — „Рискований человек“. У другого „героя“ 32 чирія, здорових як сала в маринаді. Медичка, завідувачка пункту, любить лише собак. Її мрія мати хорошого пса, а поки... лікує і п'є спирт, веде таке ж життя, як і останні. Жодного в цьому, дійсно темному дарвіні, радісного, світлого проміння. Та ось „Рискований человек“ випадково попадає в інший світ. Він в оточенні безрукого п'яниці та істеричного художника, в якого „отбивают“ бібліотекаршу Таню, що ходить до нього раз на тиждень. Оточення третє, в якому наш „герой“ також випадково опинився, страждає на тупоумство. Оточення четверте... Проте воно в наступній книжці!

Перед читачем знову і знову хворобливі люди, в оточенні яких паузе анування над людською особою, знищення її. І твори з таким хворобливим змістом намагаються стати художньо оформленими. Де?—В „Молодой Гвардії“! Чи не буде це в кращому разі здаватися дивним читачеві?!

Як протилежність безумовно публіцистичної тенденції Семенова і Тихонова, автори тільки що згаданих творів, в журналі в „Коровиних дітей“ Матяша, де з таким же хворобливостям на протязі майже тридцяти сторінок, нудно знов такі оповідається про життя дітей, портових робітників. Маємо й тут тенденцію, але іншу: автор ставить своїм завданням „милость к павшим призывать“. Наслідок—сухий, без ніякого творчого процесу „сколочений“ опис трудового життя

„Коровиних дітей“ (Корова—головний підрядчик). Інший бунт проти підрядчика й повна їхня перемога.

Відпочиває читач лише над „Шатучим мостом“ Богданова, хоч оповідання й закінчується смертю його героя—Тараса Листоноші, що перетворився в великого культурного робітника свого району, з нізкою сел. Тарас завідує пересплатою газет, їх він вдало розповсюджує серед населення, читає їх сам селянам, пояснює, малює „діаграми“ для ясності. І ось це життя культуртрегера яскраво й художньо відтворюється в рухові, а не оповіданні, проходить перед читачем, при чому фон життя села з його щоденними турботами й залицаннями. Культурного робітника забивають грабляками тоді, коли він має в кишені карбованців п'ятдесят селянських грошей, зібраних ним на персплату газет з різних сел.

Треба ще відзначити вслику поему Безименського „Фелікс“, старанно оброблену.

Зміст, тематику й нафос першої книжки „Молодая Гвардія“ показано. Треба зупинитись ще на прийомних творчості. Але вони дуже примітивні, як примітивні й жанр, зовні тільки хроніка. Говорить більше автор. Його „епічні“ відступи іноді досягають двох сторінок дрібного тексту, через що рух, динаміка явищ відтворюються слабо. З зовнішнього боку діалоги й можуть говорити про динаміку, але часом діалоги ці, особливо в „Коровиних дітях“ штучні, вони приховують авторове оповідання, собою заміняючи його. Звідси розгнітність творів, всупереч художньому лаковізму.

І від „змісту“, і від „форми“ віс не балорістю молодот гвардії, що її веде ЦК ЛКСМ, а старечюю немічю. І неміч ця на сторінках „Молодой Гвардії“! Читачеві доводиться тільки здивовано запитати: неже ж і комсомольський орган пересовується в бік занепадицької діянки нашого широкого й барвистого літературного фронту.

Ав. Матяш.

„МОЛОДИЙ БІЛЬШОВІК“ (огляд за рік) №№ 1—24, січень-грудень 1926 р.

Диво-дивне, повина:
6 для молоді журнал!
По Україні гомін, крик
„Молодий наш Більшовик!“

З таким балорним заіканом вирушиш журнал селянської молоді до своїх читачів у другий рік свого існування. Коли перший рік позначився обережною ходою в читачську масу, пристосовуванням до її потреб і вимог, а загальном повільною, але твердою установкою що до свого змісту й читача (раніше обслуговував селянський комс. актив), то минулий другий рік виявив і відповідні реальні наслідки, де-які досягнення й досвід в справі тіснішого зв'язку, та виховання селянської молоді. Отже в своїй провідній статті редакція висловила побажання, аби цей реорганізований журнал допоміг не лише комсомольцям в їхній внутрішньовиховній та громад-

ській роботі, але притягнув до себе сотні позапартійної молоді, яка активно ставиться до радянського будівництва та поширення свого власного світогляду.

Ось приблизно ті основні завдання, що їх повинен виконувати журнал, пристосовуючи відповідно до цього і свій зміст та зовнішнє обличчя: дешеве ціна, побільше ілюстрацій, зрозумілий і цікавий багатьом літературно-художній та публіцистично-науковий матеріал.

До цього ще слід нагадати той факт, що „Молодий Більшовик“ минулого року, був єдиною трибуною для початку молодих літературних сил.

Ото ж і не дивно, що на його сторінках можна знайти чимало імен, таких авторів, що може перший раз віддзеркалили свої письменницькі спроби, проторували собі шлях до даального творчого зросту.

Гадаємо, що нема рації сьогодні нагадувати їхні імена, бо про них докладніше сказало ювілейне число журналу.

Одна лише істина спадає на думку, коли пригадаєш десятки отих провінційальних авторів з їхніми різноманітними поезіями, нарисами, оповіданнями: не організації та численні літгуртки висувають письменника, допомагають пробитися в літературні кола, а лише преса, в даному разі говоримо про журнал. Тут бачимо вже не просто собі баладачки та інформації з приводу та на тему, але й реальні наслідки: багатий літературно-художній матеріал, про який і мусимо де-що сказати. Звичайно, приймаємо до уваги загальну установку журналу на свого читача і залежно від цього доводиться зупинитися на тому, чи іншому творові.

Поезія, хоч займає й менше місця, ніж проза, але тут найбільше авторів. Може від того, що кожного, кого трісуть ота міхманка надрукувати—починає з віршів, але нам хочеться розпочати з неї. Тематика, звичайно, не переступає сільської межі. Характерно лише, що вся вона має якийсь загальний і до того спільний характер.

Вже бризнуло тепло із сонячних просторів,

І пісня полмає в блакиті
голосою...

Крізь гони голубі, під дужий гук
мотору,

Приїхала на лан на тракторі весна.
(Ів. Гартований)

Ось основний лейтмотив, що проходить через усі численні вірші, набираючи в окремих моментах нового трафареу. Коли минути одеї модний трактор, що вже по ширості Т. Масенка „Зробився шаблоном“ (до речі й цей автор його спокійно не міг обійти)—зупиняємось з читальню, сьєдбодом, с-г. колективом, спогадами й т. ин.

Почувається, що автори, хоч і зворушені соціальними, чи культурними фактами селянського побуту, але бачуть лише його зовнішній бік, що найбільше спадає на око.

Тільки в окремих т. т. помічається глибоке сприймання отих буднів, більше продуманий і образний зміст (Петро Голота, Ол. Донченко, Ів. Шевченко та інші).

До речі, Ів. Шевченко цікавий ще тим, що відбивав побут червонофлотців та „полау-неве синє море“; про яке досі дуже рідко наша художня література говорила читачеві.

Бадьорий морський мотив і низка мелодивних, незатасканих образів, своєрідна термінологія, додержаний ритм—викликає свіже враження й зацікавлення.

В тиху буту Ак-Мечету

Ми влетіли, як гроза...

Де над морем біла башта—

Хтось зібрав струнких дівчат...

Здрастуйте, дівчата

Кримчатки!...

Білі кашкетки

Чорні стрічки.

Ой!—та й зашмерли

Ба—моряки!..

Та усе веселі,

Гарні які!

З інших слід відзначити Д. Лібермана, зокрема його віршовану повість „Веретено“, а також низку віршів з цією „Бухара“. Цікаві своєю тематикою, бо відбивають побут східних народів, але сказати зараз щось остаточне, маючи під руками лише два, чи три вірші—зараз неможливо.

Значно зростає Ів. Гончаренко. Його творчість уже переступила поріг „Молодого Більшовика“ і знаходить місце й по інших юнацьких часописах. Основний мотив—комсомол у його житті й роботі.

Покотивсь хвилі,

Попливали човни.

— Друзі мої мій,

Комсомольські дні.

Лірика цього автора приваблює своєю щирістю, безпосередньою теплою й радісно-бодорим устремлінням. Низка його віршів має вже й деякі чисто формальні ознаки та досягнення (приклад, балада „Кривавий Гай“, низка чудових образів і вдалі рими) почувавши, що автор не тільки пише, але й працює над собою, знайомиться з тим, чого ще не знають багато інших.

Одноманітний трохі й сіренький М. Шульженко в низці своїх поезій. Темі частенько тріають майже свої осередкові новини з місцевими іменами й давно переспіваними спогадами про громадянську війну. Шкодить ще ота манірність рвати рядок, ставити, де може й не потрібно, дужки й численні крапки.

З прози найбільшу увагу звертають на себе оповідання О. Кундача „Село Вовче“, „Лена—безпартійний елемент“ та інші, але обминаємо їх, оскільки вже про них говорилося більше, ніж слід.

З оповідань А. Первотайського слід тріа зупинитися на „Верболозі“, бо з приводу його поки-що ніхто адетється не говорив. Оповідання характерне своїм сюжетом: комсомолец Борис—вряє полюбів селянську дівчину Софіюку й хоче з нею одружитися, але батько проти. Як бути? Такий факт, сам

по собі дуже цікаве явище в побуті села. Отже слід глибоко й серйозно обгрунтувати правду, яку Первомайський хоче передати художніми засобами. Чи досягнуто цього й чи переконує автор читача? Нам здається, що далеко до такої елементарної істини. Як на кіслив шкуру, натягнув автор на батька Софійчиного думку убити Бориса, щоб цим самим позбавитись нещасного й нещасливого зятя, та ще й єврея. Невже від Бориса не можна позбавитись простішими засобами? Оскільки такий крок дуже ризикований, а в поточних умовах і запеклий куркуль не так легко піде за ним—тому й оця зав'язка, процес убивства—здається просто штучним анекдотом, не кажучи вже про низку інших недотепів. До речі, в оповіданні і батько й навіть члени бюро комсомольського осередку у своєму діалозі частенько користуються словом „жид“. Чи не штовхне це багатьох до громадського повсякчасного користування отією ганебною термінологією національної ворожнечі: „жид“, „кацап“, „лахол“? Краще назавжди відмовитись і не повертатись до неї.

Своєчасно зачеплено в оповідання Ів. Ковтуна такі побутові болячки села, як „Аборт“ і переселення селянина „Хто кого?“. Останнє оповідання звичайно краще за перше. Воно ввесь час зосереджує та напружує увагу читача до майже безвихідного становища селянина медвежого закутка Ямного. Написано просто, без модних ліризмів та інших улюблених трафаретів агітки, але цей шматок життя переданий з почуттям і художньою правдою.

Є ще тут розкидані оповідання Ноаикова, Г. Нетребі, М. Діева, але про них теж своєчасно говорилось, а нового нічого не додали. Слід лише побажати, аби й надалі журнал ознайомлював своїх читачів із сучасним літературним молодянком, бодай через оті літературні портрети, що їх було розпочали містити.

Перейдемо краще до інших розділів журналу.

Коли перелистуєш чергові числа, то часто натикаєшся ще на одне характерне для журналу досягнення—це юнацький фейлетон, власне гуморески Вухналя, що вже зараз найбільше приваблює читача, та використується на масових вечерах селянської молоді. Звичайно, цей досить потрібний і ходкий продукт літератури не має якоїсь особливої техніки у автора. Формально, він дещо запозичив у Зоїченка (особливість говорити з читачем підставного героя).

— Кого ви викидаєте, я за революцію страдав, он на спині у мене й досі шрам від шаблі бандитської й зараз пострадаю, а ви викидати мене думаєте? Сміються-чудаків... то кажуть— тобі корова рогом проорала. Воно, правда, й корова трохи проорала, а то й шабля було зачеплено, я показав би тобі, браток, та сорочки скидати не хочеться... („По злобі“)

Ціла галерея отаких різноманітних негативних типів у комсомолі виведені одним харак-

терним діалогом „на чисту воду“ з легким підкупаючим гумором. „Івдіятива“, „На ошибах учимися“, „По злобі“—це дуже добре складені оброблені гуморески. Таких типів (а це займає головну ідею автора) зустрічаєш часто й може тільки через те вони викликають чимало веселого сміху, довго стоять у пам'яті. Це шаран на тих Федів Гусаків, що без них не існує жадної лачейки. Правда іноді вони перебільшені надміру оголені, витаскані не з життя, а більше з голови автора, але поки що говоримо про досягнення і вважимо, що це досить читабельний ґрунт, на якому з сучасних гумористів (крім О. Вишні) може ніхто не працює.

Дуже замало місця займає в журналі матеріял до масової роботи в розумінні отих інсценіровок, „живих газет“ і т. ін. Коли обминути „кооперативну живу газету“, то в цій галузі, крім гуморесок, майже нічого не залишається. Великим досягненням можна визнати інсценізоване „Червоне весілля“, що до цього часу майже ніде не мало собі певного плану, а проводилось в залежності від обставин та фантазії його індіаторів. Головне, що в ньому додержано побутової особливості, але вдало поєднано з новим текстом, що відбиває прагнення й психологію нового покоління. Хотілось побажати, аби редакція запросила читачів і юселькорів надіслати свої міркування і враження про ті „червоні весілля“, де їх пробували переводити за цією інсценізацією.

Є ціла низка таких питань в нашій вихованій і громадській роботі, що їх перше докладно з'ясовано на сторінках журналу „Молодий Більшовик“. Так, наприклад, широкі обговорення виникли по потребі нової пісні на селі. (Статті М. Дукина, Глуценка, Валківчанина). Тут зібраний досить цікавий етнографічний пісенний матеріял, хоча самий факт боротьби з соромижним, вульгаризованим репертуаром, має ще й серйозне політичне, чи виховане значіння.

„Світлова газета“, „Розмови про радіо“—це все такі практичні поради, що їх треба частіше загострювати перед читачами, викликаючи в них свіжу думку, цінний відгук, або досвід в тій, чи іншій ділянці нашої роботи. У всякому разі цим не можна обмежуватись і повсякчасно висувати ті, чи інші найбільші питання, навколо яких зосереджувати увагу селянської молоді.

Тяжко зараз передчасно говорити про ту невеличку армію юселькорів, що пови на зі свого „письменницького“ резерву, виділяти журналістські сили, прийняти таких, що поховали, але твердо стоять на ґрунт художнього репортажу, який зараз займає одно з почесних місць у газеті. Не кажучи про те, що майже всі юселькорівські дописи мають в собі не аби яку вартість, бо передають цікавий досвід (особливо в галузі сільського господарства), тут ще зустрічаємо дуже рідку барвисту мову.

Дописи Ів. Пахліва написані не гірше, ніж якесь оповідання. „Вогники“ мають повну претензію вбачати в цьому юнеськорові непоганого майбутнього журналіста. Майже в кожному дописі правде сила вдалих дотепів, приказок і елементів художньої образності. Таким же шляхом прямує й А. Голий, В. Дяченко, Іщенко та інші. Такі нариси значно поліпшують і оживляють зміст журналу поряд з отими сухенькими статтями з приводу різних свят та кампаній. Зовнішній і загальний вигляд журналу справляє (обминаючи окремі

дрібниці) приємне враження. Тримаючи в руках такий прекрасний журнал і маючи на увазі мільйони селянської молоді, якось неприємно бачити в кінці такий мізерний тираж.. 2.500 пр. Чим пояснити? Гадаємо, що почасті в редакційна закорумельність: багато чисел подвійних, останні з великим запізненням виходять у світ, але багато залежить і від селянської молоді, в першу чергу від низових комсомольських організацій. Преса наша дійсно таки животіє...

Ів. Момот.

В. Ш. Т. РЕДАКТОРЕ!

В № 2 журналу „Молодняк“ надруковано мою статтю „Дещо про культуру української мови“. Друкарських помилок у тій статті майже немає. А коли б там їх було й багато, навіть я не писав би цього листа. Та річ у тім, що коректор (думаю, що це міг зробити лише коректор!) „Молодняка“ занадто вже відно поводився з моїм текстом, виправляючи його на свій особистий смак, і зовсім недоречно взявся нормалізувати те, чого я навмисне вживав у своїй статті.

Ось одні, напр., факти належать не мені: порівняння, 31 своїх листів, зазначає у дужках (стор. 64); до семи тисяч (стор. 66); виправдОВувати, сучасна література (стор. 68; треба—„література“, бо далі,—„мова“); так! наші інтелігенти (стор. 69; треба—„так наші інтелігенти“ або „так І наші інтелігенти“; економічними українськими формами (стор. 70; треба—„економічними“) й інші.

Найкурйозніше і найсумніше те, що коректор виправляв навіть цитати в лапках

(Одповісти людині, стор. 64), назви книжок („Тарас Шевченко У світі епохи“, стор. 65) і граматичну термінологію (Одмінком, стор. 68).

Я не подаю яernih ілюстрацій примітивно-нерозбірливої й сліпої коректорської симпатії до т. зв. правил доброзвучності (міна І на Й, В на У, У на В) та інших квазі-удосконалень мого тексту.

Як автор специфічної статті про культуру мови, а до того ще спеціаліст-лінгвіст, я гадав був, що маю право на незайманість форми саме цієї своєї статті,—маю право принаймні на те, щоб хоч тут уже коректор не заводив до мого тексту своїх уподобань та „одмінків“.

Чиста рахуба з отими ретельними до безглуздя коректурами: собі можуть лоба пробити, автора—дискредитувати, а охоту до „культури мови“—невтралізувати.

З товариським поважанням—М. Сулима
12 лютого 1927 року.

П о м и л к а.

Просимо читачів виправити прикру друкарську помилку в числі другого: на сторінці 36 надруковано (останні рядки петіту):

„сидів у тюрмі (м. Бригідки, Польща)“... треба читати: „сидів у тюрмі „Бригідки“ (м. Львів, Польща)“...

ЗМІСТ

	Стор.
Від літторганізації „Молодняк“	3
Євген Фомін—Трипільська трагедія	5
Марко Дієв—В боротьбі. Оповідання	17
О. Кундзіч—Морська хвороба. Новела	22
М. Шеремет—Дитині. Поезії	33
Олекса Влизько—Сарказм	34
* * —Сентименталістам	34
Ю. Зоря—Пісня про лопату	35
Ф. Малицький—Зеленій Буковині	35
Я. Гримайло—Ніч	36
Ів. Бойко * *	37
О. Конторин * *	37
Іван Кириленко—Курси. Повість	38
Борис Васюта—Стелла. Нарис	82
В. Коряк—Сьогочасна українська література	87
Т. Степовий—Природа художнього слова	94
В. Кузьміч—Жан Тусейль	99
Ів. Момот—Петро Голота	104
Е-я—Художник сьогодні	109
Пуччето Макароні—Молодякіяда	112
Т. Озерний—Визволення мого творчого „я“	114
Дружній шарж—Іван Момот	116
Хроніка: „Молодняк“. Юнацька преса на Україні; Всеукр. Спілка Пролет. Письмен; Конкурс на літературні твори	117
Бібліографія: А. Любченко—„Дні юности“—О. Ладен; В. По- ліщук—„Бездрик—кумедрик“—І. Овчаренко; „Молодая Гвардия“—Ан. Машкин; „Молодий Більшовик“—Ів. Момот; Лист до редакції	121
Ілюстрації, заставки й кінцівки худ. Іофе та Файна; шарж— худ. Л. Сидорова.	

ЖУРНАЛ ХУДОЖНЬОЇ РОБОТИ НА СЕЛІ

ДРУГИЙ РІК ВИДАННЯ

СІЛЬСЬКИЙ ТЕАТР

МІСЯЧНИК ВІДДІЛУ МИСТЕЦТВ НАРКОМОСВІТИ УСРР

Виходить один раз на місяць і регулярно подає: великі п'єси для округових робсельтеатрів, районових театрів та драмгуртків.

Малі п'єси, інсценки, живі газети—для сільських та клубних драмгуртків. Вірші, оповідання, фейлетони—для читання з кону. Пісні з нотами, списки п'єс і нот, методичні, довідкові й технічні статті, рецензії на нові п'єси, хроніку з мистецького життя.

Йдучи на зустріч бажанню місцевих робітників, що з'являлося у численних дописах до журналу, редакція у новому 1927 році поширює відділ:

МАТЕРІАЛИ ДО МИСТЕЦЬКОЇ САМООСВІТИ

де вміщатимуться наукові розвідки про драматичне письменство про напрямки і стилі в театрі, про літературу, музику, малярство і т. інш.

ВИМАГАЙТЕ ПО ВСІХ КНИЖНИХ КІОСКАХ.

Поширюється також відділ РОБОТИ НА МІСЦЯХ.

ПИШИТЬ ПРО СВОЇ ХИБИ Й ДОСЯГНЕННЯ.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1927 РІК:

На 1 місяць—30 коп., на 6 місяців—1 крб. 50 коп., на рік—3 крб.

Ціна окремого № в роздрібному продажу—30 коп.

Передплата приймається в Головній конторі „РАДЯНСЬКОГО СЕЛА“ м. Харків, Пушкінська 24, 9-91 у філії в-ва—м. Київ, вул. Леніна, по селах—у рай та сільуповноважених в-ва „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“ і по всіх філіях та агентствах пошти на Україні.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: ХАРКІВ, ВУЛ. АРТЕМА 29, НКО ВІДДІЛ МИСТЕЦТВА, ТЕЛЕФОН 29-13

УСІМ БАТАЖКАМ ПІОНЕРСЬКИХ ЗАГОНІВ, УСІМ УЧИТЕЛЯМ,
УСІМ ПАРТІЙНИМ ТА КОМСОМОЛЬСЬКИМ ОСЕРЕДКАМ
НЕОБХІДНО ПЕРЕДПЛАТИТИ ЩОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ

„ДИТЯЧИЙ РУХ“

Керуючий орган Центрального Бюра КДР при ЦК ЛКСМУ
ЖУРНАЛ МАЄ ТАКІ ВІДДІЛИ:

- I. ЗАГАЛЬНИЙ—має статті, що освітлюють теоретичні основи дитячого руху та загальні питання керування.
- II. ВСЕСВІТНІЙ ДИТЯЧИЙ РУХ—освітлює дитячий рух за кордоном.
- III. БЕСІДИ З КЕРОВНИКОМ—подає матеріал для самоосвіти низових робітників дитячого руху.
- IV. НАША ТРИБУНА—широко освітлює болючі питання нашої роботи в сучасний момент.
- V. НАШ ДОСВІД—освітлює роботу піонерзагонів на місцях.
- VI. КЕРУЮЧІ МАТЕРІАЛИ—подає директивні матеріали ЦЮ по КДР та ЦК ЛКСМУ.
- VII. БІБЛІОГРАФІЯ.

ПЕРЕДПЛАТА.

На 1 місяць		—крб. 25 коп.
На 3 "		— " 75 коп.
" 6 "		" 1 " 50 "
" 1 рік		" 3 " — "

Передплату та замовлення приймає Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“
Харків, Пушкінська вул., № 24, Поштова скринька № 300.